

TR 91 - 94

DIE VERHOUDING TUSSEN LITERERE^A TEORIE EN KRITIEK
IN DIE AFRIKAANSE LITERERE^A SISTEEM BINNE DIE 90.
"NUWE PARADIGMA", AAN DIE HAND VAN GEKOSE
FIGURE:

MARIANNE DE JONG,
JOAN HAMBIDGE EN
GERRIT OLIVIER

TESIS INGELEWER TER VOLDOENING AAN DIE
VEREISTES VIR DIE GRAAD MA VAN DIE
UNIVERSITEIT RHODES

DEUR

N.B. MUDZANANI

Desember 1990

VERKLARING

EK VERKLAAR HIERMEE DAT HIERDIE TESIS NIE
VOORHEEN VIR GRAADDOELEINDES AAN HIERDIE OF
ENIGE ANDER UNIVERSITEIT VOORGELE IS NIE EN
DAT DIT MY EIE OORSPRONKLIKE WERK IS.

.....
N.B. MUDZANANI

Desember 1990

Ek wil my studieleier, Prof. André P. Brink en my mede-studieleier, Prof. Ian Raper bedank vir die raad en ondersteuning wat hulle aan my verleen het.

My kollegas in die departement Afrikaans: Prof. Fanie Olivier en Maj. Ina Le Roux het my ondersteun en moet ingepreent op 'n wyse waarvoor ek nie genoeg dankbaar kan wees nie.

Currently, in the period of Poststructuralism literature is widely approached as a cultural and social phenomenon, and the aims of literary studies as the illuminating of social codes, ideology etc. embedded in literature. This study evaluates the contribution of specific critics working within the so-called "New paradigm". The concept "New paradigm" is used as an umbrella term covering a number of distinct developments, referring to literature as a system of literary "actions" rather than as a canon of books.

In recent years several Afrikaans critics have embraced or adapted current theories in the domains of Deconstruction, Ideology Criticism, Literary, Sociology, Reception Aesthetics, Semiotics and Feminism. This study explores and evaluates the application of such theoretical paradigms to their work in the field of practical criticism.

This study also explores the relationship between current theories of literature and their antecedents.

The notion of current literary theory and practice, not only as a broadening of scope and content of the notion of the "literary", but on the other hand as a liberation of theory and practice from an over-deterministic thrust (i.e. the approach of literature as no more than a set of social documents)

is also evaluated in this study.

A twofold aim of this study can thus be defined:

- a. to determine the extent to which the shift from the "old" to "new" theories was made necessary by the developing literary and social scene;
- b. to examine the links between theory and practice in the work of specific, key figures in Afrikaans.

Is it possible for theory and practice to be separated?

Is there an important consistence in the relationship between the two in the work of the figures chosen?

INHOUD

HOOFSTUK 1:	INLEIDING: TEORIE, LITERATUUR EN HERVORMING IN DIE AFRIKAANSE LITERATUURSTUDIE	1
HOOFSTUK 2:	DIE BEGRIPE "NUWE PARADIGMA", "LITERERE SISTEEM" EN DIE BE= NADERINGS BINNE DIE "NUWE PARADIGMA"	17
HOOFSTUK 3:	TEORIE EN PRAKTYK BY DIE GEKOSE FIGURE	63
HOOFSTUK 4:	SAMEVATTEND	194
AANGEHAALDE EN GERAADPLEEGDE LITERATUUR		

HOOFSTUK 1

INLEIDING: TEORIE, LITERATUUR EN HERVORMING IN DIE AFRIKAANSE LITERATUURSTUDIE

- 1.1 "The spirit of the times is not blowing in the direction of the formalistic and intrinsic criticism. We may no longer be hearing too much about relevance but we keep hearing a great deal about reference, about nonverbal 'outside' to which language refers, by which it is conditioned and upon which it acts" (De Man, P:1979:121).

Uitgaande van De Man se duidelike bewering oor die 'winde van verandering' in die literatuurwetenskap, wil hierdie studie onderneem om:

- (i) aan die hand van enkele figure, aspekte te ondersoek van die huidige verhouding tussen literatuur, kritiek en teorie in die Afrikaanse literatuurstudie;
- (ii) aan te toon dat die nuwe benaderings teenoor die voriges enigsins evoluerend, maar veral revolusionêr is omdat radikaal ander doelstellings, ideologiese d.m. ter sprake is;
- (iii) ondersoek in te stel na enkele voorbeelde van die verskillende nuwe benaderings se metodes, wat tans baie algemeen voorgestaan word en ook na die wyse waarop hierdie nuwe benaderings by wyse van kritiese metodes toegepas word.

In die eerste helfte van die tagtigerjare het daar in die (Suid-) Afrikaanse literêre sisteem 'n "erupsie" in die vorm

van 'n klemverskuiwing voorgekom. Die klemverskuiwing is eruptief omdat dit basies die volgende behels:

- (a) 'n uitbreiding, wysiging en herformulering van die omvang van die ou benaderings en
- (b) 'n radikale breuk met die verlede. Ander benaderings, bv. Dekonstruksie en Feminisme, bring nie bloot bywerking en aanpassing van die ou benaderings nie, maar slaan nuwe rigtings, met ander doelwitte, in;
- (c) 'n ander kyk op wat literatuur is, en
- (d) die uitbreiding van die horison van die literatuurwetenskap met die gevolg dat 'vrae' oor politiek, sosiale verhoudings en kultuur die werkwyse van die literatuurstudie geword het.

Literatuur word nou eksplisiet binne die hele spektrum van die samelewing geplaas; en die 'literatuurstudie' beteken nie die studie van literatuur as geïsoleerde verskynsel nie.

Die Afrikaanse literêre sisteem het lank bly vassteek in die formalistiese benaderings oftewel die "outonomiebewegings". Hierin word die volgende benaderings behels: die Russiese Formalisme, die Fraagse Linguistiese kring, die Amerikaanse "New Criticism", die Stilistiek op Linguistiese Grondslag, die Duitse Werkimmanente metode en die Franse Strukturalisme.

Kontemporêre teorieë het die Afrikaanse literêre toneel die afgelope jare verander. Baie Afrikaanse teoretici en

kritici het hulle by die teorieë van Dekonstruksie, Ideologiekritiek, Literatuursosiologie, Resepsie-onderzoek, Semiotiek, Psigoanalise en Feministiese literatuuronderzoek aangesluit.

Soos reeds aangedui, is die verhouding tussen die ou en die nuwe benaderings enigsins evoluerend, maar veral rewolusionêr. Die volgende opmerking van Segers (1985) kan hierdie toedrag van sake voorstel. Daar bestaan "tussen sommige richtingen een relatie van voorzetting of uitwerking. Een volgende richting neemt dan de draad weer op. Het Tsjecho-slowaakse Structuralisme heeft niet alleen wortels in eigen land en cultuur (....), maar sluit ook aan bij het Russiesche formalisme dat omstreeks 1930 beëindigd word, veel later gryp ook een nieuwe benadering als die receptie-esthetica terug op denkbelden van dese beiden stromingen, met in de laatste plaats ook op het hoofdwerk van Ingarden (1931). De hedendaagse narratologie en literatuursemiotiek hangen zamen met vroegere formalistiese en structuralistiese denkbelden. Het deconstructivisme", blyk maar "een consequente uitwerking van een aantal structuralistiese gedachten te zijn. Het is, hoe dan ook, zonder de achtergrond van het structuralisme niet goed te begripen" (Segers, 1985:276-277).

Alhoewel die ou benaderings dus as voorgangers van die nuwe benaderings beskou word, kan hulle nie geminag word asof hulle geen bydrae tot die literatuurstudie gelewer het nie.

Ek vermeld enkele formalistiese benaderings wat internasionaal en in die Afrikaanse literatuurstudie 'n

uitwerking gehad het. Die idee is nie om die benaderings volledig te beskryf en te bespreek nie, maar om kortliks die aspekte te noem wat hulle op die voorgrond geplaas het.

Die volgende benaderings verteenwoordig 'n basiese fondament sover dit die propagering van die outonomie van die teks betref: die Russiese Formalisme en die Amerikaanse New Criticism. In Afrikaans het die Stilistiek op Linguistiese Grondslag, by die pasgenoemde benaderings, ook die selfgenoegsaamheid van die teks gepropageer.

Die Russiese Formalisme en die New Criticism is, alhoewel hulle in baie opsigte verskil, deel van die Modernisme-projek wat die Realisme tot niet wou maak. Die Modernisme het 'n volkome wegbeweging van die Realisme en die ontwikkeling van 'n moderne, anti-realisme-, formele fyngesvoelheid gepropageer.

Hierdie twee bewegings het die modernistiese estetiek en epistemologie verwelkom en literatuur deur middel van sy vorm, en nie slegs deur middel van sy herkenbare inhoud nie, ontleed. Die manier waarop literatuur gekonstrueer is en hoe hierdie konstruksie funksioneer met betrekking tot die sentrale betekenis, was van groter belang vir hulle.

Daar moet onmiddellik gemeld word dat hierdie twee benaderings onafhanklik van mekaar tot stand gekom het en dat hulle in baie opsigte van mekaar verskil. Hulle verskil bv. merkwaardig ten opsigte van (i) klemtoon: die New Critics het gaan kyk na die evaluasie en metodologie, en die Russiese Formaliste na: ontologie - die bestaan van literatuur - en

sy literêrheid, (ii) afstand van die teks: die New Critics het gaan kyk na die enkelteks en tekstuur. Die Formaliste het deur teksanalise op soek na literaturnost gewerk, (iii) hulle besorgdheid oor die aard van 'literêrheid': dit was meer die Formaliste wat besorg was oor die literêrheid van alle literêre tekste. Die New Critics het meer op die uniekheid van elke afsonderlike teks gekonsentreer as 'n "verbal icon" of 'n "well-wrought urn"; en (iv) evaluering: die aspek van evaluering was veral die New Critics se belangstelling, bv. in verband met affective fallacy, impressionistiese waardebeoordeling, "amount and diversity of material integrated, richness, complexity", ens. Die Formaliste het daarteenoor aanvaar dat literêre tekste anders was en almal ostranenie getoon het.

Hulle behepthed met vorm - alhoewel uit verskillende oogpunte gesien - het die volgende geïmpliseer: 'n begrip van 'n teks se innerlike modellering en 'n erkenning dat vorm die genre teken waartoe 'n werk behoort. 'n Teks, 'n kunswerk word beskou as "a separately existent and in some sense autonomous or autotelic entity" (Wimsatt, 1970:62). Op hierdie wyse word die konteks waarin die teks hom bevind van die hand gewys. "If the work is an autonomous whole", sê Culler, "then it can and should be studied in and for itself, without reference to possible external contexts, whether biological, historical, psychoanalytic, or sociological" (1976:245).

Met ander woorde, om 'n literêre werk te kan begryp, moet die verskillende dele daarvan uitgewys en hulle bydrae tot

'n tematiese eenheid aangedui word. Shklovsky beweer, byvoorbeeld, dat 'n literêre werk 'n "sum total of all stylistic devices employed in it" is (in Visser 1982:20). Die organiese samehang van 'n werk was altyd 'n einddoel. René Wellek sê: "... the New Critics reject the distinction of form and content: they believe in the organicity of poetry" (Wellek, 1978:618).

Formalisme het die literatuurstudie tot "opvoedkundige aktiwiteit" gemaak. New Criticism in die besonder het hier 'n belangrike rol gespeel. "In many ways", beweer Culler, "the influence of the New Criticism has been beneficent, especially on the teaching of literature even the meanest student who lacked the scholarly information of his betters, could make valid comments on the language and the structure of the text" (Culler, 1976:244).

Die Russiese Formaliste en die New Critics het, met ander woorde, 'n nuwe styl in die literatuurstudie gebring. Alhoewel hulle vandag nie meer algemeen gevolg word nie, was hulle ongetwyfeld invloedryk. Hulle het 'n tydperk van intellektuele energie en aanvaarding ingelui. Die benadering tot die teks was nie fasiel sielkundig, histories of sosiologies nie, maar het gelet op fyn besonderhede van die taalgebruik: woordkeuse, volgorde, klankgebruik, beelding, klemme, reël- en strofebou - ook omdat hulle studietekste hoofsaaklik poësiat tekste was.

In die literatuurstudie was ook die verskyning van die Strukturalisme belangrik. Dit het as 'n inter-dissiplinêre

beweging gebaat by De Saussure se linguistiek en Lévi-Strauss se strukturele antropologie (Roman Jakobson se linguistiese model is deur die Strukturalisme voortgesit). Die Strukturalisme het inter-dissiplinêriteit in die literatuurwetenskap voorgestel. Dit was 'n stap in die nuwe rigting omdat die literatuurwetenskap verskillende gebiede in die kunste en die sosiale wetenskappe behels het.

Die belangrikheid van taal was 'n sentrale oorweging van die Strukturalisme, soos van die vroeëre Russiese Formalisme. Die Strukturalisme het ook strukture en patrone gesoek wat tot 'n eenheidsbetekenis lei. Anders as die ander outonomiebewegings, was die Strukturalisme meer 'oop' en 'ontspanne' oor die kwessies van inhoud en eenheidsbetekenis. Die Strukturalisme ontplooi aspekte van die vorige outonomiebewegings. "Structuralist theory", beweer Jefferson en Robey (1982:84), "is developed to a point where issues previously unconsidered by linguistic approaches to literature have to be confronted. The exclusion of the author from critical analysis, the attention to form, the claims of scientificity are themes which have all been voiced before, but not in the same theoretical context, and so they acquire a different significance".

Die eenheidsbetekenis-idee word in die Strukturalisme vervyn deur 'n radikale ondermyning van die outeur se voorneme: "Doing away with authorial intention opens the way to doing away with the notion of unitary meaning in the text, since without some evidence about intentions it is usually impossible to reduce even everyday linguistic ambiguities",

verklaar Jefferson en Robey (1982:90).

Strukturalisme is 'n ontwikkeling van die formalistiese benaderings vanweë die kritiese rigting wat dit ingeslaan het. Ronél Juhl wys op hierdie punt: "Die New Criticism, die Russiese formalisme, (...) die fenomenologiese estetika van Ingarden en die strukturalisme van Mukarovsky het, by al die verskille onder meer ook dit gemeen dat hulle opvattinge, wat die literêre werk uit sy historiese sosiale en genetiese omgewing of konteks 'losmaak', dit moontlik maak dat die teks as 'n objektiewe outonome objek geanaliseer en beskryf kan word. Al hierdie metodes kan as formalisties beskou word, omdat hulle die mimetiese of referensiële, dit is die waarheidsaspek van die literêre werk verwaarloos" (Juhl, 1984:7).

Die Strukturalisme was nietemin ook 'n aandrif vir post-strukturalistiese benaderings, byvoorbeeld die Semiotiek.

Soos hierbo aangedui het die Stilistiek op Linguistiese Grondslag in die Afrikaanse literêre sisteem ook 'n bydrae tot die propagering van die outonomie van die teks gelewer. Gevestig deur W.G. Hellings in Nederland, word dit in Afrikaans bv. deur H. van der Merwe Scholtz, C.J.M. Nienaber en Elize Lindes voorgestel. Die doel van hierdie benadering was om die outonomie van die teks te bevestig.

Die Stilistiek was "... het onderzoek naar wat taalvormen doen in een bepaalde situatie en in hun betrokken zin op die situatie" (in: Wiehahn, 1965:154).

Hierdie metode is in 'n taalsituasie aangewend waar 'n eenheid in die teks verwag word. Aangesien hierdie metode die taalwaardes in hulle betrokkenheid ondersoek, is die taalvorme in 'n literêre teks van oorheersende belang. Soos by ander formalistiese benaderings, word die leser en sy reaksie op 'n taalsituasie van minder belang geag.

Volgens Scholtz ondersoek die linguis-stilistikus "die taalwaardes in hul betrokkenheid op 'n bepaalde situasie. Daarvoor moet hy die situasie analiseer, alle vormstrukturerende momente agterhaal" (in: Wiehahn, 1965:157). Die konteks waarin die teks hom bevind, word nie in ag geneem nie. Die agterhaal van strukture in 'n teks waarborg die instandhouding van die sentrale betekenis daarvan. "Die struktuurbeskrywing", beweer Scholtz, "van die linguistiese stilistikus, gerig soos dit is op die uiteindelijke kontrole van kontekstuele integrasie, moet uiteindelik tot 'n kontroleerbare gevolgtrekking voer oor die gedig se eenheid" (Wiehahn, 1965:176). Soos ander formalistiese benaderings was hierdie benadering streng teksgerig.

Daar kan geredeneer word dat party nuwe teksopvattinge, in sommige opsigte, natuurlike verlengstukke van die oue is, maar in baie opsigte 'n totnietmaking daarvan is. Die Semiotiek ontwikkel die Strukturalisme en die Russiese Formalisme se linguistiese modelle. Met ander woorde, Roman Jakobson se linguistiese model het 'n fondament geword waarop sowel die strukturalistiese as semiotiese modelle gebou is.

I. A. Richards het ook die leser se werkzaamheid implisiet betrek, maar dit nie op die voorgrond geplaas nie. Hierdie onderneming is deur die resepsie-benaderings voltrek. In sy onderskeid tussen die goeie en die swak gedig beweer Richards dat dit deur "resolute examinations of its internal relations, joined from outside only by a 'sincere' response of the reader's whole personality" (Wimsatt, 1970:64) onderskei word.

Daar kan ook geredeneer word dat die Ideologiekritiek en die Literatuursosiologie op 'n vroeëre marxistiese benadering gebou is.

Aan die ander kant beteken Dekonstruksie en die Feministiese benaderings 'n radikale wegbreek van die oue. Dekonstruksie kan byvoorbeeld geen kompromieë aangaan met die formalisme nie en is wesenlik iets anders: dit kan dus ook nie deel van 'n eklektiese sisteem word nie.

- 1.2 Alhoewel die formalistiese modelle nog in die Afrikaanse literêre sisteem baie algemeen is, is 'n belangrike en vooruitstrewende beweging aan die gang gesit in die rigting van 'n boeiende dog soms 'n wrewelige hereksaminering van "verouderde" standpunte. Baie prominente Afrikaanse literêre figure - ook die "gekose figure" in hierdie studie - het die opkoms van die nuwe benaderings as 'n belangrike bydrae tot en uitdaging aan die Afrikaanse literêre sisteem ervaar. "In Nuwe gesprek", sê Senekal, "in die literêre teorie, wat sedert die laat sestigjare sy beslag in die Weste gekry het en wat vandag nie meer in enige literêre diskoers geïgnoreer

kan word nie Dit is die sogenaamde "nuwe paradigma" (Senekal, 1987:10). In dieselfde trant sê Steenberg selfs: "Die vordering wat die literatuurondersoek in ons tyd gemaak het, skep 'n verdere uitdaging Dit maak dit vir 'n mens moontlik om tegelyk die wydste en deurdringendste kyk op die literêre werk te kan hê en dit te sien as 'n komplekse wêreld binne die groter konteks van die werklikheid waarheen dit wys en waarbinne dit bestem is om te funksioneer as kommunikatiewe eenheid met 'n rykdom van moontlikhede (Steenberg, 1984:140).

In 'Amerika, Wes-Europa, en ook elders, is die sogenaamde "nuwe paradigma" (nuwe teorieë) sedert 1960 in die literêre sisteme gevestig. "If there ever was a consensus in literary studies (....) skryf Stuart Sim, "then it is patently long since gone and we are now observing the painful pangs of a new paradigm" (Sim, 1987:110).

In 1983 bewys Senekal ook dat die sogenaamde "nuwe paradigma" reeds 'n uitwerking op die Afrikaanse literêre sisteem gehad het. "Die nuwe paradigma, wat vandag in prinsipe nie meer bevraagteken word nie, het die afgelope jare nie net 'n string nuwe benaderingswyses en metodes ten opsigte van literatuurstudie gebring nie, maar vra om 'n totale heroriëntering" (Senekal, 1983:485).

Hierdie "nuwe paradigma" is 'n (enigsins onbevredigende) versamelnaam vir verskillende metodes of rigtings wat naas mekaar ontwikkel het. Hierdie 'metode-pluralisme' is regverdigbaar: "no theory is adequate to tell the whole story, for each one has limits correlative with its

particular angle and focus of visions" (in Abrams, 1976:XIII).

Ter wille van duidelikheid, sover dit die aard en bestek van die sogenaamde "nuwe paradigma" - in teenstelling met die "ou paradigma" - betref, haal ek Davis en Schleifer aan: ".... an old paradigm strongly akin to existentialism, archetypal interpretation, and Kantian esthetics - which flourished during what may be called the Age of the Critic, an age of 'expert' critical strategies formulated under the authority of T. S. Eliot, the southern fugitives, I. A. Richards, and Northrop Frye - and the new paradigm influenced by Ferdinand de Saussure, Martin Heidegger, Claude Levi-Strauss, and Maurice Merleau-Ponty. The latter paradigm has connections with deconstruction, Reader Response Criticism, and social consciousness of feminism, under strong sway of Jacques Derrida, Geoffrey Hartman, J. Hillis Miller, Paul de Man, Stanley Fish, Julia Kristeva and Jacques Lacan" (Davis en Schleifer, 1979:7).

Vergeefs probeer die teenstanders van hierdie nuwe teorieë om hul belangrikheid en invloed te ontken en af te maak. Baie van hierdie teenstanders meen dat die "invoer" van die nuwe teorieë 'n krisis in die literatuurwetenskap is: "Miskien een van die fasette", sê Du Plooy, "van die probleem in die Suid-Afrikaanse konteks is dat wanneer daar te sterk en uitsluitend vanuit die teorie na die literatuur beweeg word, een teorie nie al die vorme en verskynsels in die literêre spektrum kan akkommodeer nie. Een moontlike rede daarvoor is dat die meeste teorieë uit Europese bodem groei en na Amerika

oorgeplant word, terwyl die tekse in Afrikaans (...) van Afrika ingrypend verskil van die teelaarde waaruit hierdie teorieë kom. Die Europese teorieë is in baie opsigte 'n organiese voortvloeiing uit die literêre en sosiopolitieke ontwikkelinge van die afgelope paar eeue in Europa" (Du Plooy, 1989:8). Dit klink nogal naïef. Was die formalistiese benaderings nie ook "buitelands" nie? Is dit realisties om Afrikaanse literatuur los van die wêreldliteratuur te beskou?

Onbetwisbaar het die nuwe literatuurbenaderings 'n sterk uitwerking op die literatuurwetenskap gehad. "Die literatuurwetenskap het hom", sê Wilhelm Liebenberg, "naamlik die afgelope dertig jaar nie met literêre taalgebruik besig gehou nie, maar ook met die literêrheid van die literatuur self wat al hierdie nuwe literatuurwetenskaplike rigtings gemeen het, is dat hulle die klem verplaas, weg van die teks na die relasies met ander tekste en tekens waarvan sy spesifiek literêre betekenis afhanklik is. Soos wat De Saussure die teken gedefinieer het as iets wat sy betekenis te danke het aan sy relasies met ander tekens, word die literêre teks vandag ook gesien: nie as onafhanklike, losstaande gegewe nie, maar as 'n funksie van sy relasies met ander tekste. Met die nosie van intertekstualiteit het die Post-Strukturalisme ook die werklikheid om die teks heen betrek deur daarop te wys dat, in soverre dit vir enigiemand betekenisvol is, dit 'n betekende wêreld is net as dit sodanig teenwoordig is in die tekenkompleks waarbinne die literêre werk uitendelik sy betekenis verkry (Liebenberg, 1988:107-108). Hy sê ook: "Die nut van die nuwe

literatuurteorieë is dat hulle die omringende konteks van die werk op 'n sistematiese wyse toeganklik maak. 'n Teks hoef nie meer uit 'n ander eeu of vreemde kultuur te kom voordat ons begin wonder hoe ons dit verstaan nie" (Liebenberg, 1988:107-108).

- 1.3 Hierdie studie se vertrekpunt is dat teorieë oor literatuur in die literatuurwetenskap 'n belangrike rol speel. Enige vorm van wetenskaplike literatuurstudie vereis en impliseer 'n bepaalde teoretiese begronding. Rory Ryan en Susan van Zyl verwoord dit so: "The study of literature requires much more than a commonsensical and self-evident toolkit with which to approach texts. Literary study, like any other field of inquiry, needs a theoretical foundation, that is an articulation of its basic paradigms, methods, assumptions and the like" (Ryan en Van Zyl, 1982:11). Ons het teorie nodig om literêre tekste te benader.

Die sentrale doel van hierdie studie is om kontemporêre teorieë en hulle praktyk in die Afrikaanse literêre sisteem te ondersoek. Met ander woorde, die verhouding tussen teorie en praktyk in die werk van die gekose figure word ondersoek. Is dit moontlik om teorie en praktyk te skei? Is daar 'n belangrike korrelerende verhouding tussen teorie en praktyk in die werk van die gekose figure?

Teorie en kritiek is onskeibaar. Teorie funksioneer as 'n toetssteen vir die literêrkritiese praktyk. Teorie behoort en moet kritiek voortdrywe en die werkzaamheid beklemtoon. Kritiek, glo ek, moet 'n vertoning van teorie en 'n bewys

daarvan wees. Aan die ander kant impliseer en skep die praktyk weer teorie.

'n Teorie se regverdiging en verdediging word in sy praktyk werklik gemaak: "Unless theory does explain, it cannot be justified and therefore should not count as theory at all" (Bruss, 1982:39).

Met teorie word in hierdie studie bedoel 'n spesiale projek in die literêre kritiek. Dis 'n poging om die interpretasie van besondere tekste te kontroleer deur 'n beroep te doen op die eise van algemene interpretasie. Aangesien die gekose figure dosente, kritici en teoretici is, word 'n teoretiese praktyk o.a. in die "opvoedkundige" atmosfeer verwag.

- 1.4 Die bewering dat kontemporêre teorieë onduidelik, moeilik en onbehuipbaar geword het, is ongegrond en wetenskaplik onregverdigbaar: "If theory can be criticised for being too sophisticated or metropolitan, and if from this a demand for the adaption of theory has become accessible Why should the degree of difficulty necessarily reflect sophistication as if simplicity expresses a lack of it?" (De Jong, 1989:115).

Inteendeel, kontemporêre teorieë het - deur hul interdisiplinêre uitgangspunt - behuipbaar, noodsaaklik en belangwekkend geword: ".... Contemporary literary theory is energetic, sophisticated and far reaching, promising much and giving much" (Ryan en Van Zyl, 1982:9).

Hierdie studie verwag 'n verhouding tussen teorie en kritiek. Dit titel het dit oor 'n "nuwe paradigma" asof dit 'n

vasgestelde en voorafgereelde projek is. Dit wil nie sê dat die titel bevooroordeel en verkeerd is nie, want "to work (in or within) a topic, one need not (indeed, in critical controversy one cannot) establish it as proved, as a permanent and unique truth. One need only show that the choice of a topic makes sense to fellow inquiries, that is, it must be a place where at least two inquirers can dwell together in understanding. It is not a position on which one looks out upon a world of error. Rather, it is an inhabited place in which a valued activity can occur among all those who know how to find their way in" (De Jong, 1989:339).

Metodes in hierdie studie word deur die aard van die studie bepaal en voorgeskryf. Dit sluit navorsing oor die status van literatuur as 'n sisteem in, in die mate waarin dit relevant is vir die beskouing van die gekose figure.

Dit berus op: (i) die bogenoemde ontwikkeling in die literêre teorie, en (ii) die werk van die drie gekose figure.

Die rede waarom hierdie studie konsepte en werkwyses van die nuwe benaderings gebruik en verkies, is regverdigbaar: "One cannot, in fact, set about gathering data and attempting to verify hypotheses without presupposing the adequacy of the general theory that provides the terms for describing and classifying what one has observed" (Bruss, 1982:32).

HOOFSTUK 2

DIE BEGRIPPE "NUWE PARADIGMA", "LITERÊRE SISTEEM" EN DIE BENADERINGS BINNE DIE "NUWE PARADIGMA"

2.1 DIE BEGRIPPE "NUWE PARADIGMA" EN "LITERÊRE SISTEEM"

Terminologiese duidelikheid is in hierdie studie van groot belang. Die bespreking van die sleutelbegrippe "nuwe paradigma" en "literêre sisteem" is dus kernbelangrik. Dit is noodsaaklik om telkens presies te verduidelik wat met hierdie twee begrippe bedoel word.

Die begrip "nuwe paradigma" word deur baie kritici as 'n rubberstempel gebruik om die nuwe benaderings bymekaar te bring en aan te dui sonder om die noodsaaklike onderskeidings daarbinne te tref.

Gerrit Olivier gebruik byvoorbeeld die begrip "nuwe paradigma" op 'n baie eng manier: "Dit het dringend noodsaaklik geword om die nuwe teoretiese paradigma, die nuwe basisveronderstellings verbonde aan die nuwe paradigma, en die nuwe terminologiese apparaat voortvloeiend uit die nuwe paradigma met geesdrif onder die gewone mense in te dra" (1984:30). Op dié manier word die sogenaamde "nuwe paradigma" as 'n nogal standvastige, bepaalbare, beplande, oorskryfbare en waterdigte projek voorgestel.

Die begrippe "nuwe paradigma" en "literêre sisteem" mag nie op 'n "geslote baan"-manier gebruik word nie. As nulle op hierdie wyse gebruik word, word dié gebruik teenstrydig met die opset van die poststrukturealistiese benadering, veral

Dekonstruksie. Die nuwe benaderings moet nie as 'n dogma, wat in die plek van die ou benaderings kom staan het, beskou word nie. "Want die één ding wat Derrida et al by die leser probeer tuisbring," sê Brink (1984:31) tereg, "is juis dat daar nog geen "nuwe" paradigma bestaan nie. 'The breaking of the vessels' impliseer éerstens 'n verplettering van die kritiek se 'histories-/en geweepte denke'". Verder sê hy: "Dit is nié, soos in sovele revolusies, 'n geval van een dogma wat verruil word vir 'n ander, een stel 'gegewens' vir 'n ander nie" (1984:31).

Die nuwe benaderings moet dus nie as 'n "nuwe sisteem" wat die "ou sisteem" kom vervang, beskou word nie. Hulle vorm nie 'n geslote literêre sisteem nie. Daar is nog dié wat hulle (die nuwe benaderings) as sodanig beskou. "Literary critics - even those who dared to progress from Formalism and Phenomenology towards Structuralism or the fringes of Post-Structuralism -" verklaar Brink (1985:11) oor dié ondernemings, "seem to feel quite understandably the need of paradigms, more or less infallible frameworks of reference, the comfort of structures, the reliability of map (....) At most, they are prepared to suggest 'graphocentrism', attempting to replace earlier paradigms with at least the notion, or the hope, of a 'new paradigm'. Which of course, is precisely what deconstruction cannot and will not do."

Die begrip "nuwe paradigma" kan, sonder die 'geslote baan'-dogma, as 'n samvattende term in hierdie studie gebruik word. Dit sal dus die volgende kan behels:

- Spraakhandeling, Dekonstruksie/Postrukturalisme, Psigoanalise, Feminisme, Literatuursosiologie, Ideologiekritiek en Resepsie-Onderzoek.

Sekere uitsprake kan ons die konsep "nuwe paradigma" laat koppel aan:

- meer radikale benaderings: Dekonstruksie, Feminisme, Psigoanalise, Literatuursosiologie en Ideologiekritiek, maar ook aan
- meer "meganisties-behouende" benaderings: Spraakhandeling, Leser/resepsie-gerigtheid, wat meer aansluit by vorige aannames.

"Nuwe paradigma" kan, met ander woorde, "inklusief" gebruik word met verwysing na kernidees van die kontemporêre teorieë. Dit word in hierdie studie as 'n tipe versamelnaam vir verskeie ontwikkelings in die literêre toneel, wat tans algemeen is, gebruik.

In hierdie studie word die begrip "nuwe paradigma" veral gebruik om op 'n ooreenkoms tussen die gekose figure se gebruik daarvan te dui. Die gebruik is net ter wille van verwysing na nuwe teorieë in die literatuurwetenskap. "Die paradigma", sê Olivier tereg, "is iets anders as 'n geartikuleerde teorie, dit berus o.a. op gedeelde aannames en aanvaarde modelle van ondersoek" (Olivier, 1988:201). Die konsep, "nuwe paradigma" sal dus as verwysingsterm dwarsdeur die studie gebruik word. Iets oor die nuwe veronderstellings: konteks, interteks, ontgrensing,

ensovoorts volg later: 2.2.2.

Die begrip "literêre sisteem" word ook "inklusief" gebruik. Die volgende word in dié gebruik betrek: teks skryf, tekswysiging en die ontvang van die teks, dit wil sê teksskepping. Hierdie aspekte word as 'n netwerk binne 'n oop sisteem beskou.

Literatuur word as 'n sisteem van literêre prosesse beskou en nie 'n kanon van boeke nie. Dit is dus "a system regulated by norms and conventions which are not fixed for all time and which are not established by certain individuals even though they may be modified by them. The norms and conventions constitute a code by means of which a reader and writer are able to communicate" (Lefevere, 1987:11).

Die Afrikaanse literêre sisteem word nie in hierdie studie in isolasie 'bekyk' of beskou nie. Dit is 'n "interteks" met ander wêreldliteratuursisteme. Dit is, met ander woorde, verweef met die internasionale wêreld sover dit literatuurteorieë betref. Baie literatuurteorieë is uit ander literatuursisteme 'ingevoer': veral uit Westerse tradisies.

Tans het die begrip 'literatuur' te make met sekere funksies wat meegebring het dat hierdie begrip verruim word om al die subsysteme in te sluit wat dan 'n "sisteem" vorm. 'n "Sisteem" is in hierdie studie dus "a set of interrelated entities, of which no subset is unrelated to any other subset" (Kramer en De Smith in : Senekal, 1987:172).

Onderskeie literatuurbenaderings word dus as subsisteme beskou wat 'n sisteem vorm. Al die onderskeie subsisteme is oop teenoor mekaar en beïnvloed mekaar.

Die Afrikaanse literêre sisteem is 'n 'oop' sisteem want daar is inderdaad 'n interaksie tussen die verskillende subsisteme in die "sisteem".

2.2 BENADERINGS BINNE DIE "NUWE PARADIGMA"

Verskillende Aksente

Literatuur is so omvangryk dat dit onmoontlik is om dit in sy totaliteit deur een siening te kan omvat. Die woord "literatuur" self word op verskeie maniere gebruik, en sy semantiese inhoud is ryk en "onsamehangend". Die denkbeelde van mense oor literatuur is ook pluri-rigtinggewend. In werklikheid is dit dus onmoontlik om een kort definisie daarvan te gee. 'n Verskeidenheid sieninge oor literatuur is geregverdig.

Nuwe literatuurbeskouings stel dikwels vir die kritikus 'n emansipasie voor. Daar is nie meer net een outoritêre, oorheersende interpretasiemetode nie, maar 'n veelheid menslike ondervindinge word akkommodeer. Hierdie pluralisme het die teksbenadering help "ontspan" en dit genotvol gemaak: "hoe meer teorieë en metodes, hoe meer perspektiewe op 'n teks, hoe meer toegangsmoontlikhede" (Senekal, 1986).

Metode-pluralisme in die literatuur bewys dus dat daar meer as een manier is om 'n teks te benader. Ons benader literatuur vanuit verskillende perspektiewe en geeneen van

hierdie perspektiewe kan alle moontlikhede insluit nie, ook omdat doelstellinge uiteenloop.

Pluralisme in die literatuurstudie help ons om 'n visioen van diepsinnigheid in 'n teks te behaal. "Variety of opinion" beweer Feyerabend (1975:46) "is necessary for objective knowledge. And a method that encourages variety is also the method that is compatible with humanitarian outlook." Derrida self keer hierdie pluralisme goed alhoewel hy eksplisiet te kenne gee dat hy nie 'n pluralis is nie: "I am not a pluralist and I would never say that every interpretation is equal but I do not select So I would not say that some interpretations are truer than others. The hierarchy is between forces and not between true and false" (In : Ryan & Van Zyl, 1982:108).

Daar is wel gevoelens teen hierdie pluralisme vanuit die formalistiese front. Hulle uitgangspunt sal die literatuurwetenskap tot een poëtika afskraal. "Daar bestaan tans 'n hele paar denkrigtings," beweer Juhl (1986:XXIV) "wat die tradisionele outonomieopvatting probeer ondermyn Sommige van hierdie bewegings sluit nouer by mekaar aan as ander en deel sekere gemeenskaplike uitgangspunte, werkswyses en doelstellings, terwyl van die ander op grond van ooreenstemmende uitgangspunte teenstrydige doelwitte formuleer In die praktyk is denkers wat hoofsaaklik met een beweging geassosieer word, besig om voortdurend op 'n eklektiese wyse aannames, standpunte en bevindings uit verskillende denkrigtings vir hulle eie doeleindes te konsolideer of te sintetiseer".

Johl redeneer dus dat hierdie metodes van mekaar verskil en mekaar aanval. Meer eksplisiet maak Du Plooy (1989:2) hierdie pluralisme soos volg af: "Die probleem waaraan ek in besonder aandag wil gee, het te make met die groot hoeveelheid en die uiteenlopende aard van die teorieë wat tans in die literatuurstudie gebruik word. Nie net is die groot hoeveelheid en die uiteenlopende aard van die teorieë soms verwarrend nie, maar die teorieë sluit mekaar dikwels uit en val mekaar gedurig aan." Dit word, in hierdie studie, as 'n verdedigingsmeganisme beskou.

Die diversiteit van hierdie teorieë moet liewer as 'n punt van orde en nie as 'n verskilpunt bekou word nie. Verskeidenheid hoef aan die "eenheid" van verkillende benaderings geen afbreuk te doen nie. Eenheid veronderstel nie dat die werkwyse dieselfde moet wees nie, maar dat die doel gelyksoortig bly. Mooij (1985:276-277) sê tereg "Welbeschouwd is die divergentie ook niet verwonderlijk noch per se ongewenst. Men zie de literatuur self. Zij vormt een verschijnsel dat op zoveel verschillende manieren in zo zeer verschillende maatschappijen met zoveel verschillende levensgebieden en samenhangt, dat een veelzijdige of pluralistiesche bestudering verklaarbaar is".

Die omvang van literatuur, met sy verskeidenheid lesers, motiewe vir lees, uitvoerings, publiek, ensovoorts is so enorm dat metodepluralisme regverdigbaar kan word.

Hierdie studie erken 'n veelheid van kritiese skole, 'n diversiteit van opinie en belangstelling. Diversiteit

bevorder bevoegdheid en vryheid van 'n kritikus: ".... criticism can be practiced only by free agents whose conclusions depend on perceptions, feelings and thoughts that can never come in a single mould When critics speak with one voice, some other authority than reason rules their conclusions When thousands of men and women have the leisure, the political freedom, and the education that enable them to debate vigorously about the literature they love" beweer Booth (1979:4). Hierdie studie verkies, met ander woorde, 'n "vermenigvuldiging" van teorieë en keur 'n (herstel van 'n) heersende ortodoksie af.

2.2.2 Kerneienskappe van benaderings binne die "Nuwe Paradigma"

1) Ontgrensing van die teks

Die belangrikste opdrag vir die kontemporêre teorieë is om die grense wat die teks omsluit, te betwis. Die outonomiebewegings het die teks as selfgenoegsaam, outonoom, staties en afgeslote beskou.

Daarteenoor beskou die nuwe benaderings die teks as dinamies, oop en vry. Die teks moet dus as 'n dinamiese gebeurtenis wat in 'n beweeglike en veranderlike proses van teksskepping tot stand kom, beskou word. Die teks is nie 'n stabiele entiteit met 'n ontsterflike sentrale betekenis nie. Holub het dit reg as hy die volgende beweer: ".... the text is grasped in its becoming rather than as a fixed entity" (1984:184), terwyl die

outonomiebewegings aangeneem het dat dit voltooi is, al het dit vele verwysings en vlakke.

Die outeur is nie meer die ontwerper van 'die betekenis' nie. Nadat hy/sy die 'teks' geskryf het, is hy nie meer 'teenwoordig' in die teks nie. Catherine Belsey verwoord dit so: "To give a text an Author is to impose a limit on the text, to furnish it with a final signified, to close the writing In the multiplicity of writing, everything is to be disentangled, nothing deciphered" (1980:134).

Tans word 'n teks as 'n oop, dinamiese stelsel beskou. Die materialiteit daarvan is tekstueel en nie geneties nie - met die effek van veelvoudige betekenis. Rosenblatt (1978:76) se siening hieroor is kernbelangrik: "Instead of a rigid stencil, a more valid image for the text seems to be something like an open-meshed woven curtain, a mesh of flexible strands that hold a certain relationship to one another, but whose total shape and pattern changes as any one part is pulled or loosened."

ii) Betekeniskonstruksie eerder as ontdekking

Die outonomiebewegings het één sentrale betekenis voorgestaan. Daarteenoor verkondig kontemporêre teorieë kruispaaie en veelvoudige/"dubbelsinnige" betekenis. 'n Teks word as 'n objek met 'n onerkende meervoud dimensies van betekenis beskou. Dit kan dus 'n (byna) oneindige stel bewerings of

betekenisse genereer.

"Meaning is -an event," sê Fish (Malan, 1984:57) "something that happens, not on the page, where we are accustomed to look for it, but in the interaction between the flow of print (or sound) and the actively mediating conscious of reader-hearer". Die betekenis van 'n teks word met ander woorde as 'n handeling, 'n 'proses' beskou.

Kontemporêre teorieë verkondig 'n betekenis wat die gevolg is van "ongoing if finally inexplicable collaborations between the mind and the world" (Newman, 1985:84). 'n Betekenis kan en moet net gerekonstrueer kan word en nie ontdek nie: "Die woordkuns - elke boek of gedig wat ons lees; elke literêre teks - bied die leser iets soos 'n treinreis waartydens enigiets kan gebeur Elke leser klim met ander verwagtinge op die trein, en wat tydens sy reis deur die landskap van die reis met hom gebeur, sal grootliks sy eie belewenis wees" (Weideman, 1982:1).

iii) Die sosiale situasie

'n Uitsluitende beskouing van literatuur het in die outonomiebewegings geheers. Innerlike gebondenheid, logiese strukture. teësin in die psigologiese ontdekking en dies meer was algemeen.

Binnen die nuwe benaderings word die politieke,

sosiale en verwante belange nou as prioriteite gevestig.

Literatuurstudie is deureengevleg in 'wêreldsheid' en historiese kontekste. 'n Literêre werk en literatuur word in die wêreld - en nie parallel met die wêreld nie - geplaas. Die konteks van die teks word deur die teks self sowel as die leser betrek. Die literatuurstudie het 'n sosiale dimensie bygekry. Die nuwe teorieë stimuleer eerder vooruitgang in die oprigting van die sosiale, kulturele en historiese denke as wat dit sodanig denke belemmer.

2.2.3 Die benaderings binne die "Nuwe Paradigma"

Hierdie studie wil en kan nie 'n totale beskrywing van al die benaderings binne die sogenaamde "nuwe paradigma" gee nie. Daar sal ook nie gepoog word om 'n benadering in sy geheel "voor te stel" nie. Dit lê buite die bestek van hierdie studie. Wat wel gedoen sal moet word, is om benaderings wat deur die gekose figure aangeraak en "voorgestel" word te identifiseer en die belangrikste aspekte daarvan na vore te bring.

Met ander woorde, die keuse van benaderings wat in hierdie studie voorgestel word, en die projeksie daarvan, moet nie as 'n "rubberstempel" beskou word nie. Die volgende benaderings kom baie in die geskrifte van die gekose figure voor: Semiotiek, Resepsie-ondersoek, Literatuursosiologie, Dekonstruksie, Ideologiekritiek en Feminisme. Hulle word - soms implisiet - deur die gekose figure betrek en in 'n

groot mate "gebruik".

Daar is nietermīn ander sogenaamde "nuwe paradigma"-benaderings wat meer terloops deur die gekose figure betrek word. Hulle sal aangedui word waar hulle voorkom. Nog 'n keer moet daar verstaan word dat daar nie probeer word om 'n benadering in sy geheel "voor te stel" nie.

2.2.3.1 Semiotiek

Semiotiek in die algemeen is die studie van tekensisteme. Semiotiese studies in die literatuur ontstaan vanuit Ferdinand de Saussure en Charles Peirce se ondernemings oor die studie van tekens. Literatuur word betrek aangesien dit ook 'n tekensisteem is wat uit taaltekens bestaan. Verder is literatuur 'n kunsvorm en kuns bestaan uit tekens.

Saussure, in teenstelling met die vroeëre taalteorieë wat taal as 'n uitdrukking van gedagte beskou, bedink dit as 'n tekensisteem. Binne hierdie sisteem veronderstel Saussure 'n dialektiese verhouding tussen die betekenaar (signifier) en die betekende (signified). Die betekenis van Saussure se bydrae was die analise van die gesproke taal binne die volkome taalsisteem. Taal word deur hom as 'n struktuur beskou, losstaande van die individuele spreker se gedagte.

Die Semiotiek is verwant aan die Strukturalisme: dit (Semiotiek) het uit die Strukturalistiese ondernemings (van Roman Jakobson via De Saussure) as uitgangspunt voortgespruit. Die nale vakwerk van die Semiotiek (toe dit begin het) het dus taalkundig geword in sy verbintenis om

die fundamentele sisteme van betekenisproduksie te ondersoek.

Namate die Semiotiek verder ontwikkel het, het daar twee belangrike rigtings voortgekom:

- i) dié wat binne De Saussure se linguistiese model voortgegaan het, en
- ii) dié wat van dié model 'afgewyk' het en die literêre teks as 'n kulturele produk, wat betekenis binne sy kulturele konteks genereer, wou ondersoek. Hierdie studie is meer betrokke by laasgenoemde se werkwyses.

Die literêre werk word as 'n semiotiese "studie" van kultuur geanaliseer. Literatuur is op hierdie wyse as 'n historiese semiotiese sisteem beskou. Die veronderstelling is dat alle maatskaplike en kulturele objekte konvensionele betekenis het en dat hierdie betekenis binne hulle kontekste afgelei moet word. 'n Verhoudingsnetwerk tussen literêre en ander "tekste" word dus geskep. Die eensydige beskouing van 'n teks as geslote en outonoom word uitgeskakel. "The concept of the definitive text belongs only to religion or to fatigue" (Borges in: Corti, 1971:41-42).

'n Teks word as iets dinamies beskou: "every text is many texts in that the very nature of its polysemic complexity prevents identically repetitive readings even in the same cultural context" (Corti, 1978:42). Met ander woorde, die dinamika van die teks stem ooreen met die dinamika van lees.

'n Leser van 'n teks, oftewel die geadresseerde in die

literêre kommunikasie, speel 'n belangrike rol. Hy word nie as 'n passiewe entiteit beskou nie: "he ('n leser) has an interest in completing what the author provides and will, because of an art's capacity to model reality, project into the work, not only the structure of his artistic experience but the structures of his life experience as well" (Ryan & Van Zyl, 1982:77).

Dit sal veiliger wees om verskillende eienskappe van die Semiotiek aan die hand van enkele belangrike figure daarbinne na vore te bring.

Jurij Lotman, die toonaangewende Russiese Semiotikus, het belangrike bydraes gelewer tot die studie van literatuur in sy kulturele konteks. Hy het die verhouding tussen 'n teks en sy konteks beklemtoon. Sy teksopvatting is dat 'n teks altyd in sy konteks gelees en geanaliseer moet word.

Om 'n teks in isolasie te probeer beskou en te verstaan is nie genoeg nie. Aangesien daar geen selfgenoegsame teks is nie, moet die "ekstra-teks" ook by die lees van 'n teks betrek word. Hierdie "ekstra-teks" verwys na die literêre tradisie, die historiese en ideologiese opset. Lotman sê: "A text does not exist on its own; it is inevitably included in some (historically real or conventional) context. A text exists as a contracting party to the extra-text structural elements and is connected with them like the two members of an opposition" (Shukman, 1977:63).

As die "ekstra-teks" nie by die lees van 'n teks in ag geneem word nie, dan sal kommunikasie in die teks nie in

werking tree nie. 'n Teks is meer as grafiese tekens op papier: dit behels ook iets wat nie daar voorkom nie. "Any artistic text", sê Lotman in hierdie verband, "can perform its social functions only when aesthetic communication is present in the collective in which it operates. Since sign-communication requires not only a text but a language, the artist's work which is taken by itself, outside a given cultural code, is like an 'epitaph' written in an incomprehensible tongue" (Ryan & Van Zyl, 1982:77). Hierin gaan hy terug na Ingarden se fenomenologie.

Lotman beskou die leser van die teks nie as 'n passiewe ontvanger nie. Die leser se rol by die skepping van 'n teks word erken. Die leser se rol in 'n teks kan die volgende moontlikhede behels:

- "1. The writer creates a text as a work of art and the reader perceives it as such.
- "2. The writer creates a text that is non-artistic, but the reader perceives it aesthetically (....).
- "3. The writer creates an artistic text but the reader is not capable of identifying with any of those forms of action which satisfy his definition of art and so he perceives it as non-artistic information.
- "4. A non-artistic text written by an author as such is perceived as non-artistic by the reader - trivial case" (Ryan & Van Zyl, 1982:77).

Aan die ander kant: die beskouing van 'n teks as 'n houer

van die een, enigste sentrale betekenis word ontken en verwerp. 'n Teks en 'n "ekstra-teks" lewer bydraes tot die betekenis van 'n teks. Dit is, volgens Lotman, onmoontlik om 'n teks buite sy konteks te verstaan. "Even a scientific text", beweer Shukman (1977:69-70), "for which one would expect a one-for-one interpretation, has its meaning determined by its place in the system of the 'language' of the science to which it belongs". In die literatuur is 'n konsep ook onverstaanbaar as dit buite die ideologie van die skrywer gelees word: "A concept will only genuinely become a term when it is seen in the context of the total structure of the writer's philosophy".

Lotman se teksopvatting word deur baie belangrike semiotiese figure gedeel en (soms) gemodifiseer. Roland Barthes, Julia Kristeva en Umberto Eco het ook in dieselfde rigting bydraes gelewer tot die kontemporêre semiotiek.

Kristeva verwerp die siening van 'n teks as outonoom. Sy beklemtoon 'n teks se tekstuele en ekstra-tekstuele relasies: "The text has a dual orientation both towards the signifying system from which it has risen and towards the social processes in which it participates as discourse" (in Nolte, 1984:4). 'n Teks word as 'n produktiwiteit gesien: "The text is a productivity, and this means: first, that its relationship to the language in which it is situated is redistributive (....), and hence can be better approached through logical category rather than linguistic ones, and second, that it is permutation of texts, and intertextuality in the space of a given text, several

utterances, taken from other texts, intersect and neutralize one another" (1984:4).

Hierdie teksopvatting word ook deur Barthes gedeel: "The text is a tissue of quotations drawn from the innumerable centres of culture" (Lodge, 1988:170). Barthes verwerp ook die siening van een sentrale betekenis. "We know", sê hy, "that a text is not a line of words releasing a single 'theological' meaning (the 'message' of the Author-God) but a multidimensional space in which a variety of writings, none of them original, blend and clash" (Lodge, 1988:177).

2.2.3.2 Resepsie-ondersoek

"Resepsie-ondersoek" is 'n oorkoepelende benaming vir al die literatuurwetenskaplike studies wat op die relasies teks/leser gebaseer is. Daar bestaan binne resepsie-ondersoek verskeie strominge en variante. Hierdie strominge kom voor onder die terme "Resepsie-estetika" (vanuit die Duitse Rezeptionsästhetik) en "Reader-response criticism" of "Audience-orientated criticism". "Resepsie-ondersoek" word gevolglik in hierdie studie gebruik as 'n samreelterm om dié "resepsie-estetika" en die "reader-response criticism" te omvat.

Hans Robert Jauss en Wolfgang Iser moet as die inleiers van die lesergerigte literatuurbenaderings beskou word. Dit blyk dat die resepsie-ondersoek idees van die fenomenoloog Roman Ingarden, die Tajeggieese Strukturalis, en Hans-Georg Gadamer se hermeneutiek betrek. In Amerika het David

Bleich, Stanley Fish, Norman Holland, Steven Maellouse, Michael Riffaterre, en vele andere, idees ontwikkel wat die leesproses en die leser as fokuspunte voorstel. Hierdie Amerikaanse resepsie-ondersoek word met die terme 'reader-response criticism' en/of 'audience-orientated criticism' aangedui.

Die lesergerigte benaderings wil die tradisionele modelle - waarin die literêre werk sentraal staan as die houer van die outeur se waarheid, intensie of visioen - ontken. 'n Tekse se betekenis is die gevolg van die interaksie tussen 'n teks en 'n leser. Met ander woorde, die teksverwerking deur die leser is nou van meer belang. Segers bewoord hierdie toedrag van sake soos volg: "Niet de tekst op zich staat meer in het middelpunt, maar de teksverwerking door de lezer, en daarbij met name de vraag hoe die teksverwerking gestuurd wordt door teksteigenschappen die op hun beurt weer bepalend geacht kunnen worden voor het literaire (....) karakter van de tekst" (Segers:1985:204).

Resepsiebenaderings reduseer nie die teks tot die leser nie, maar beklemtoon die interaksie tussen die teks en die leser. 'n Betekenis in 'n teks word dus as die resultaat van die wisselwerking tussen 'n teks en 'n leser gesien.

'n Literêre teks word ook in sy verhouding tot die totale konteks gesien. Met ander woorde, resepsie-ondersoek behels 'n teoretiese kritiek met meer sosiale relevansie. Suleiman en Crosman (Malan, C : 1983:2) sê: "The historical and cultural reality which we call the "literary work" is not

exhausted in the text. The text is only one of the elements of a relation. In fact, the literary work consists of the text (the system of intratextual relations) in its relation to extra-textual reality: to literary norms, tradition and imagination".

Wolfgang Iser onderskei "oop plekke" in 'n literêre teks. Die outeur bou die wêreld in woorde en die leser moet hierdie wêreld ontdek deur baie en soms teenstrydige gegewens in die teks te kombineer. "Central to the reading of every literary work", beweer Iser (1978:20-21) "is the interaction between its structure and its recipient The text itself simply offers "schematized aspects" through which the subject matter of the work can be produced, while the actual production take place through an act of concretization".

Met ander woorde, 'oop plekke' kom tot stand deur bepaalde "presentasie-metodes" deur die outeur en as 'n leser hierdie 'oop plekke' invul, dan kan 'n betekenis opgebou word. Hierdie "oop plekke" oftewel die "schematized aspects" lei nie net tot een betekenis nie, maar tot verskillende moontlike betekenisse. "Thus, the meaning of a text," sê Iser (1978:22), "is not a definable entity but, if anything, a dynamic happening, the interpreters' task should be to elucidate the potential meanings of a text, and not to restrict himself to just one. Obviously, the total potential can never be fulfilled in the reading process, but it is this very fact that makes it so essential that one should conceive of meaning as something that happens, for

only then can one become aware of those factors that precondition the composition of the meaning."

Wanneer 'n leser 'n teks benader, het hy sy eie verwagtingspatroon ten opsigte van daardie teks. "The psychic process in the receptions of a text is," sê Jauss, "in the primary horizon of aesthetic experience, by no means only an arbitrary series of merely subjective impressions, but rather the carrying out of specific instructions in a process of directed perception, which can be comprehended according to its constitutive motivations and triggering signals and which also can be described by a textual linguistics" (in: Holub, 1984:61). Hierdie verwagtingspatroon kan deur die volgende veroorsaak word:

- i) die leser se bekendheid met die genre waarbinne die teks voorkom,
- ii) die implisiete relasies van daardie teks met al die tekste uit dieselfde historiese agtergrond, en
- iii) die teenstelling fiksie-werklikheid.

'n Leserspubliek het, met ander woorde, ten tye van die 'ontstaan' van 'n teks sekere verwagtingspatrone. Die gevolg is dat die ontvangs van 'n teks nie 'n willekeurige reeks blote subjektiewe indrukke is nie, maar "die voltrekking van spesifieke aanwysings in 'n proses van gerigte waarneming" (Senekal, 1983:7). Die werk haal dus sy gestalte of sy bestaan uit die leser se 'optrede' of 'aksies'. Resepsie het betrekking op die leesaktiwiteit,

die betekeniskonstruksie en die leser se reaksie op dit wat hy lees. 'n Mens kan dus verskillende resipiënte en kontekste aandui:

- a) Die lesende/horende publiek: skrywers en lesers word hierdeur ingesluit
- b) Die resesent: sy doel is om inligting oor te dra aan die eerste groep lesers
- c) Die resipiërende skrywer: "Hy is self die 'produsent' van die primêre tekste en resepteer in belang van sy eie produk" (Senekal, 1983:7).

Hiërdie studie is en kan nie 'n allesomvattende uiteensetting van die resepsie-ondersoek gee nie, maar hopelik 'n genoegsame aanduiding daarvan.

2.2.3.3 Literatuursosiologie

Literatuur is nie 'n vesting of 'n ommuurde stad nie. Dit is 'n maatskaplike verskynsel.

Om literatuur nie as deel van die werklikheid te beskou nie, is om literatuur se wese te ontken.

Die Literatuursosiologie is 'n uitvloeisel van die Marxistiese literêre benadering.

Die literatuursosiologie beskou literatuur as 'n produk van 'n maatskaplike bestel. 'n Visie van die maatskaplike bestel waaruit hierdie verskynsel kom, is dus van groot belang. Literêre werke kan nie net waardevol wees vanweë

hulle "literêrheid" nie, maar meer omdat hulle, onder andere, bewysstukke is van sosio-ideologiese prosesse van kultuur in die algemeen.

Sosiologiese ondersoek van literatuur kom op verskillende vlakke voor. Met ander woorde, die verhouding literatuur-maatskappy word op verskillende maniere in die literatuurwetenskap bedink. In die literatuursosiologiese ondersoek geld veral die volgende:

- a) Studie wat die sosiale ontstaan van literatuur sentraal plaas. Die sosiale 'magte' wat die produksie affekteer, word bestudeer. Met ander woorde, literatuur word as 'n maatskaplike produk en 'n 'mag' beskou. Die maatskaplike ontwikkeling word as iets wat literatuur affekteer en voortdurend beïnvloed gesien.
- b) Studie wat konsentreer op die wyse waarop literatuur die maatskappy en maatskaplike verandering affekteer.

"Literature is fully understood and explained only by considering the social group out of which it arises, and the processes which have formed the ideology of this group", beweer Coward (Routh en Wolff, 1977:8). Met ander woorde, 'n teks moet binne sy waarskynlike ideologiese konteks benader word. Verder word die teks as 'n wesenlik meerduidige, meerfunksionele "objek" beskou. Weber sê byvoorbeeld: "... as soon as we attempt to reflect about the way life confronts us in immediate concrete situations, it presents an infinite multiplicity of successively and

co-existently emerging and disappearing events both within and outside ourselves. The absolute infinity of this multiplicity is seen to remain undiminished even when our attention is focussed upon a single object" (1977:32).

Die rigting in die literatuursosiologie wat 'n leser as medeskepper in die produksie van 'n teks beskou, beklemtoon sy belangrike rol. Coward verklaar hierdie toedrag van sake: "The literary text is a notoriously elusive and shifting object. A sonnet may be preserved, within the pages of a book for centuries and yet have no existence: it exists only when the volume is opened and the lines read. At that moment, there occurs an interaction which is as unpredictable as it is fortuitous. A thought or an emotion is conjured and it is difficult to say whose thought, whose emotion it is" (1977:8).

'n Teks kan nie die betekenis besit voordat hy gelees is nie: "Reading is as much an act of appropriation as a gesture of surrender, and in a sense to read is to rewrite what has already been written. Words have dictionary definitions but we give them a context: we give them colour and mood and meaning and their combination acquire a significance which their first orderer may not have envisaged" (1977:8).

Die meerduidige en meerfunksionaliteit is dus 'n belangrike potensiaal van literatuur. Die eindelose veelheid van gebeurtenisse in die maatskaplike werklikheid is miskien die sleutel tot die aard van literatuur.

baie literatuurtekste bevestig en versprei maatskaplike norme en waarde. Hulle word dus 'n essensiële deel van die maatskaplike masjinerie. Hulle word altyd met sosiale gedrag vereenselwig, daarom is daar byvoorbeeld sensuur.

Met ander woorde, literatuur het 'n didaktiese invloed op die gemeenskap. Deur middel van 'n verhaal kan mense tot die norme en die gedrag van die gemeenskap geïndoktrineer word. Rockwell beweer: "literature is not only an interpreter of the life and norms of a society, but functionally a substitute or shadow version of them, and this is of fundamental importance in repeating and indoctrinating the norms, old or new" (1977:37).

Literatuur mag dus nie as 'n luukse, 'n versierende plooisel in die gemeenskap of 'n passiewe bouwerk beskou word nie. "On the contrary", bewys Rockwell verder "it has consistently been a very powerful didactic force. It has this power because people learn from actions of other human beings, whether real or imaginary. Literature appears in various forms consistently corresponding to various societal patterns, and thus can be said to 'arise from' various types of society" (1977:37).

Literatuur spruit uit die gemeenskap voort. Die siening was nog altyd op die voorgrond by alle literatuursosiologiese ondernemings: oud en nuut. Bakhtin/Volosinov skryf byvoorbeeld in 1926: "Art, is just as imminently social, the extra-artistic, social milieu, affecting art from outside, finds direct, intrinsic response within. This

is not a case of one foreign element affecting another but of one social formation affecting another social formation" (Davis & Schleifer, 1989:393). ("Art" verwys in hierdie geval na literatuur).

"The sociological method", beweer Bakhtin/Volosinov, "can successfully study only the casual interaction between literature and its surrounding extra-artistic milieu" (1989:392). Met ander woorde, dié wat 'n literêre teks as outonoom, genoegsaam beskou, begaan 'n fout: "They attempt to discover the whole in the part, that is, they take the structure of a part, abstractly divorced from the whole, and claim it as the structure of the whole. Meanwhile 'the artistic' in its total integrity is not located in the artifact and not located in the separately considered psyches of creator and contemplator, it encompasses all three of these factors. It is a special form of interrelationship between creator and contemplator fixed in a work of art (1989:394).

2.2.3.4 Dekonstruksie/Poststrukturealisme

a) Dekonstruksie

Dekonstruksie verteenwoordig 'n "rewolusie", ook in die literatuurwetenskap. Dit is vanuit hierdie perspektief dat hierdie fenomeen op sy vrugbaarste benader kan word.

Dekonstruksie is rewolusionêr omdat dit as 'n radikale alternatief en nie as 'n aanvulling tot die

tradisionele benaderings beskou kan word nie. Dit kan nie in die literatuurwetenskap geïnkorporeer word as 'n handige ekstra-metodologiese werktuig wat aangepas kan word as ander tekort kom nie. Dit is nie, in enige opsig, 'n voortsetting van tradisionele benadering in die literatuurwetenskap nie. Om dus Dekonstruksie as 'n voortsetting van die tradisionele benaderings te beskou is 'n vergissing.

Dekonstruksie is 'n reaksie op en 'n radikale wegbreek van (die) tradisionele benaderings, spesifiek die Strukturalisme. Met ander woorde, die Strukturalisme is maar 'n impuls tot die totstandkoming van Dekonstruksie. "Dit is moeilik denkbaar", beweer Brink (1982:13) terug, "dat radikale wendinge in die kritiek kan voortkom (....) sonder impulse wat uitgaan van soortgelyke - en gewoonlik voorafgaande - stroomverleggings in die literatuur Insgelyks is dit nie sonder 'n rede binne die literatuur dat dekonstruksie sy verskyning gemaak het nie".

Dekonstruksie beoog en is daarop gemik om die heersende illusies van die Westerse metafisika tot niet te maak. Dit bevraagteken die waardes wat in die tradisionele benaderings verskans is, op 'n baie radikale manier.

Jacques Derrida, die grondlegger van Dekonstruksie, verset hom heftig teen die opvattinge van die

Strukturalisme. Hy werk binne die sisteem van die Strukturalisme maar om dit te deurbreek. Sy reaksie op die Westerse metafisika is om die hele filosofiese tradisie te dekonstrueer. Met ander woorde, sy strategie is omsetting en ontbinding, sodat hy die Westerse metafisika kan ondermyn, omverwerp en afbreek. Hy beskryf dit selfs soos volg: "... deconstruction involves an indispensable phase of reversal. To remain content with reversal is of course to operate within the imminence of the system to be destroyed. But to sit back, in order to go further, in order to be more radical or more daring, and take an attitude of neutralizing indifference with respect to the classical opposition would be to give free reign to the existing forces that effectively and historically dominate the field. It would be, for not having seized the means to intervene, to confirm the established equilibrium" (1981:6).

Dekonstruksie moet en kan dus nie as 'n nuwe dogma beskou word wat die oue wil ondermyn nie. Om Dekonstruksie as 'n dogma te wil sien, is totaal teen die "doel" daarvan. Met ander woorde, om Dekonstruksie as 'n geslote sisteem te probeer voorstel, sal teen Derrida se voorneme en sy sentrale strewe indruis.

Die Strukturalistiese opvatting van "struktuur" veronderstel, volgens Derrida, 'n sentrum met

betekenis. Die Westerse denke het behoefte aan 'n sentrum omdat dit die wese as aanwesigheid wil bevestig. Verskillende terme is dus ontplooi wat as beginsel van 'n sentrum funksioneer: wese, essensie, waarheid, norme, man, God, bewustheid, en dergelyke meer.

Derrida noem hierdie begeer van 'n sentrum "Logosentrisme". "It has always been thought", verklaar Derrida, "that (this) center, which is by definition unique, constituted that very thing within a structural which governs the structure, while avoiding structurality" (Davis & Schleifer, 1989:206).

Die Westerse denke is altyd gestruktureer in terme van polariteit waarin twee metafisiese konsepte teen mekaar voorgestel (geplaas) word: spraak/skrif, aanwesigheid/afwesigheid, ensovoorts. Die tweede konsep in hierdie polariteit word as 'n negatiewe, onwesenlike bewerking van die eerste een voorgestel. Derrida wil hierdie manier van dink ontwig. "Deconstruction cannot be restricted or immediately pass to a neutralization: It must, through a double gesture, a double science, a double writing - put into practice a reversal of classical opposition and a general displacement of the system" (1977:195).

Op daardie manier word skrif dan as 'n bewerking van spraak voorgestel. Spraak word dus as primêr en

skrif as sekondêr voorgestel. "For example", sê Derrida, "writing, as a classical concept, entails predicates that have been subordinated, excluded, or held in abeyance by forces and according to necessities to be analyzed. It is those predicates (....) whose force of generality, generalization, and generativity is liberated, grafted onto a "new" concept of writing that corresponds as well to what has always resisted the prior organization of forces, always constituted the residue irreducible to the dominant forces organizing the hierarchy that we may refer to, in brief, as logocentric" (1977:195). Derrida wil nie net hierdie hiërargiese opposisie wysig nie, maar wys dat hierdie voorstelling illusie is. Hy stroop die voorreg wat aan die gesproke woord gegee is, af.

Die Strukturalisme het die woord as 'n bron van betekenis voorgestel. Derrida (hier in aansluiting by De Saussure) ontken dié siening van 'n herskryfbare betekenis van die woord waarin die woord as 'n transparant van die waarheid beskou word. Derrida redeneer dat die woord nie 'n finale, voortreflike middelpunt of betekenis het nie: "... in the absence of center or origin, everything becomes discourse that is, a system in which the central signified whether it derives from an origin or whether it is transcendental, is never absolutely present outside a system of differences. The absence

of a transcendental signifier stretches the field and the play of significations to infinity" (1979:232).

Met ander woorde, Derrida onthul dat woorde nie 'n vaste betekenis kan besit nie omdat hulle deur hulle verskille met ander woorde gedefinieer kan word. Aangesien elke woord in 'n eindelose ketting tot ander woorde lei, word 'n sentrale betekenis dus onbepaald uitgestel. "To mean", sê Johnson tereg, "in other words, is automatically not to be. As soon as there is meaning, there is difference" (Ruthven, 1984:57). Om sy siening te beklemtoon en versterk, skep Derrida die konsep "différance" wat twee implikasies het: Om te verskil en om uit te stel.

Derrida bevraagteken en verwerp ook die siening van 'n teks as entiteit met die betekenis wat deur die kritikus herwin moet word. 'n Teks het nie 'n oorspronklikheid nie: dit is 'n stel intertekstuele relasies met ander 'tekste' (dit sluit die werklikheid ook as 'teks' in). "The text is not thinkable in any originary or modified form of presence" sê Derrida (1978:210). 'n Teks bestaan dus nie as 'n "finished corpus of writing, some content enclosed in a book or its margins" maar 'n "differential network, a fabric of traces referring endlessly to something other than itself, to other differential traces" (Derrida, 1979:83).

'n Leser van 'n teks lees nie om "insigte" te verkry

nie maar om insette in 'n teks in te span: "The reading must always aim at a certain relationship, unperceived by the writer, between what he commands and what he does not command of the patterns of the language he uses. The relationship is not a certain quantitative distribution of shadow and light, of weakness or of force, but a signifying structure that the vertical reading should produce" (Derrida, 1981).

'n Teks is altyd onvolledig, dus nooit 'n "oorspronklike" teks nie. Alle kommentaar oor 'n teks wat as 'n nuwe bewerking beskou kan word, bewys dat 'n 'teks' nooit volledig is nie. "There is no present text in general and there is not even a past present text, a text which is past as having been present", verklaar Derrida (1978:210).

Dit is onmoontlik om 'al' die aannames van die Dekonstruksie binne die bestek van hierdie verhandeling te probeer "omvat". Net 'n paar hoofaspekte word dus na vore gebring.

Derrida se Amerikaanse aanhangers, veral Paul de Man, Harold Bloom, Geoffrey Hartman en J Hillis Miller, strewe ook daarna om die Westerse metafisika te ondergrawe en te vervang. Hierdie Amerikaanse Dekonstrueerders en Derrida verteenwoordig nie 'n 'skool' nie, maar hulle verbindingsfaktor is die parokity! waardeur die Westerse modelle ontwig word.

Hierdie Amerikaanse Dekonstrueerders sal ek onder die "Poststrukturnalisme" aanraak omdat baie van hulle byvoorbeeld Vanaf Formalisme en Fenomenologie tot Strukturalisme en Poststrukturnalisme gevorder het. Met ander woorde, alhoewel sowel die premisse as die verklaarde doelstellings van hulle werk met Derrida se werkwyses saamgaan, word hulle in hierdie studie onder Poststrukturnalisme geplaas.

b) Poststrukturnalisme

"Poststrukturnalisme" is 'n sambreelterm wat al die benaderings wat na die Strukturalisme voorgekom het, omvat. Semiotiek moet as die beginpunt van die poststrukturnalistiese benadering beskou word. Daar word soms verkeerdelik beweer dat die term Poststrukturnalisme net na die Dekonstruksie verwys. Dekonstruksie is wel ook een van die postrukturnalistiese benaderings omdat dit na die Strukturalisme voorgekom het.

Die term "Poststrukturnalisme" word ook gebruik met verwysing na die werke van belangrike figure soos Barthes, Foucault, die Amerikaanse "Dekonstrueerders" en vele ander, wat die tradisionele opvattings begin bevraagteken en ontwig, alhoewel hulle vanaf die New Criticism, Fenomenologie tot die Strukturalisme gevorder het. Daarom is daar die vergissing dat Dekonstruksie 'n voorsetting van die ou modelle is. Met ander woorde, die Postrukturnalisme sluit

onderskeie perspektiewe in. "The poststructuralist era" beweer Davis en Schleifler, (1989:210), "... takes in a large area of literary criticism. Current psychoanalytic criticism, influenced by Jaques Lacan, decentres the traditional Freudian version of the "subject" and is distinctively deconstructive in its practice. Feminism, too, especially in the work of Hélène Cixous, Barbara Johnson, Jane Gallop and Patrocinio Schweickert, uses deconstructive strategies for displacing maleness and "male" readings of literary texts (....). Marxist critics, especially Louis Althusser, Frederic Jameson, John Ellis and Rosalind Coward, and Michael Ryan have found deep affinities between Marxist and deconstructive critiques of cultural production. All these critics have adopted a deconstructive approach to literary texts and have attempted from different angles to understand the forces that shape and "rupture" those texts." Origens sluit poststrukturalisme vervangend in. "Broadly, however, it involves a critique of metaphysics (of the concepts of causality, of identity, of the subject, and of truth), of the theory of the sign, and the acknowledgement and incorporation of psychoanalytic modes of thought In this respect, the theoretical reference points of post-structuralism can best be mapped via the work of Foucault, Lacan and Derrida, who in different ways have pushed structuralism to its limits and shown how its most

radical premises open it up to its own deconstruction," sê Robert Young in dieselfde rigting (1981:8).

Die verbindingsfaktor van die verskeie perspektiewe in die Poststrukturalisme is om die tradisionele opvattinge (deur middel van dekonstruksiestrategieë) te ontwig.

2.2.3.5 Ideologiekritiek

"The most influential lesson of Marx - the one which ranges him alongside Freud and Nietzsche as one of the great negative diagnosticians of contemporary culture and social life - has, of course, rightly been taken to be the lesson of false consciousness, of class bias and ideological programming, the lesson of the structural limits of the values and attitudes of particular social classes, or in other words of the constitutive relationship between the praxis of such groups and what they conceptualize as value or desire and project in the form of culture" (Jameson, 1981:281).

Ideologiekritiek, soos die Literatuursosiologie, is 'n integrerende deel van die Marxisme as 'n omvattende historiese en sosiale teorie. Die basiese Marxistiese standpunt in verband met literatuur is dat literatuur in histories-materialistiese terme geanaliseer word as 'n integrerende deel van die maatskappy wat op 'n ekonomiese fondament berus. Die Marxistiese literêre kritiek is dus maar 'n klein onderdeel van die groot Marxistiese teorie in

sy geheel.

Marxistiese benadering tot literatuur bestryk 'n wye gebied. Ideologiekritiek is een van die Marxistiese benaderings tot literatuur. Die marxistiese benadering het naas en in samespraak met ander, nie-marxistiese benaderings, ontwikkel.

Die verskillende marxistiese benaderings het met mekaar gemeen: die doel om te bewys dat literatuur slegs binne die groter raamwerk van die maatskaplike realiteit behoorlik verstaan kan word. Enige teorie wat literatuur in isolasie behandel en bekyk, en dit van die maatskappy skei, sal nie die realiteit van literatuur kan ophelder nie.

'n Beslissende element in die marxistiese benaderings oor literatuur is die konsep "ideologie". Dit is moeilik om hierdie term bevredigend te definieer, maar oor die algemeen kan dit as 'n kollektiewe voorstelling van idees en ondervindings beskou word in teenstelling met die materiële werklikheid waarop die werklikheid gebaseer is.

Die marxistiese benaderings plaas die literatuur dus binne 'n ideologiese bouwerk, saam met godsdiens, filosofie, politiek en regsisteme. Jameson, een van die sleutelfigure, sê byvoorbeeld: "there is nothing that is not social and historical - indeed, that everything is 'in the last analysis' political" (1981:20). Hy betoog, met ander woorde, vir 'n ondersoek van die "multiple paths that lead to the unmasking of cultural artifacts as socially symbolic acts" (1981:20). Van al die marxistiese

benaderings tot literatuur, sal hierdie studie die "Ideologiekritiek" (soos byvoorbeeld dié van die Frankfurtse Skool) en die produksie-modelle (soos dié van Pierre Macherey) betrek omdat:

- i) hierdie "benaderings" getuig van 'n ineenvloeiing en 'kruisbestuiwing' met ander kontemporêre teorieë, en
- ii) hierdie opvattinge meer in die resente Afrikaanse literêre sisteem voorkom as die ander.

Dit het onlangs amper algemeen geword om van "Ideologiekritiek" te praat met verwysing na die verskillende kontemporêre marxistiese literatuurbenaderings en nie net na die Frankfurtse Skool se benadering nie. Hierdie studie sal dus dieselfde doen.

Die ideologiekritiek versterk die maatskaplike relevansie van die literatuurstudie. Literatuur word nie as 'n aparte, estetiese en 'verhewe bedryf' beskou nie, maar as 'n deel van 'n onbewuswordingsproses wat uitloop in die aanvaarding op 'n verwerping van ideologie.

'n Teks word dan as 'n weefsel van betekenisse, persepsie en reaksies beskou. Op daardie manier word die literêre kritiek as 'n maatskappy-analise beskou. Elke teks is dus 'n produk van ideologie en dus moet dit binne 'n historiese raamwerk geplaas word. Daar is altyd 'n verhouding tussen die teks en die gemeenskap waaruit dit ontstaan het.

Daar bestaan volgens Coetzee (1984:2) "'n dialektiese verhouding tussen die teks en die gemeenskap waaruit

daardie teks ontstaan het. Maar die teks, die skrif op papier, bly die enigste 'absolute' bron, die enigste werklike bestaande entiteit, alhoewel ek dan met my eie spesifieke doel voor oë lees".

Alhoewel 'n teks binne 'n historiese raamwerk geplaas word, moet dit nie as 'n houer van suiwer historiese gebeure beskou word nie. Met ander woorde, 'n teks mag nie as 'n weerspieëling van die werklikheid gesien word nie. 'n Teks se verhouding tot sy ideologie vertoon dus 'n teks se verhouding tot sy (die teks se) historiese agtergrond: "History", sê Eagleton (1982:18) "'enters' the text, not least the 'historical' text but it enters it precisely as ideology, as a presence determined and distorted by its measurable absences".

'n Teks sê nie net wat hy sê nie, hy sê ook implisiet wat hy nie sê nie. Dit is wat Macherey (1978:77) noem "die stilte van die teks". Macherey (1978) beweer: "... we must go beyond the work and explain in it, must say what it does not and could not say: just as the triangle remains silent over the sum of its angles".

Op hierdie manier word die idee van een sentrale betekenis van 'n teks as 'n valse redenering voorgestel. Hierdie opvatting word deur Coetzee so gestel: "... daar is geen enkele betekenis nie, die teks is meerduidig en mens kan nie net vra wat die betekenis is nie, maar eerder hoe. Vir die kritikus wat wil skryf oor 'n werk, is dit op meer as een vlak 'n kwessie van bemiddeling: die bepaling van

verhoudings tussen die formele analise van 'n teks en sy sosiale basis, en ook die wyse van bemiddeling tussen teks en leser (1984:15).

Wat onmiddellik verstaan moet word, is dat die verskillende betekenisse nie uit die data van die geskiedenis geselekteer word nie. Met ander woorde, om 'n betekenis uit 'n teks te probeer produseer, is nie om 'n soort weergawe te gee nie. Coetzee formuleer dit op 'n "opwindende" manier: ".... geen teks is 'n medium vir betekenisse of waarhede wat vooraf bestaan het en slegs deur die teks weerspieël kan word nie. Betekenis word nie weergegee nie, dit word geproduseer deur die ineenvlegging van persoonlike sosiale, historiese en linguistiese denke" (1984:15).

'n Teks word as eind-produk van produktiewe arbeid beskou. Jameson meen dat 'n teks nie 'n objek of 'n statiese struktuur is nie. Die teks word as 'n proses beskou: "Certainly, insofar as the idea of textual production helps us break the reifying habit of thinking of a given narrative as an object, or a unified whole, or as a static structure, its effect has been positive; but the active center of this idea is in reality a conception of the text as process, and the notion of productivity is a metaphorical overlay which adds little enough to the methodological suggestivity of the idea of process, but a great deal to its potential for use or misappropriation by a new ideology" (1981:45). 'Alhoewel die skrywer konvensies, taal en literêre tipes rangskik, bly die werk onvoltooid. Om dit voltooid te maak, moet die leser 'n ideologie by die lees van die werk inbring. "The text",

sê Eagleton, "is thus never at one with itself or if it were it would have absolutely nothing to say. It is rather a process of becoming at one with itself, a problem produced by the fact that the text itself is the production rather than the reflection of an ideological 'solution' (1982:89).

Ideologie en werklikheid tree die werk binne en saam met ander elemente konstitueer dit 'n teks. "The literary or aesthetic act", sê Jameson, "always entertains some active relationship with the Real; yet in order to do so, it cannot simply allow "reality" to persevere inertly in its own being, outside the text and at a distance. It must rather draw the Real into its own texture" (1981:81).

'n Ander belangrike bydrae tot die produksie van 'n teks is die "simptomatiese lees" van Louis Althusser. 'n Teks in sy voorstelling van 'n werklikheid stel dit onsamehangend voor deur "oop plekke" in die werk te laat. 'n Goed ingeligte leser sal tydens die lees daarvan die "oop plekke" opmerk en 'n teks produseer. Van meer belang in die "simptomatiese lees" is die beklemtoning dat 'n teks se betekenis moontlik gemaak word deur die verhouding tussen die implisiete en die eksplisiete gegewens van 'n werk. Louis Althusser se siening van "oop plekke" in 'n "teks" verskil van die van Iser omdat hierdie "oop plekke" is vir die skepping van die teks en nie die betekenis van 'n teks nie, soos dit by Iser die geval blyk te wees.

Die sentrale doel van die marxistiese literatuurbenaderings is dus om die verhouding tussen literatuur en ideologie te

definieer. Die betekenis en persepsies wat in die teks geproduseer word, is 'n herverwerking van die ideologie se eie verwerking van die werklikheid.

Soos reeds aangedui is, verwelkom die ideologiekritiek en ander marxistiese benadering tot literatuur 'n ineenvloeiing en kruisbestuiwing met ander kontemporêre teorieë. "Dis belangrik", sê Brink (1989:92), "om in gedagte te hou dat hoewel ideologiekritiek natuurlik 'n - vrugbare - loot van die Marxisme is, dit in minstens één gedaante (die heel beduidendste) nie sonder dekonstruksie verstaan kan word nie". In dieselfde trant konstateer Coetzee: "wat het dié 'dekonstruksie' met Marxisme en met letterkunde te doen? Die raakpunte tussen hierdie twee "stelsels" van dink is merkwaardig en waar hulle geïntegreer kan word sou dit miskien die verwysingsraam waarbinne mens na die letterkunde kyk aansienlik kan vergroot ... saam met Marxisme sien dekonstruksie alles afhanklik van vernoudings, die onmiddellike en oorspronklike is bemiddel en afgelei, daar is geen ideale betekenis nie, geen finale ideaal nie (....). Derrida se ontkenning van absolutes is soos Marx se ontkenning van 'n absolute "bewussyn" wat die mens se bestaan kan reël (Coetzee, 1984:15).

In haar jongste publikasie, 'n Ander Afrikaanse Letterkunde. Marxistiese en Sosiaalgerigte teksopvatting in Afrikaans (1989) dui De Jong die nuttigheid van die Dekonstruksie vir Marxisme aan: "Omdat dekonstruksie die radikale opheffing van die betekenaar/betekende -vernouding bereik, is dit in hierdie konteks 'n nuttige - maar siegs aanvullende

ontledingsmodel. Dit demonstreer dat betekenisveronderstellings illusionêr is en wys heen op die noodsaak dat betekenisdiskoerse - soos bv. literêrediskoerse - nie ontleed kan word bloot in terme van wat hulle sê nie" (p.5).

2.2.3.6 Feministiese kritiek

1. "The affirmation of radical feminism therefore, that to annul the patriarchal is the most radical political act - insofar as it includes and subsumes more partial demands, such as the liberation from the commodity or - is thus perfectly consistent with an expanded Marxian framework, for which the transformation of our dominant mode of productions must be accompanied and completed by an equally radical restructuration of all the more archaic modes of productions with which it structurally co-exists" (Jameson, 1981:100).

Die feminisme is 'n politieke beweging. Dit wil die bestaande maatskaplike orde en die verhoudingsmag tussen vroue en mans in die gemeenskap verander. Feminisme neem sy oorsprong in die politieke beweging, die Women's Liberation Movement, wat in die sestigjare ontstaan het.

Feministiese literêre kritiek is 'n tak van die Feminisme. Dit projekteer lyding, verborgenheid, drif en identifikasie. Hierdie dryfkragte het gelei tot 'n verskeidenheid kritiese metodes. Feministiese kritiek is gevolglik nie net een pad tot die benadering van 'n teks nie, maar verskeie paaie.

"Feminist theory", sê Tong (1987:1) "is not one, but many

theories or perspectives and each feminist theory or perspective attempts to describe women's oppression, to explain its causes and consequences, and to prescribe strategies for women's liberation". Feministiese Kritiek akkommodeer verskeie soorte benaderings: Marxistiese, Psigoanalitiese, die radikale Postmodernistiese en dergelike meer. Sentrale impulse in die Feminisme is: Dekonstruksie, Marxisme (Ideologie) en Psigoanalise. Elke soort kan as 'n "partial and provisional answer to the women question(s), providing an unique perspective with its own methodological strengths and weaknesses" (Tong: 1989:1) beskou word. Die wins van hierdie verskeie soorte kan die manier wees hoe hulle "intersect, joining together both to lament the ways in which so many women have 'beaten the system', taken charge of their own destinies, and encouraged each other to live, love, laugh, and be happy as women" (Tong. 1989:1). Elke soort lewer 'n bydrae tot feministiese kritiek.

Dit moet duidelik gestel word dat die ineenvloeiing van die Feministiese kritiese metodes met ander kontemporêre teorieë 'n kruisbestuiwing is. Hierdie ander teorieë, byvoorbeeld Dekonstruksie, Marxisme en Psigoanalise, stimuleer die Feministiese kritiek enersyds en andersyds stimuleer feministiese kritiese metodes ook weer ontwikkelings in daardie rigtings.

Die Feministiese kritiek se beginpunt is die verset teen patriargie. Patriargale taal en struktuur word radikaal gedekonstrueer met die gevolg dat feministiese diskoers voorgestel word. "Patriarchal power", beweer Weedon (1987),

"rests on the social meanings given to biological sexual difference. In patriarchal discourse the nature of social role of women are defined in relation to a norm which is male. This finds its clearest expression in the generic use of the term 'man' and 'he' to encompass all of humankind" (p.2.).

Feministiese literêre kritiek wil die feministiese belange tot die verstaan en transformasie van patriargale regeringsvorms beklemtoon. Op hierdie wyse word die aandag op die sosiale, historiese en kulturele omskrywing gevestig.

Feministiese kritiek is in baie opsigte, en veral in die beginstadium, 'n reagerende dissipline: "It defines itself in relation to a male model and works through a mode of negation" (Driver, 1982:210).

2. Marxistiese feministiese kritiek se beginpunt is dat literatuur 'n manifestasie van die vormende mag, van ons maatskappy is, en dat laasgenoemde gewysig moet word as ons 'n goeie maatskappy wil hê. Onderdrukking van vroue deur manlike magte word in dié benadering sentraal geplaas. Klas, ras, slawerny en kolonisasie, soos Ruthven (1984:30) redeneer, is die heersende vorme van onderdrukking. "If male-female relations are constructed in class terms, men are always the ruling class".

Die marxistiese feministiese kritiek ondersoek die maatskaplike sisteem krities met die doel om dit te verander. "The philosophers have only interpreted the world

in various ways", het Marx op 'n keer gesê, "the point is to change it" (Ruthven, 1984:30). In dieselfde trant sê Dworkin: "We intend to change (the world) so totally that someday the text of masculinist writers will be anthropological curiosities" (1984:30). Literatuur word dus as 'n middel om die wêreld te transformeer beskou.

Enige ideologie wat die manlike oorheersing bevorder, word beveg. Die taak van 'n literatuurkritikus is vervolgens "to examine a literary work for traces of the ideologies which shape it, whether its author was aware of them or not and to point discrepancies between what the work purports to tell and that a good book is one which questions the ideologies it articulates" (1984:32).

Patriargie word dus as 'n ideologie in die vorm van androsentriese hegemonie gesien. Feministiese kritiek moet dus die heersende ideologie bestry. "Feminist criticism", beweer Ruthven, "must therefore be an oppositional practice based on resistance to the dominant hegemony" (1984:35).

'n Vrou-gesentreerde leesstrategie wat die heersende ideologie sal bestry, moet gestig word: "The aim is to convince men that their criticism is never gender-free and universal: when they think and write they do so as men, and not as representatives of human species" (1984:35).

3. Dekonstruksie, wat die Westerse metafisika en sy binêre opposisie onderoyn en ontken, word ook deur die Feministiese kritiek geakkommodeer.

Dekonstruksie is dus vir die Feminisme in baie opsigte noodsaaklik. Dit bied 'n metode wat die hiërargiese opposisies ontken wat geslags-, rasse- en klasonderdrukking stut. Met ander woorde, Dekonstruksie help die Feministiese kritikus om die middelpunt-en-grens-onderdrukkningsmode af te breek. "The negative task of feminist criticism", sê Ruthven, "is therefore to dismantle androcentricism (or phallogentrism). And that job has been made considerably easier by the deconstructive philosophy of Jaques Derrida," (1984:51). Androcentrisme is die "view that male sex is primary and the female secondary" en dat "all things center, as it were, about the male" (1984:51). Volgens die Dekonstruksie is die konsep "sentrum" 'n konsep wat in die klassieke sisteme gekonstruteer is om party aspekte ten koste van andere te bevoorreg.

Feministiese kritiek wend sigself tot die Dekonstruksie om manlike konstruksies van die werklikheid te ontwig en te ontken. Dekonstruksie "undoes both a given order of priorities and the very system of conceptual opposition that makes that order possible" (Norris, in Ruthven p.56).

4. Die Psigoanalise bied vir die Feministiese kritiek 'n universele siening van die psigiese konstruksie van geslagsidentiteit op die grondslag van onderdrukking. Die Psigoanalise kan vir die Feminisme baie nuttig wees om die strukture van manlikheid en vroulikheid binne patriargie te verstaan. Sowel Freud as Lacan se teorieë word gebruik om alle patriargie te ontbind.

Freud se psigo-seksuele ontwikkelingsmodel word gebruik om vroulike seksualiteit, vroulikheid en die onderdrukking van vroue in, byvoorbeeld, literatuur, ensovoorts te verstaan. Lacan bewys dat linguisties onderdrukte betekenis en beeldende strukture van subjektiwiteit aangeleer word.

HOOFSTUK 3

TEORIE EN PRAKTYK BY DIE GEKOSE FIGURE

3.1.1 "If a generation of scholars becomes disgruntled and dissatisfied with current critical practices then these attitudes themselves are responses to, not causes for, change" (Holub, 1984:7).

In die vroeë tagtigerjare kon die radikale Afrikaanse intellektuele nie meer die onverbiddelike realiteit van die nuwe teoretiese benaderings ignoreer nie. Vandag is hierdie teoretiese benaderings as basies in die literatuurstudie gevestig met die gevolg dat dit die status van normale wetenskap geniet.

Soos reeds aangetoon, wil hierdie oorsig nie die sogenaamde "nuwe paradigma" vanuit net een perspektief voorlê nie; daarom die keuse van die figure wat aan verskillende perspektiewe behoort. Die gekose figure, nl. Marianne de Jong, Joan Hambidge en Gerrit Olivier, is lede van die kritiese "voorroede" in die Afrikaanse literêre sisteem sover dit die toepassing van die nuwe teoretiese beskouings betref.

Ek moet van die begin af aandui dat alhoewel dié gekose figure soms lossies as 'n "gemeente" beskou word, hulle nie per se 'n gemeenskap vorm nie. Hulle verskil t.o.v. styl, benaderingswyse, voorkeure en doelstellings. 'n Mens kan ook verder op ander "verskillende" wys: hulle ideologiese en politieke oenigheid en ook hulle

verskillende epistemologieë. Dit is wat hierdie oorsig wil belig: die verskillende perspektiewe binne die sogenaamde "nuwe paradigma". Hulle (die gekose figure) het egter 'n eenstemmigheid oor die nut van "paaie" wat verken moet word. Hulle bemoeienis is altyd om 'n gemeenskaplike "kennispoel" te verryk en nuwe gebiede van studie te ontwikkel.

Die keuse van die figure is gemaak op grond van die soort figure wat aan 'n "debat" oor die toepassing van die nuwe teorieë in die Afrikaanse sisteem deelgeneem het. Hierdie "debat" is in verskillende tydskrifte, spesifiek *Stat*, gevoer. Die gekose figure is nie die enigstes wat aan hierdie debat deelgeneem het nie. Ander literatore sluit André Brink, Ampie Coetzee, Peter John Massyn, Andries Oliphant, Dan Roodt, Wilhelm Liebenberg, en vele ander in. Voorkeur is aan figure gegee wat ook resensente is sodat hulle verbintenis tot die toepassing van hierdie teorieë in hul praktiese strewe getoets kan word.

3.1.2

Hierdie ondersoek verwag 'n groot mate van ooreenstemming tussen teorie en praktyk in die literatuurwetenskap. Teoretiese standpunte en die praktyk, in die vorm van kritiek, moet ooreenstem. Boekbesprekings sal altyd, eksplisiet of implisiet, op 'n sekere teorie gegrond wees.

Wat hierdie studie veronderstel, is dat elke manier van lees 'n teoretiese aanname bevat; daar bestaan geen "natuurlike" of "onskuldige" lees nie. Kritici gaan soms voort om boeke te bespreek en maak asof hulle bespreking nie deur 'n teorie onderskryf word nie. "Literary critics interpret texts" sê Norris (1985:1), "by and large they get on without worrying too much about the inexplicit theories or principles that underwrite their practice".

Daar is geen praktyk sonder teorie nie, soos Belsey (1980:4) dit tereg stel: "But there is no practice without theory, however much theory is suppressed, unformulated or perceived as obvious. What we do when we read, however "natural" it seems, presupposes a whole theoretical discourse, even if unspoken".

Robert Young beskryf hierdie toedrag van sake soos volg: "There is no possibility of a "non-theoretical" criticism. The only choice is between a criticism that is self-reflective, that is aware of how and why it is doing what it is doing, and a criticism that is not. No criticism is without implicit - if not explicit - theoretical positions" (1981:iii). Ons verwag dus 'n regverdiging en ontvouting van (n) teoretiese standpunt(e) by elke soort leesdaad. Teorie se bevestiging en regverdiging geskied deur praktyk.

Met ander woorde, teorie se voortbestaan is/word deur die praktyk daarvan "gewaarborg en omgekeerd. Valdés beweer terëg: "the survival of theory, its continued use and development is determined by its correlation to its practice" (1976:306).

3.1.3

In die volgende afdelings sal daar gekyk word of die verhouding en samewerking tussen teorie en kritiek voorkom. Daar sal dus gekyk word of praktyk die teorie verryk.

Hierdie corsig sal nie al die geskrifte van die gekose figure kan bespreek nie. Daar word selektief te werk gegaan. Teoretiese uitsprake, d.w.s. dié wat 'n teorie of teorieë projekteer, sal bespreek word. Resensies wat geanaliseer gaan word, word soos volg gekies: resensensies oor dieselfde boek deur meer as een van die gekose figure sal eerstens geanaliseer word. Die res sal gekies word met dieselfde doel: om te kyk of praktyk teorie verryk.

Die idees van die gekose figure was (in baie gevalle) soms antwoorde op mekaar en op aanvalle. Hierdie studie sal eerder op die besprekings van die teorieë in die algemeen konsentreer as op persoonlike aanval of verdediging.

3.2

MARIANNE DE JONG

Sedert haar meestersverhandeling 'n Leesoasentreerde ondersoek na sosiopolitieke elemente in die poësie aan die hand van enkele gedigte van Wilma Stockenström (1981) het Marianne de Jong die vermoë van die tradisionele teksopvatting begin bevraagteken.

Van toe af het De Jong begin om die tradisionele literatuurteorieë, aan die hand van verskillende uitgangspunte, genadeloos aan te val. Tot dusver het De Jong baie gepubliseer om die tekortkominge van die tradisionele teksteorieë en die wins van die kontemporêre teorieë te bewys en verklaar. Haar gepubliseerde werke hieroor behels die volgende: "Is Iser relevant?" (Saval-kongresreferate, 1983). "'n Kritiese beskouing van die standverskille tussen teks en leser, veral by literatuuronderrig" (1983), "Die blootgestelde leser: Wolfgang Iser se model van die interaksie tussen teks en leser" (Standpunte 1983), "Die liefdesgedig as sy eie onmoontlikheid: dekonstruksie van 'n fenomenologiese betekenis-konvensie" (1986), "Riffatarte: repliek op Dr Ia van Zyl ter afsluiting" (Tydskrif vir letterkunde, 1987), "Kritiek as staatsteater" (Stat, 1987), "Louoong: libido as politiek" (Stat, 1987), "Die diskoers as ideologiese eenheid of ook: wat het die Afrikaanse literatuur met konfytblikkies te doen" (Stat, 1988), "'n Ander Afrikaanse Letterkunde" (1989) en vele ander.

Soos dit tussen hakies aangedui is, het baie van haar

werke in tydskrifte voorgekom.

De Jong se oorheersende belangstelling skyn die volgende te wees: 'n teksopvatting wat sosiaalgerig is, waarin die leser 'n belangrike rol speel. Met ander woorde, De Jong se antagonisme teenoor die tradisionele teksopvatting, veral dié wat die teks as outonoom voorstel, is ingewortel in hulle "anti-sosiale" standpunte. Sy stem skynbaar saam met die resepsie-ondersoek en die marxistiese standpunte (as fondament van teksbenadering). As sy haar belangstelling verbreed, gaan sy ook verby die resepsie-ondersoek en Marxisme.

3.2.1 TEORIE

3.2.1.1 In haar meestersverhandeling en die daaropvolgende publikasies fokus De Jong baie op die benadering van die resepsie-ondersoek. Hierdie benadering gaan soos altyd in haar geskifte hand aan hand met die beklemtoning van die belangrikheid van die sosiale inbedding van 'n teks.

Soos die titel van die verhandeling getuig, wil De Jong die nuttigheid van die leser se betrokkenheid in die kommunikasie-situasie en die onvermydelike sosiaalpolitieke werklikheid van 'n teks na vore bring. De Jong wil bewys dat die werklikheid rondom die teks 'n aspek is wat onontbeerlik is. Die werklikheid is 'n teks se omgewing. "Om die literatuur as outonoom, as 'kuns'" redeneer De Jong "en sonder verpligting teenoor die werklikheid - veral die sosiale werklikheid - te beskou, beteken om dit

te sien in terme van funksie en uitruilwaarde: 'Die Ware muss sich auszahlen' en as dit nie kan nie, dan staan dit buite die geldige realiteit" (1981:4).

Die leser interpreteer wat die skrywer skryf en plaas dit in 'n toepaslike raam. "Die skrywer veronderstel 'n literêre instelling by sy leser of maak daarop aanspraak", sê De Jong, "en die leser reageer op die literatuur met so 'n literêre instelling" (1981:10). Al die sosiaalgerigte benaderings tot literatuur, spesifiek die Literatuursosiologie word gehuldig. "Die leser en sy sosiale groep", beweer De Jong, "kan 'n bepaalde uitwerking hê op die effek van literatuur en selfs op sy totstandkoming" (1981:10). "In die leser", sê De Jong, "is die literatuur werklikheid met sy kenmerkende historiese verskille en sosiale variante" (1981:10). 'n Leesdaad word as 'n sosiokulturele aktiwiteit gesien. Die teks word geaktualiseer wanneer dit gelees word: "Literêre lees is 'n inkantasie, 'n ritueel spes Riffaterre dit noem en die leser glo - weet - dat daar iets gaan gebeur. In dié proses word die teks geaktualiseer" (1981:141).

Die resepsie-estetika speel, volgens De Jong, 'n belangrike rol by die aktualisering van 'n teks. Dit beklemtoon die ontmoeting tussen die werk en die leser. In hierdie ontmoetingsituasie word nóg die teks nóg die leser geïsoleer. Die tradisionele literatuurbenaderings het nie voorsiening gemaak vir hierdie ontmoetingsituasie nie, daarom die aanname van die nuwe teorie:

"Hedendaagse teoretiese bemoeienis met die leser en die leser van literatuur maak 'n leesgeoriënteerde ondersoek na sosiopolitiese elemente in die poësie moontlik" (1981:13).

'n Teks het nie sy eie betekenis wat elke leser moet ontdek nie. Inteendeel, die leser moet 'n rol speel by betekenis-konstruering. 'n Leser is " 'n aktiewe faktor in 'n literêre kommunikasiesituasie" (1981:45). Met ander woorde, "sonder die leser loop die lw [literêre werk] gevaar om gereduseer te word tot 'n versameling materiële gegewens. Die vanselfsprekende leser is 'n problematiese maar ook onontwykbare faset van betekenis in literatuur" (1981:30).

Hoe versoen De Jong dan haar resepsie- en marxistiese literatuuropvatting? "Die literêre werk staan nie los van die werklikheid van skrywer en hoorder nie", beweer sy. "Hulle konvensionele houdinge en "presuppositions" vorm 'n konteks waarbinne die lw [literêre werk] as taaluiting funksioneer. Hy refereer nie na 'n saak in die werklikheid nie, maar benodig wel 'n werklike leser, 'n werklike kommunikatiewe situasie" (1981:51).

Die literêre werk het ekstra-literêre aspekte nodig om te kommunikeer. Hierdie standpunte illustreer De Jong aan die hand van Barthes se S/Z (1975). Hierdeur word ook die literêre werk se potensiaal tot 'n pluraliteit van betekenisse beklemtoon. "Die werklikheid in die literatuur is leserwerklikheid hier en nou, in die verlede

en elders, of ook, soos met groot "universele" literatuur die geval is, te alle tye en internasionaal" (1981:69).

- 3.2.1.2 In haar artikel "'n Kritiese beskouing van die standverskille tussen teks en leser, veral by literatuuronderrig" (in Malan 1983), besin De Jong verder oor die resepsie-estetika.

Alhoewel die resepsie-estetika ervaar word as een van die benaderings wat die literatuurwetenskap van die outonomisme bevry, word daar diskrepancies en teenstrydighede daarin opgemerk. Die bogenoemde artikel het dit veral oor die teenstrydighede in die werkwyses van die resepsie-estetika, alhoewel daar toegegee word dat resepsie-estetika baie probleme vir die literatuurwetenskap ontsluit.

Teks en leser definieer mekaar: met ander woorde, die leesproses is 'n model van interaksie tussen die leser en die teks. Iser se model hieroor skyn slegs leserafhanklik te wees omdat die teks as 'n leserbewussyn voorgestel word: "Vir Iser word 'n literêre werk struktureel en die literatuur as verskynsel deur betekenisbreuke gekenmerk, struktureel omdat elke werk op eiesoortige wyse betekenisveroorende verswyg en as definisie van die literêre as sodanig omdat die werk as geheel nie 'n bepaalde saak in die werklikheid verswyg nie As gevolg van die betekenisbreuke word die leser waarnemingspunt in die teks en die teks word bewussynsinneel van die leser wat al lesend vir die teks 'n situasie skep en wel 'n

betekenissituasie" (1983:46).

Die probleem is dat as die teks so voorgestel word, dit dus subjektiwisties beskryf word en die interpretasie daarvan is subjekbepaal.

De Jong skyn ook Iser se ongekwalfiseerde meerduidigheid van die teks te weerlê. Iser se voorstelling van die teks as voorskiftelik is volgens De Jong teenstrydig met die nosie van die teks as wesenlik onspesifiek en meerduidig tot die oneindige toe. "Dit is duidelik dat literêre leeswyses nie uit die literêre aanbod alleen verklaar kan word nie," verklaar De Jong. "Die neiging daartoe lei tot die kousale verbinding tussen meerduidigheid en herinterpretasies of herhaalde resepsies wat weerspreek word deur die herhaalde resepsies van werke wat skynbaar ten opsigte van hul interpretasiemoontlikheide uitgeput is. Dit lei tot die verbinding tussen kwaliteit en meerduidigheid, wat 'n herhaling sou wees van outonomistiese verdogmatisering" (1983:51-52).

De Jong meen dat die teks nie as preskriptief voorgestel moet word nie omdat dit dan 'n vaste of bepaalde betekenis sal impliseer: "Sodra die resepsie-estetika 'n bepaaldheid aan die teks toeken, loop dit gevaar om die teks 'n status te gee wat die leser uitsluit, terwyl die aktiewe betrokkenheid van die leser juis een van sy tases is" (1983:48).

In plaas van om 'n teks deur "ooe plekke" (wat ingevul moet word) te "beperk", verkies De Jong om die teks in

terme van literêre kodes te beskryf: "Die meer resente resepsie-estetiese teorie beweeg daarom ook weg van oop plekke en probeer om die teks te beskryf in terme van sy eiesoortige literêre kode. Wanneer die literêre werk as kodifikasie beskryf word, veronderstel dit oop plekke en leserafhanklikheid: net 'n ingeligte kan dekodeer wat die kode wil aandui. Lees beteken dan die opbou van 'n kode wat die tekstuele tekengeheel genoegsaam kan verklaar" (1983:52).

As 'n oplossing tot die inkonsekwente "meerduidigheid" bied De Jong die sogenaamde "meerfunksionaliteit van literêre tekens" in 'n teks: "Dit skyn juister te wees om leservryheid te verbind met die meerfunksionaliteit van literêre tekens as met 'n inherente meerduidigheid. Die werk word wisselvallig in die mate waarin wisselende lesers wisselende funksies daaraan toeken" (1983:52).

Soos reeds aangetoon, ontken De Jong die voorskriftelikheid van 'n teks: "Om die teks as kontrole te beskryf, impliseer dat 'n metode voorhande is om die teks 'soos hy is' te beskryf, en sulke metodes soos ook die sogenaamde 'immanente' werkwyse, kom uit die werktransenderende resepsiefase waar spesifieke opvattinge as raamwerke vir tekste gebruik word" (1983:52).

Afgesien van ogendoende teenstrydighede in die resepsie-estetika dui dit een van die belangrikste benaderings om die sg. outononomie te beveg. Die uitwysing van hierdie teenstrydighede is nie 'n ontkenning

daarvan nie, maar 'n modifiëring van 'n nuttige benadering. "Dit was 'n doelstelling van die resepsie-estetika", skryf De Jong, "om die versteekte ideologie in outonomsisme aan te toon en die literatuurteorie daarvan te bevry. Die outonoomverklaring van literêre werke was letterlik "verklarings"-interpretasies van resipiënte wat hui siening alleen met verwysing na tekste gemotiveer het" (1983:47).

- 3.2.1.3 De Jong se besinning oor die resepsie-estetika heers in baie van haar vroeëre publikasies. Buiten die artikels waarna tot dusver verwys is, het De Jong nog baie oor die resepsie-estetika besin. Artikels wat nog hieroor gegaan het, behels die volgende: "Is Iser relevant?" en "Die blootgestelde leser: Wolfgang Iser se model van die interaksie tussen teks en leser".

Ek bespreek nie hierdie artikels breedvoerig nie aangesien die belangrikste aspekte van haar literatuurteorie reeds na vore gebring is. Ek verwys tentatief na die kernidees wat na vore gebring is.

In die artikel "Is Iser relevant?" word die nuttigheid van Iser se resepsie-estetika baie nugter uitsengesit. Die diskrepansie in Iser se teorieë word nietemin aangedui. Daar word byvoorbeeld tussen die literêre werk en 'n teks soos volg onderskei: "Daar is nie 'n geslote grootheid, 'n reële objek genaamd die literêre werk nie. Daar is bloot 'n teks. Literêre werk is literêre ervaring ...

Die teks is 'n strategie vir opname, dit wil sê vir lees. Die opnameproses vind plaas in die leserbewussyn en gaan altyd gepaard met betrokkenheid van die leser. Die reaksies van die leser - emosioneel, singewend, verwerpend, identifiserend, integrerend - word 'n ervaring" (1983:22).

Aan die ander kant word die insette van die outeur ook erken (naas dié van die leser): "Die verbeelding van die outeur vorm kombinasies om 'n teksgaheel te skep wat slegs as 'n asofwêreld beskryf word. Hierdie wêreld is nie herleibaar na of die werklikheid of die verbeelding nie" (1983:24).

Die uitbeelding van die werklikheid in die teks word dus beklemtoon: "In die teks verskyn die werklikheid ontpragmatiseer en die verbeelding op sy beurt gepresiseer en vasgepen. Die taal van die teks is nie betekenend nie. Die resepsie van hierdie wêreld neem die vorm aan van voorstelling" (1983:24). Die teks aktiveer volgens De Jong die interpretasies van die werklikheid daarin. Hierdie teoretiese uiteensetting word ook in die volgende artikels uitgebrei: "Die blootgestelde leser: Wolfgang Iser se model van die interaksie tussen teks en leser (I en II)".

Die teks word as " 'n interpretasieaanbod en kommunikatiewe struktuur" voorgestel. "As sodanig is dit nie gelyk aan 'n "idee" van die skrywer of van die leser wat laasgenoemde uit sy werklikheid haal nie. Die teks bevat

die leser in die vorm van betekenismoontlikhede en die leser aktualiseer die teks deur hierdie betekenis te formuleer. Die wêreld en werklikheid van die leser is deel van die teksverwesenlikingsproses, nie van die uiteindelik geformuleerde betekenis of estetiese objek: nie" (1983:49).

Hoe word die werklikheid in die teks dan omvorm? "Die toepassing van literatuur op werklikheid", sê De Jong, "behels egter volgens Iser die oplossing van 'n inherente spanning tussen tekshabitus en leserhabitus. Om die teks te integreer, moet die leser daarom sy eie habitus omvorm. Die teks lees die leser en deur die teks lees die leser sy eie werklikheid" (1983:61).

In die tweede reeks: "Die blootgestelde leser: Wolfgang Iser se model van die interaksie tussen teks en leser II", word Stockenström se gedig "Die inbraak van die mamba" aan die hand van Iser se resepsie-teorie gelees en die baie moontlike interpretasiewêë daarmee blootstel. "Die gedig uit Wilma Stockenström se debuutbundel", beweer De Jong, "bied homself aan as meerduidelik en die literatuurteoretikus sou kon bespiegel oor goosdienstige, politieke en ander interpretasies" (1983:45).

Daar word dwarsdeur die analise gebruik gemaak van Iser se resepsie-teorie: die interpretasieruimtes word altyd in die teks bewys en die teks-lesersamewerking in die kommunikasie-interaksie beklemtoon. "Die leser het hier te make met 'n "Leerstelling", regeneer De Jong in haar

analise, " 'n interpretasieruimte waarby normale, referensiële taalgebruik as masker vir die eintlike betekenis dien" (1983:45).

De Jong besef ook: "Met behulp van Iser se uiteensettings sou die middele waarmee gedigte probeer om politieke ervarings te bewerkstelling, noukeuriger nagegaan kon word. So kan 'n gedig die tussenkoms van die leser teëwerk deur hom minder te ontpragmatiseer, dit wil sê deur die bekende te herhaal soos didaktiese en propagandisteliteratuur dikwels doen" (1983:45).

Aan die einde van haar beskrywing gee De Jong toe dat "Iser se fenomenologiese model van die leesproses gebruik sou kon word om aan te toon dat literêre struktuur die uitdrukking is van 'n politieke bedoeling en 'n beoogde politieke uitwerking" (1983:45).

3.2.1.4 Terwyl De Jong bedrywig was om die tradisionele teksopvattinge te verskuif, het sy ook by die resepsie-estetika verbygesteek. In haar artikel "Die liefdesgedig as sy eie onmoontlikheid: dekonstruksie van 'n fenomenologiese betekenis-konvensie", gebruik sy die teoretiese opvattinge van dekonstruksie om die konvensionele betekenis-konvensie te ontken.

Ons verwag altyd 'n voorafbepaalde, intensionele betekenis in die skrywer se woorde. Dit is wat De Jong, aan die hand van die dekonstruksie, ontken: "Betekenis bestaan uit parasitêre verbonde tekens", beweer De Jong. "en dit is, volgens Derrida, 'n illusie van Westerse,

logosentriese filosofie en sy geesteswetenskaplike vertakkinge dat betekenis grypbaar is deur die teken. Die naam, die aandui of "tel" van dinge vervreem hierdie dinge van hulself, maar is die enigste wyse waarop die subjek die wêreld om hom ken. Betekenis is self 'n teken. Om 'n voorbeeld van Derrida te gebruik: as oorsprong sonder verval geen begrip kan wees nie, dan is daar geen "oorspronklike" oorsprong" nie (1986:103).

Hurssel se fenomenologiese filosofie word as een van die opvattinge beskou wat die aanwesigheid van die betekenis in die teks formuleer. Hierdie opvatting beskou De Jong as 'n illusie om die werklikheid te probeer besit. "Die strewe na betekenis", beweer De Jong, ".... is die strewe na besit van die werklikheid buite die self. Dit is die geloof dat hierdie werklikheid in betekenis vasgevat kan word" (1986:103). Verder sê sy: "Betekenisgewing is be-tekening (....). Die fenomenologie is die slagoffer van taaltekens: dit postuleer 'n geslote subjek wat dan egter in homself 'n ervaring of intuïsie tot objek moet maak waaroor hy kan reflekteer" (1986:104).

Na hierdie teoretiese uiteensettings word N.P. van Wyk Louw se gedig "Jy was 'n kind" daarmee geanaliseer. Die fenomenologiese betekenisgewing- en leeskonvensies word dwarsdeur die bespreking "aangeval" en ontken. "Die romantikus is die idealiserende betekenisgewer in die literatuur. Hy omskep wêreld en geliefde volgens die ideaalvoorstelling wat hy van homself het. Hy praktiseer die (by-) geloof dat die self volkome en geslote is en dat

hy die wêreld, natuur of die geliefde in homself kan opneem en daarmee een kan word indien hy homself kan verbreed Die romantikus is die fenomenoloog by uitstek" (1986: 105-106).

- 3.2.1.5 Ook in die mini-debat tussen haar en dr Ia van Zyl in Tydskrif vir Letterkunde oor Riffaterre se Semiotics of Poetry versterk en beklemtoon De Jong haar argument en standpunte rondom die dekonstruksie-opvattinge. In die laaste deel van hierdie debat in die artikel "Riffaterre: repliek op Dr Ia van Zyl ter afsluiting" word haar teksopvatting baie nelder voorgestel.

Die teks moet altyd in verhouding met ander tekste gesien word. "Die teks", sê De Jong, "moet in terme van intertekste gelees word en die idee van 'n 'teks' as intensioneel gerigte en geslote produk word opgeneef. Die 'teks' bestaan in die vorm van sy eie disseminasie tot netwerk van intertekste" (1987:74). De Jong ontken die idee van die teks as outonoom: om die teks net as 'n leesaanbod met 'n vaste struktuur en duidelike riglyne te sien is teen die dekonstruksie-siening daarvan.

Soos altyd by De Jong word die teks nie as 'n houër van een sentrale, vaste betekenis beskou nie. Inteendeel, die teks word as 'n metafoor van betekenis(s) gesien: "Die teks is, met ander woorde, 'n metafoor van betekenis en nie die houër of verteenwoordiging van betekenis nie, om met die dekonstruktivist Paul de Man te praat" (1987:75).

Die teks, synde 'n metafoor van betekenis, verg die leser

se kreatiewe samewerking. Die leser moet die teks kreatief lees om by een vlak van hierdie metafoor te kan kom. Wat beteken dit om kreatief te lees? "Om kreatief te lees, beteken dus presies dit: om die teks as model te lees, en niks anders nie. Om met die teks as "grondslag" te lees, beteken om enige iets wat as die 'eintlike' grondslag van die teks veronderstel word, soos 'n signifié uit te skakel: juis deur die proses waarin die teks die status van riglyn (...) gegee word" (1987:75).

- 3.2.1.6 De Jong se oorheersende belangstelling, teksbeskouings wat die sosiaal-politieke funksie van literatuur sinvol betrek, kom in die volgende artikels weer na vore: "Kritiek as staatsteater" (1987), "Libido as politiek" (1987), "Diskoers as ideologiese eenheid of ook: Wat het die Afrikaanse literatuur met konfytblikkernie te doen" (1988) en/of "Die diskoers as ideologiese eenheid" (1988). Al hierdie ondernemings bereik 'n hoogtepunt in De Jong se jongste publikasie: "'n Ander Afrikaanse Letterkunde. Marxistiese en sosiaalgerigte teksopvattinge in Afrikaans" (1989).

In die artikel "Kritiek as staatsteater" bespreek De Jong die mites, in die Afrikaanse literêre sisteem, wat die sosiaal-politieke funksie van literatuur geblinddoek het. Die teksgerigte kritiek word as een van die suksesvolste mites uitgewys. Die teksgerigte kritiek het die outonomieit van die literatuur gepropageer. Die geloof is/was om literatuur "as planest in sy eie aura, as weerkaatsing van selfontdekte waarnede omtrent mens en

werklikheid," (1987:21) te beskou.

In hierdie teksbeskouings word "teks en subjek, teks en politiek, teks en sosiokultureel veelvoudige, dinamiese resepsies lewe" wesenlik apart beskou (1987:21). "Teksegerigte teorieë," sê De Jong, "produseer 'objektiewe basisse'. Die abstraktering dien daartoe om soveel moontlike uiteenlopendhede in te sluit, aangespoor deur histories-kultureel bepaalde patroonmatigheide in literêre skryfwerk, wat dan deur die teorie as intrinsieke feitlikhede van die literêre teks - feitlikhede met implisiete metodologiese ewigheidsaanspraak - voorgelê word" (1987:21).

De Jong skryf ook die mislukking van die sogenaamde "betrokke kritiek" aan die mite van die teksegerigte teorieë toe. Die "betrokke kritiek", meen De Jong, is net tot op die "intrinsiek bevrydende en waarheidssoekende rol van die skryf" beperk en dit het niks te doen met die effek van tekste nie (1987:22). Die skrywer word as subjek gereflekteer en hiermee word die teks via sy skrywer geneitologiseer en geïsoleer. "Teksegerigte, konvensioneel strukturalistiese en ander objektiewe beskrywingswyses," sê De Jong, "het die bevredigende effek dat nulle samehangende, netjies geslote stellings moontlik maak wat tot voordeel van die spreker strak en sy eiewaarde markeer. Die erkenning van tekstuele outonomie het samehang met die noodsaak vir geestelike emancipasie van die Afrikaner, die noodsaak vir individualisering en onafhanklikwording van aparte praktyke" (1987:23).

As die letterkunde en die literator, in die Afrikaanse literêre sisteem, sinvol wil wees, moet die mite wat hulle beperk het, afgeskud word. "As iets soos letterkunde en literêre skryfwerk sy geldigheid wil behou," sê De Jong, "moet hy die mites afskud wat hom in die verlede wou beskryf, koöpteer en leer. As daar 'iets' soos literatuur is dan sou dit - tydens die verval van sekerhede - by sy eie nulpunt moes kon begin, vry van die behoefte aan legitimasie, herkenbaarheid, vry van kunsmatige geskiedenis geskryf in diskoerse van kanonisering, ontleedbaarheidspotensiaal, openbare aanspraak en ander diskoerse van die bedryfsliteratuur om miskien deur so 'n bevryding uit te kom by sy eintlike geskiedenis van taal (Afrikaans), idioom, en diskoerse wat die skrywer bind terwyl hy homself daaruit probeer bevry, om losweg met iemand soos Kristeva te praat" (1987:21).

De Jong meen dat Afrikaanse literatore nie moet terugdeins voor die eis om die literêre denke te politiseer nie. Die literator moet dus vryheid verkondig maar moet daarteen waak om chauvinisme, liberalisme en narsissisme uit te soek. "Hy kan," meen De Jong, "sy literêre aktiwiteit net voortsit indien hy 'n apartheid van die denke beoefen en literatuur en kritiek streng skei van die onderdrukking van inligting en die manipulasie van die waarheid omtrent wat elke dag in die res van die socius gebeur" (1987:25).

In die artikel "Louoond: Libico as politiek" word Jeanne Goosen se boek Louoond geanaliseer. Die boek word nie net

as 'n stuk literatuur oor aktualiteit beskou nie, maar ook as 'n daad van opstand. Hierdie teks word dus as 'n "libidinale masjien" gelees. "Die teks as libidinale masjien," sê De Jong, "is die één literêre vorm waarin opstand plaasvind en ten spyte daarvan dat dit 'net taal' of 'net literatuur' skyn te wees. Sy simptoom is die afwesigheid van enige interpretasiekode in die vorm van 'n betekenis, 'n struktuurbeginsel of selfs die taal self (....) In Louoond blyk die simptoom m.i. uit die oorheersende rol van die Suid-Afrikaanse - van sosiale gemeenplaas tot politieke aktualiteit - wat egter nêrens as sodanig ter sprake kom nie" (1987:15).

Die teks Louoond word ook aan die hand van Dekonstruksie gelees: "Dekonstruksie beskryf die wyse waarop 'n stuk teks homself noodwendig ophef sodra dit om homself as geslote idee, vertelling of selfs 'bespiegeling' begin sentreer" (1987:17).

Die tekstualiteit van hierdie boek definieer die libidinaliteit daarvan. "Die libidinaliteit blyk veel uit die proses van tekstualisering. In Louoond hef alle aanduidings van 'n verhaal, struktuurbeginsels, simboliese of eenlynig parodiërende vlakke met vaste verwysingspunte mekaar op. Die teks ontken enige katalogiserende benaminge wat hom opgelê sou kon word - van fiksie tot avant garde tot essay ... Louoond val op as 'n teks vir die oerant: dit kan weer en weer geles word, maar nie om soos 'n orakel groter dieptes aan die lesende gelowige te ontsluit nie" (1987:17).

Op 'n baie eksplisiete dekonstruksiewyse word hierdie boek voorgestel: "Literêr-teoreties gestel is Goosen se boek m.i. prosesmatig: dit ontgin die zero of nulpunt waar die taal alreeds geformuleer en subjektief gelaai is, enersyds, en waar die skrywende subjek tegelykertyd reeds teks geword het, andersyds. Daarom: moment, différance, dobbelgoot, impuls. Louoond staan egter op 'n punt anderkant écriture: die self-referensiële teks wat programmaties différance wil wees en wat daarom 'n selfteenspraak is." (1987:18)

Die laaste deel van hierdie artikel projekteer 'n nosie wat vir hierdie studie kernbelangrik is: die feit dat daar 'n verhouding tussen teorie en praktyk moet wees. Sy beskuldig die resensente Hambidge en Brink daarvan dat hulle resensies niks van die nuwe teorieë projekteer nie. "Hambidge", redeneer De Jong, "wat in die verlede sterk en selfs riskante standpunte ingeneem het, dwing met haar Louoond-resensie die vraag af of sy, as openbare meningsvormer en meningsformuleerder, bereid is om die openbare literêre smaak en invloedstrukture te konfronteer 'n aandagtige en kriptiese resensie soos Brink s'n getuig van die mate waarin die Afrikaanse resensiebedryf in sy eie monopolieë vasgevang is. Brink se entoesiasme relegger die boek juis na die ryk van ingeligte, esteties-literêre oordale - Beide Brink en Hambidge is literêr-teoreties geskool. Wat het daarvan geword?" (1987:19).

Die artikel "Die diskoers as ideologiese eenheid of botsing

Wat het die Afrikaanse literatuur met konfytchemie te doen?' kondig 'n gesprek oor literatuur aan. "Wat beteken 'n literêre gesprek", vra De Jong, "as literatuur en maatskappye verswyg of netjies ingeklee moet word om 'n aanvaarbare onderwerp te wees ter wille van die neutrale 'belang van die letterkunde'?" (1988:8).

Sy bedoel dat die tradisionele teksopvattinge die sprekers laat dink dat hulle outonome wesens wat in volle beheer van hulle uitings, die betekenis en doelstellings, is.

"Hoe gaan die Afrikaanse literêre kritiek", vra De Jong, "eerlik antwoord op die vraag waarom anti-apartheid nie 'n maatstaf is nie, maar anti-pornografie en anti-subversiwiteit wel? ... Kan die Afrikaanse literêre diskoersdeelnemers ook deelneem aan 'n gesprek oor swak radikale literatuur, oor obseniteit, oor die evaluasie van swart literatuur as dit volgens estetiese oordele swak is maar oorsae verweikom word as dit nou nog nie eens begin het om rekenskap af te lê van ideologie en politiek in literatuur nie benaaiwe die mees verdoeselde vorm ('Afrikaal', 'betrokkenheid' ensovoorts)" (1988:9). Hier word, met ander woorde, 'n meer sosiaalgerigte teksopvatting in Afrikaans gepropageer. Dit is 'n opvatting wat sy ook later beklemtoon.

"Theory, including literary theory", beweer sy, "is beginning to discover that theoretical thought or reflections as a mode of social awareness and social criticism that theory could develop than the academic

archive ... The political demand seems to be inimical to the critical reflection which has characterized western academic social awareness. Literary theory is challenged by an insistence on the real" (1989:106 en 107). Hierdie strewe om die sosiaalgerigte teksopvattinge op die voorpunt te bring bereik sy hoogtepunt in De Jong se jongste boek: 'n Ander Afrikaanse Letterkunde . Marxistiese en sosiaalgerigte teksopvattinge in Afrikaans.

- 3.2.1.7 In haar jongste boek keur De Jong 'n sosiaalrelevante literêre benadering goed. Hierdie soort benadering word in die vorm van Foucault se diskoersanalise en die Marxistiese teksopvattinge aangekondig. "'n Marxistiese vernuwing van literatuursienings", meen De Jong, "bewys dat die referent histories en sosiaal is" (1989:92). Die wins van die marxistiese teksopvatting is dat literatuur in terme van sosiale teorie gesien moet word. "Marxisme", beklemtoon De Jong, "bied die sosiaalteoretiese en literatuurteoretiese moontlikheid tot 'n integrasie" (1989:56). Met ander woorde, Marxisme impliseer 'n sosiaal-politieke kritiese praktyk.

Michel Foucault se diskoersanalitiese metode word aangewend omdat dit 'n beginsel is van "dlywende transformasie waarin nie net diskoerse nie, maar ook die tydelike stelsels waarvolgens hulle funksioneer, verander en waarin die konsep transformasie self kon verander" (1989:27). "Wat dan is die studie-objek van die diskoersanalitiese metode?" De Jong stel die studie-objek soos volg voor: "die

studie-objek is nie data wat in ideale en universele vorm vasgelê is nie, maar ontstaan en verander, met radikale breuke en onverwags, a.g.v. en saam met die diskursiewe formasies waarin hulle verskyn" (1989:9). Albei hierdie teksopvattinge - Marxisme en Foucault se diskoersanalitiese metode - word goedgekeur en aangewend omdat hulle literatuur as 'n maatskaplike verskynsel benader en dit nie as 'n outonome entiteit isoleer nie. Die tradisionele benaderings wat literatuur beperk en isoleer word verwerp.

"Die uitbouing van die opvatting dat die literêre teks eerstens na homself verwys", redeneer De Jong, "dat hy 'n eie wetmatigheid in die vorm van aantoonbare, objektiewe en dus wetenskaplike eienskappe het (o.a. linguisties en strukturalisties aantoonbaar), berus op 'n verfyning van invariabele soos die volgende: die taal as teken met sy eie struktuur; die outonomie van afsonderlike terreine; die belang van aantoonbaarheid of objektiwiteit" (1989:18). Hierdie standpunte van die tradisionele benadering word deur De Jong, aan die hand van Foucault en die Marxistiese teksopvattinge, hersien en herdefinieer.

"'n Foucaultiaanse benadering", sê De Jong, "beteken 'n radikale nuwe siening van die geoutomatiseerde betekenis, waarheidsaanname, waardes, vaste kennis en feite waarmee die gewone en akademiese spreker omgaan. Betekenis is konkrete feite in terme van die konkrete, wetenskaplik aantoonbare diskursiewe formasies waaraan hulle hul bestaan te danke het. Betekenis as feit van hierdie aard is 'n dinamiese element. Dit kan as gebeurtenis gedefinieer word

(1989:13).

Marxistiese literatuuroppvatting, soos Foucault se diskoersanalitiese metode, kondig uitdruklik die sosiale inbedding van teksopvatting aan. "Die Marxistiese diskoers", sê De Jong, "dwing literatore om die konkrete werklikheid nie net in te sluit nie, maar op 'n bepaalde, vir die gevestigde belang bedreigende wyse te interpreteer. Diskoersanalities beskou, beteken dit dat 'n Marxistiese teksopvatting 'n posisie buite die gevestigde diskoers skep en vir die Marxistiese literator 'n onafnanklike, nie-koopteerbare rol verseker. In diskoersanalitiese terme beteken dit dat dit 'n outentieke teenbeweging is, en nie net 'n interne aanpassing van die bestaande sisteme nie" (1989:79).

In hierdie boek probeer De Jong nie om alles oor Foucault se metode en die Marxisme uiteen te sit nie. Inteendeel, die nuttigheid van hulle toepassing in die Afrikaanse literêre sisteem word aangedui. Met ander woorde, die bespreking (van hierdie teksopvattings) is gemik op die bewys van hoe en waarom hulle in die Afrikaanse literatuurstudie toegepas is of hoe en waarom hulle toegepas kan word. "'n Foucaultiaanse benadering", sê De Jong, "bepleit nie 'n nuwe utopia van vryheid nie, maar erken dat die betekeniswêreld altyd binne diskoerse vervat sal wees. Diskoerse skep betekenis en leefwêreld; ig. is net die uitdrukking van verset en verandering self, sonder bemiddeling of tussenanger, aldus Foucault". (1989:29).

Dor die nuttigheid van die Marxistiese teksopvatting sê De Jong: "Die Marxistiese Afrikaanse teksopvatting verduidelik rasseverskil in terme van die tipies Marxistiese klasseverskil. Dit vind m.a.w. in die Suid-Afrikaanse konteks 'n duidelike toepassingsgebied. Hoewel die terugbinding van literatuur op kulturele, sosiale of maatskaplike werklikhede na 'n teksopvatting lyk, artikuleer dit eintlik die oortuiging dat teksopvattings ideologiese, magsbehoudende middele is wat na die strukture verwys wat ongelykheid in Suid-Afrika in stand hou" (1989:78).

Die toepassing van hierdie sosiaal-politiese opvattings in Afrikaans word as 'n opposisie teen die tradisionele benadering aangewend: "Die Marxistiese of sosiaalgeoriënteerde teksoopvattings vorm duidelik 'n opposisie met die ingeburgerde teksgerigte opvatting" (1987:4).

In hierdie boek word daar ook neigings aangedreë van die feministiese literatuurbenadering. Hierdie neigings het ook in haar vroeëre dekonstruksie besprekings voorgekom. In hierdie boek word die vroulike voornaamwoordvorm uitdruklik bo die manlike bevoorreg. Let op die bevoorregting daarvan in die volgende kontekste: "Uit hierdie perspektief druk die spreker haar/sy verhouding met haar/homself (p.35) ... haar/sy liggaam word vir haar/hom gemaak en weg te glip uit die diskursiewe rolle waarin sy/hy geplaas word" (p.36).

Dit is ook 'n tendensie wat in haar inleiding as gasredakteur van die tydskrif TLW (1989) voorkom: "The other is not speechless and her/his language is not non-existent. S/he does not represent a mystical otherness or a discourse 'from another world'" (1989:116). Hierdie benadering kan ook in haar artikel "Kritiek as staatsteater" (1987) bespeur word. "As literatuur miskien veral nou 'n oord van vryheid behoort te wees en as hierdie funksie nou weer sinvol is, op watter waardestelsel moet die definisie van vryheid berus? Die vryheid van die intellek, van die erotiek, die onderdrukte massa, die rewolusionêre politieke daad? ... Die vraag word afgedwing deur die feit dat sekere Afrikaanse skrywers op vryheidsverkondiging aanspraak maak terwyl hulle tekste chauvinisme, liberalisme, narcisme in die Afrikaanse formules uitspel" (1987:25).

3.2.2 SAMEVATTING

Marianna de Jong bepleit die gebruik van verskillende nuwe teorieë soos die resepsie-estetika, feminisme, semiotiek en die marxisme. Van hierdie verskillende teoretiese benaderings word die marxisme sentraal geplaas. Daar word voortdurend vir 'n sosiaalgerigte literatuurbeskouing gepleit.

Die ou formalistiese benaderings word van die hand gewys. Aangesien die ooreenkomste tussen teorie en praktiek in hierdie studie bepleit word, word daar 'n toepassing van dié teorieë wat sy voorstaan in die kritiese praktyk

verwag.

Hieronder word kritiese werke getoets aan die teksopvattinge wat sy voorstaan. De Jong self beklemtoon die verhouding tussen teorie en kritiek. "Een van die belangrikste kenmerke van Afrikaanse literatuurmarxisme", sê De Jong, "is dat dit nie as maatskappykritiek optree nie, maar as strukturele verandering verskyn, bv. saam met 'n heeltemal ander pedagogiese en akademiese praktyk wat U.W.K. probeer beïnvloed of saam met betrokkeheid by organisasies wat deel is van die breë demokratiese beweging in die geval van Liebenberg. Dit bevestig in hierdie konteks die punt van Foucault, nl. dat teorie altyd praktyk is" (1989:79).

3.2.3 KRITIESE PRAKTYK

Soos dit reeds duidelik is, verwag De Jong dat die resensie van 'n resensent wat literêr-teoreties geskool is, 'n teoretiese grondslag moet hê. Hierdie standpunt het duidelik geword in haar kritiek op Brink en Hambidge se resensies oor Jeanne Goosen se Louoond. Hierdie verwagting word nou in haar eie resensies "getoets".

De Jong is nie 'n gereelde resensent vir 'n dag- of weekblad nie. Keuse van resensies waarin die verhouding tussen teorie en kritiek getoets kan word, is dus moeilik. Resensies wat ondersoek word, is nie opsetlik gekies om iets te demonstreer nie. Daar sal, nietemin, geïgnoreer word om chronologies te werk te gaan oor die resensies en

artikels wat betrek sal word, om die maandelike verskuivings te kan volg.

3.2.3.1 "Monsterverse - 'monsters' van 'n literêre diskoers"

(Standpunte 180, Jg. xxxviii:6, Desember 1985)

- (i) In hierdie resensie (artikel) word Wilma Stockenström se bundel Monsterverse bespreek. De Jong se bespreking is gemodelleer rondom die uitgangspunte van die kontemporêre teorieë. Die tekortkominge van die tradisionele diskoerse wat in die bundel voorkom, word blootgestel. In hierdie artikel word teorie in kritiek toegelig.

- (ii) Die bundel word, in vergelyking met die werk van Cussons, voorgestel as 'n werk wat afhanklik is van " 'n literêre diskoers wat tekste definieer binne bepaalde voorgeskrewe raamwerke soos outonomie van woord en beeld waarmee die mag van die skrywer oor die taal en die literêre konvensie gedemonstreer moet word" (1985:12). Taalontginning en kwasitaalvernuwing in die bundel kies De Jong uit as tekens van Stockenström se afhanklikheid van die voorgeskrewe raamwerke van die tradisionele literatuurteorie of 'literêre diskoerse'.

"'n Mens se bewondering vir taalvernuif", merk De Jong op, "en die verbeeldingrykheid slaan om in irritasie - moet hierdie verse as poësis verstaan word? In monsterverse word opsetlike, bewuste geskryf-wese, die noodsaak om andersoortig en literêr individualisties te wees, verskans deur konvensies binne die Afrikaanse literêre tradisie of diskoers" (1985:12).

Sy wonder of die verse in Monsterverse as poësie verstaan kan word. De Jong gee ook toe dat eerder as om die verse in Monsterverse as misluk te beskou, daar 'n alternatiewe leeswyse is. Nadat sy hierdie alternatiewe leeswyse aangedui het, toon sy weer eens hoe die afhanklikheid van die Afrikaanse literêre tradisie alles beduiwel het: "Die gedigte word self 'Arme hulpbehoewende monsters! Naglopers drake de lot, uitgediendes / in die armsaligheid genaamd lewe?" Die daaropvolgende reëls skyn terug te verwys na die inleidende gedig: "Ek staan so wit en gekwes en my armpies / op na die lug en my voetjies geskoei in brons". Maar sy merk op: "Die poëtiese voete van klei is die afhanklikheid van die literêre diskoers; die gedigte het erflike aanspraak daarop (....). Vir die lesende dwase leser neig hierdie verse om 'op te los in die alomdeinsende / al, in die naderheid van niks' (....) Anders as die 'kluisenaarsrap' (....) is die verse nie gedwonge verskansings nie: die verskansing, die literêre diskoers is die gedig. Dit is, om weer eens Foucault aan te haal, gekerkerde literatuur" (1985:12-13).

- (iii) De Jong gaan voort om te beskryf hoe die bundel Monsterverse by die tradisionele teorieë pas. "Om gedig te wees" (in literêre tradisie dus), sê De Jong, "beteken om 'n kruispunt tussen 'n skryfproses en 'n diskoers oor 'gedigte', 'digters' en 'literatuur' te wees. Aan die hand van die gedig "Wee, niemand sal my besit nie", verklaar De Jong hoe die bundel met die tradisionele teorieë

gekonformeer het. "'n Ontlieding van 'Nee, niemand sal my besit nie' (....) kan dit laat blyk: die gedig het 'n geslote struktuur; 'n eenheid wat as afgeronde semiotiese proses om 'n sentrerende matriks beskryf kan word Aan die gedig word 'n outonomie, 'n eie prosesmatigheid toegeskryf wat die "ek" self heeltemal moet uitskakel" (1985:13). Haar standpunt daarteenoor is: "Wat ook al die bedoeling van die "ek"-digter, die gedig is vry: hy moet 'n mite van spontane 'ontstaan', onbeheerbaarheid, vryheid van enige besit verwesenlik" (1985:13).

De Jong merk goedkeurend die omkering in hierdie vers op. "Tussen bedoelde betekenis en gedig staan die skryfproses of die "ek"-skrywer. Die gedig gebruik 'n spesifieke, teennatuurlike taal wat 'n spesifieke digterlike identiteit moet skep. Dit is 'n saaklike, formele en intellektueel speelse digtersdialek, vol vernuftige woordspel wat opsetlik die spel en beneer van die 'digter' duidelik maak" (1985:13). Die "volgehoue metaforisering" en die taaltakens word ook beskou as aspekte wat die omkering veroorsaak.

Hoe is hierdie verse dan "monsters"? "Die verse besenbel hulself as monsters omdat die skryfproses nie die natuurlike kan inhaal nie en dit dus bloot kan verteenwoordig. In werklikheid is nulle 'monsters' van 'n literêre diskoers" (1985:14).

- (iv) De Jong probeer ook om te besin op hoe hierdie gedigte binne die literêre tradisie nuttig sou wees. Sy as byvoorbeeld: "Die formule wat Monsterverse tematies en

tegnies sou kon saamval en wat sy retorika beskryf, is visie, fantasie en samehangend hiermee, digterskap" (1985:14). Na aanleiding hiervan word aspekte daarvan bespreek. Fantasie, byvoorbeeld maak Monsterverse die poësie van grensoorskryding. Binne hierdie grensoorskryding word "logosentristiese onderskeidings" ook opgehef. Fantasie in hierdie bundel word as 'n aspek geïdentifiseer wat die verse van die tradisionele literêre diskoerse onderskei. Die gedigte dien ook as "monsters" van die fantasie: "Hulle word 'n monsterversameling waarin 'n 'digter' 'n monsterring of standpunt bied teen alledaagse die kunsmatige" (1985:15).

Verder word die verbintenis van die bundel tot die tradisionele literêre diskoers eksplisiet uitgespel. "Die werklike doel van Monsterverse", beweer De Jong, "is om goeie poësie te wees - 'goed', volgens 'n bekende diskoers wat die geslaagheid van die verse kan waarborg. Dit is dus poësie wat bekommend is oor en afhanklik is van bestaansreg, van onafhanklikheid. Die retorika van die gedig wys op 'n versteekte diskoers met die kodes 'outonomie' en 'digterskap'. Omdigting van taal en ding moet die digterskap bewys." (1985:15).

Daar is nietemin, meen De Jong, aspekte in die poësie wat die literêre tradisie probeer ontken. Die taalhantering van die digter wys na " 'n speelse, spontane, vryverleende spreker wat identiteit en taal kan omtower." (1985:15). Aan die ander kant merk De Jong 'n paranoia in die poësie: "'n stryd om ten alle tye poëties te klink" (1985:15).

Dit lei De Jong om die volgende te beseef: "Outonomieit, kundigheid, spontaneiteit word 'n masker en 'n onderdrukking van die wete om die eie afhanklikheid van 'n tegniek, 'n diskoers en daarom die wete dat die identiteit as 'digter' eintlik 'n nie-identiteit is" (1985:16). Verder merk De Jong aan: "Hoewel dié poësie sy eie skryfproses saamvat as 'disparate reëls wat nie wil klont', as 'bedrog' van die spontane 'onvermydelike' proses of as 'verbouereerd' (...), is die gedigte geslote om die outonome, omvormende skrywer-subjek-digter" (1985:16). Daar word verder aangetoon hoe die gedigte in die bundel die patroon van die outonomieit bevredig. Daar word gesuggereer dat Stockenström se poësie "verpand is aan 'n stelsel van amptelike prystoekenning, 'n diskoers wat literatuur en openbare orde, literêre bestaansreg en amptelike erkenning aanmekaar verbind" (1985:17).

- (v) Wopko Jensma se werk I must show you my clippings wat anti-eenheid, anti-outonomie en anti-digterskap is, word as 'n goeie voorbeeld genoem van 'n teks wat die tradisionele teorieë ondermyn, teenoor Stockenström se Monsterverse wat daarmee konformeer. "Jensma se bundel", meen De Jong, "hef die mites van die Afrikaanse en Suid-Afrikaanse literêre stelsel op" (1985:17).

De Jong eindig haar bespreking deur die kortsigtigheid van die tradisionele diskoers bloot te stel: "Enige literêre teks dekonstrueer homself omdat die fiksionele waardes wat dit voorhou, op 'n vervlegting van ander waardes of tekens

berus Hoe meer outonoom die gedig en die digter wil wees, hoe meer outoritêr blyk die stelsel die teks te oorheers" (1985:18).

3.2.3.2 "LOUCCOND: LIBIDO AS POLITIEK (Stat, Jg. 5, no. 1, Desember, 1987)

- (i) In hierdie artikel bespreek De Jong Jeanne Goosen se boek Loucond. Sosiaal-polities gerigte teksopvattinge word dwarsdeur die bespreking aangewend. Terloops word die kortsigtigheid en beperktheid van die tradisionele teksopvattinge blootgestel.
- (ii) Die boek word aan die begin van die bespreking as "een van die mees politieke boeke" in Afrikaans geïdentifiseer. Gesien binne die groter Afrikaanse literatuursteoretiese spektrum: "Goosen se teks is radikaal in sy verwerping van alle ideologie, alle dogmas van die verlore oorsprong, van 'n utopie wat - en dis miskien die trefsekere dinamika van die boek - soos 'n rewolusionêre versameling opgeroep word om 'n onmoontlike maar vernietigende veldtog teen die banale onmiddellike omgewing te voer" (1987:15). Die boek word ook as 'n daad van opstand "getipeer".

Hierdie tipering word toegeskryf aan taal. "Taal word 'n daad", meen De Jong. "as dit nie meer in terme van bestaande diskursiewe ordes van filosofiese, politieke, literêre of psigologiese betekenis verstaanbaar is nie. Dit word 'n daad in die mate waarin dit sulke betekenis wat aan 'n stuk taal mag vaskleef, omdop, die skyn daarvan sigbaar maak en die stuk taal losmaak van alle dogmatiese

aanknopingspunte - in die eerste plek die sprekende, denkende, interpreterende subjek" (1987:15). Nietzsche se filosofie word as 'n goeie voorbeeld van taal as daad genoem en uitvoerig bespreek.

"Jy skryf nogtans 'n teks", beklemtoon De Jong naar standpunt, "maar dis 'n teks waarvan die enigste 'boodskap' of matriks die konsekwente verwerping van alle verpligte betekeniskodes is. Verwerping word die vorm van die self as 'n stuk taal. Wat verwerp word, verskyn tekstueel as parodie, dislokasie van die 'ek', vervreemding van die omgewing en 'n ekstatisiese opgaan in tekens van 'n ander wêreld" (1987:15). Louoond skryf, deur middel van die verbeeldingskragtige visies, die ekstase van wetenskap oor.

Louoond word dus as rewolusionêr in die literêre sisteem beskou: "waar wetenskap en verbeelding bymekaarkom, ontstaan daar nie nóg 'n bewussynsubjek in volkome beheer geordende betekenisgrammatikas nie" (1987:15). Louoond word as 'n libidinale masjien beskou. 'n Libidinale teks is 'n teks waarin geen interpretasiekode aanwesig is nie. "In Louoond bly die simptoom m.i. uit die oorheersende rol van die Suid-Afrikaanse - van sosiale gemeenplaas tot politieke aktualiteit - wat egter nêrens as godanig ter sake kom nie Dit is in die teks altyd reeds opgevang in die dialektiek van parodie en ekstase, dislokasie en utopie" (1987:15).

Daar word ook aangetoon hoe die boek menslike

sistematiserings, biogenetiese, a-menslike programmering teen mekaar afspeel. "Alle pogings", sê De Jong, "om ordes te skep (deur die bewussyn) vervreem van die ander orde wat in Louoond die eintlike, maar ontoeganklike werklikheid is" (1987:16). Verder word gedemonstreer hoe die mens en sy eie wet vervreem word en hoe die banaliteit in die teks die realiteit in die boek uitspel. "Dis veral afleesbaar aan die feit dat die finale insig in die vervreënding tussen die spasie 'mens' en sy eie wetmatigheid kom met die '....golwe' van die Suid-Afrikaanse weermag. Die banaliteit daarvan spel realiteit uit en realiteit as onmiddellikheid. Dit skryf die verdere moontlikheid van dekodering, nuwe sistematisering en 'oplossing af" (1987:16).

- (iii) De Jong beskryf hoofsaaklik wat hierdie boek revolutionêr maak. Die boek word ook gesien as "'n proses waardeur die gewone, die normale waarneming irreëel word om 'n buite-menslike wetmatigheid te onthul" (1987:16). Volgens De Jong word die proses in die Crossroads-foto (33-35) bevestig: "'n Kernepisode in dié proses is die Crossroads-foto (....): hier word die beskikbare verwysingsraamwerke vir interpretasie en verwerking van die aktuele S.A. geweld verwerp, nie ter wille van 'n nuwe model of sosiopolitiese program nie, maar juis om te demonstreer dat ig. nog altyd misluk het om werklik die mens se geskiedenis te verklaar - daar is geen verklaarings nie, en dis die punt waar 'n 'nuwe geskiedenis' sou begin. ni. by 'n a-menslike orde wat homself bekend maak en 'die

triestigheid van leë planete' bewoonbaar maak" (1987:16).

Verder beskryf De Jong hoe die teks die teksopvatting van dekonstruksie uitbeeld: "Deur sy eie procédé erken die teks ook dat dit nie kennis propageer, nie insig verkondig nie. Dit erken die onvermoë om die oorsprong te ken. Die enigste toegang is spel" (1987:16).

Eksplisiet beweer De Jong dat dekonstruksietekstopvatting in die teks voorkom. "Dekonstruksie beskryf die wyse waarop 'n stuk teks homself noodwendig ophef sodra dit om homself as geslote idee, vertelling of selfs 'bespiegeling' begin sentreer. In Loupoond is die poging om 'n visie tot 'n logiese of praktiese voorstel om te bou sy eie opheffing. Die bewussyn praat met die doel om homself uit te skakel" (1987:17).

De Jong gaan ook voort om aan te dui hoe alle tradisionele opvattinge hervorm en heroriënteer is: "Vandaar egter ook 'n teks wat om dislokasie en parodiërende, ekstatische heroriëntasie draai, en juis nie die traktaat is wat 'n wetenskapsdogma sou moes veronderstel nie. Die dekonstruktivistiese punt van die boek is 'n wetenskapsvisie wat geneel en al uit die ervaring groei, en omdat dit ongeraflenteerde, onmiddellike ervaring is, definieer die soort tekstualiteit ook libidinaliteit. Loupoond 'misluk' as suiwer wetenskap in die mate waarin dit as teks slaag, d.w.s. as teks waarin 'n beleefde wêreld (die Suid-Afrikaanse) en 'n visie (....) mekaar vind in die vorm van aggressie, verwerping, en 'n wil tot

kennis" (1985:17).

- (iv) 'n Feministiese inslag word ook in Louoond opgemerk: "Aggressie verklaar ook die feministiese inslag van die boek Die 'louoond' kan in die slot as teken van die vroulike, die vroulike as teken van biogeneties ingeboude, magsbestande oervermoëns gelees word. So 'n feministiese leeswyse vind sy effek as stelling 'teen' die man in die kritiek op 'n embleem van Suid-Afrikaanse manlike kontrole" (1987:17).
- (v) Verder bewys De Jong ook hoe die libidinaliteit in hierdie boek voorkom: Die libidinaliteit blyk veral uit die proses van tekstualisering. In Louoond hef alle aanduidings van 'n verhaal, struktuurbeginsels, simboliese of eenlynparodiërende vlakke met vaste verwysingspunte mekaar op. Die teks ontken enige kategoriserende benamings wat hom opgelê sou kon word - van fiksie tot avant garde tot essay. Dit hef fiksie op deur essayisties voor te kom, maar gaan teen die essayistiese in deur die toeval en impuls wat die hele verloop bepaal. "Louoond val op as 'n teks vir die moment: dit kan weer en weer gelees word, maar nie onskous 'n onafeslote groter dieptes aan die lesende gelowige te ontsluit nie" (1987:17).

De Jong beskou Louoond as 'n "anti-institusionele, anti-literêre teks wat opsetlik stelling inneem buite enige beskaande Afrikaanse literêre maatskap, interpretasieskema of kultuur" (1987:10). In hierdie verband sê De Jong verder: "In Louoond beteken skryf om

by die reeds-geskreweheid van dinge te begin" (1987:18).

In die laaste instansie som De Jong haar bespreking van Louoond soos volg op: "Louoond weerspreek ook die tipies Afrikaanse leestendens, nog steeds in swang, om die 'universele' en literêre skryfwerk te verbind. Literêrteoreties gestel is Goosen se boek m.i. prosesmatig: dit ontgin die zero of nulpunt waar die taal alreeds geformuleer en subjektief gelaai is, enersyds, en waar die skrywende subjek tegelykertyd reeds teks geword het, andersyds. Daarom: moment, différance, dubbelgoot, impuls. Louoond staan egter op 'n punt anderkant écriture: die selfreferensiële teks wat programmaties différance wil wees en wat daarom 'n selfteenspraak is. Louoond trek die leser nie dieper die teks of die taalanargie binne nie, maar verwys hom juis daaruit weg" (1987:18).

3.2.2.3 "Die boek maak ondeurdagte stelling" (Die Vaderland: 26.9.1988)

- (1) In hierdie resensie bespreek De Jong André Brink se roman States of emergency.

De Jong merk reeds aan die begin van die bespreking op hoe die boek as 'n roman – in die tradisionale sin van die woord – misluk. Die boek is "pretenseus geskryf" en maak "'n ondeurdagte tegniese stelling" (1988:9). Hierdie boek sal dus, ten spyte van sy politieke inhoud, nie ernstig opgeneem kan word nie.

Sy identifiseer nietemin die 'postmodernistiese' tegnieke wat in die boek voorkom. Hierdie tegnieke word in die vertellingsperspektief van die boek geïdentifiseer. "Die boek gebruik wat as 'postmodernistiese' tegniek bekend staan: die verteller maak homself eksplisiet en relativer sy vertelling as iets waarmee hy bewustelik en eksperimenteel besig is. Dus 'n poging tot 'n boek, die aantekeninge vir wat 'n roman sal word. Die aantekeninge word uitgegee in plaas van die roman en daarmee word gesê: om 'n roman te skryf is onmoontlik" (1988:9).

- (ii) Verder word daar aangedui hoe die vertellersperspektief die 'postmodernistiese' tegnieke bevestig. "Die eksplisiete, eksterne verteller is self", gaan De Jong voort, "dit wil sê volgens eie getuigenis en volgens die mate van bewuste oorvleueling deel van die vertelde. Die boek probeer 'n biografiese ervaring deurwerk en die spel met openings en slotte is moontlik bloot 'n gensespel (....) en vermyding van die biografiese waarheid" (1988:9).

De Jong meen dat die toepassing van die kode van postmodernisme, in hierdie boek, 'n manier is om die roman te ontwikkel. De Jong veronderstel dat die skrywer die roman ontwikkel omdat dit 'n bedreiging vir hom is: aangesien die werklikheid te naby aan die boek lê, is die skrywer bevrees dat die roman hierdie werklikheid sal romantiseer. De Jong bedoel dat hierdie boek die werklikheid ekleer.

De Jong bewys dan hoe die skrywer (Drink) die

postmodernistiese kodes, deur die stiliering van die werklikheid, verkêerd aangewend het: "Dit is daarom die teenoorgestelde van postmodernisme", sê De Jong, "wat radikaal beweer dat die werklikheid reeds fiktief is, dat geen kode deurbreek kan word om by 'n waarheid te kom nie en dat alle betekenisse in die vorm van oorlewings, oorbekendhede, vervalsing, of tradisies aan ons oorgedra word - alles is "Vermittung", behalwe by Brink" (1988:9).

Hierdie verkeerde aanwending van die postmodernistiese kodes word aan die skrywer se "geloof in die reddende krag van die woord" toegeskryf (1988:9). Die aanwending van die kode "poststrukturealisme dekonstruksie" sien De Jong as 'n beklemtoning van die skrywer se geloof in die "reddende krag van die woord": "Geen betekenis is vas nie, luidens hierdie kode: Die liefde is politiek, die noodtoestand van die staat is ook die noodtoestand van die individuele mens en dus ook van die minnaar" (1988:9). Daar word verder beweer hoe die boek die Dekonstruksie probeer gebruik om die werklikheid te stileer. "Met ander liefdesvertelling", sê De Jong, "word dan gesuggeraar dat die kodes 'liefde' en 'politiek' ook 'n dekonstruktivistiese vermenging daerstel. Op die vlak van die roman - of van die 'teks'? - is daar egter geen dekonstruksie nie" (1988:9).

Volgens De Jong word die dekonstruksiekode in hierdie boek nie as 'n werk aangewend nie, maar as die vooraf uitgedinkte sin van alles wat vertel wil word" (1988:9).

Sy verklaar hierdie standpunt soos volg: "Die duidelikste tekens hiervan is, eerstens, die liefdeskode wat, met verwysing na Wagner, uiteindelik metafoor van eenheid moet word. Man en vrou vind mekaar in die liefde en metaforiese verbintenis skep wel 'n betekenis waarin verskille oorbrug kan word. Die metafoor wat verskil oorbrug en betekenis skep is egter anti-dekonstruktivisties" (1988:9).

- (iii) Verder word hierdie boek as "swakkerige en sentimentele fiksie" getipeer omdat dit "sin en vervulling" belooft met die gevolg dat 'brand' die kode is wat politiek en liefde verbind. "Hierdie kode", meen De Jong, "is 'n fiktiewe of tegniese greep, 'n outydse motiefbouery. Anders as in die politiese werklikheid sê States dus dat verskille uitgewis kan word. Hy sê dit is die mate waarin hy as fiksie werk en as fiksie 'slaag', sy dit as swakkerige en sentimentele fiksie" (1988:9).

De Jong besei dat skryf (die skryf van hierdie teks) die volgende 'veroorzaak': dit bepaal hierdie teks en die interpretasie daarvan. "Volgens hierdie siening", meen sy, "is skryf 'n praktyk op sy eie wat daartoe in staat is om werklikheid oor te vertel of te dokumenteer net soos dit wil sê op dieselfde manier, as wat die romantiese "plot" opgebou en die biografiese liefdesverhaal vertel kan word. Die werklikheid kan met ander woorde geskied word van fiksie" (1988:9).

Daar word ook aangetoon hoe die skryf-siening met die

dekonstruksie-kode gemeng word. Die dekonstruktivistiese kode is ingespan "om die fiksie te laat voortgaan" (1988:9).

De Jong toon hoe die werklikheid in die boek uitgesluit is: "Dit gaan myns siens in States om 'n poging om die werklikheid te vertel deur dit fiktief te maak. Dit gaan om die onderdrukking van die besef dat so 'n manier van skryf die werklikheid noodwendig uitsluit" (1989:9).

Hierdie boek moes eerlik gewees het met die uitbeelding van die werklikheid. "As States eerlik was", konstateer De Jong, "met sy intellektuele opset, sou hy tog moes aanset by die punt waar gevra word: wat is die werklikheid self? Ook die wreedste mees onmiddellike politiese realiteit bereik my deur middel van kodes en die moment wanneer ek daaroor begin skryf kodeer ek dit weer eens - hoe bereik ek dan die werklikheid deur middel van skryf?" (1988:9). Die skryfdaad van die skrywer moet nie die werklikheid self 'blinddoek' nie.

Om die tegniese en fiktiewe diskours in die boek te gebruik was aan die kant van die skrywer "'n deursigtige slimnighelelojie" omdat hierdie kode die vlot skryfery van die skrywer dekonstrueer en relativer. Daar word aangedui dat Brink (die skrywer) hierdie kodes bewustelik aangewend het aangesien Brink 'n gewone romanskrywer is.

- (iv) De Jong merk ook verder op dat die titel, stof en omslag die werklikheid uitsluit. Sy wonder waarom politiek en

liefde in een boek gemeng is. Die werklikheid word hieroor geblinddoek. "Maar", begin De Jong haar redenering, "so kan 'n mens vra, waarom 'n boek oor politiek en 'n boek oor 'n persoonlike liefdeservaring as een boek skryf? Niks in die verhaal vra volgens 'n inherente logika daarom nie Brink wou ook oor apartheid skryf, want Brink het die status - is spekulatief indien nie onbillik nie" (1988:9).

De Jong meen ook dat daar 'n spanning is in die boek tussen die "skryfprobleem" en die "skryfintensie". "'n A-politiese en redelik gaykte soort liefdesverhouding", sê De Jong, "moet homself gerelativese kry teen die agtergrond van die politiese, die dringende werklikheid - omdat dit a-polities funksioneer, omdat dit hierdie werklikheid met 'n soort skok ontdek, maar agterna en terloops. Omdat in die liefde soos hier uitgebeeld die politiek werklik geen rol speel nie? Is die probleem wat die boek aan die orde stel nie presies dit wat hy nie kan oplos, naamlik die probleem dat die romantiserende, blanke, veilige liefdesverhouding geen verband hou met die sogenaamde Suid-Afrikaanse werklikheid nie?" (1988:9).

Die skrywer se poging om politiek en liefdeservaring in een boek uit te beeld, het misluk. "Met sy poging om die twee in hierdie fiktiewe teks bymekaar te bring - kunsmatig, pretensieus en met behulp van allerlei kodes wat bloot teorieë by - demonstreer die boek teen sy bedoeling juis hoe 'apart' die liefde en die politiek in hierdie skryfwerk funksioneer" (1988:9).

De Jong se gevolgtrekking is dat die boek projekteer wat hy wil verberg: "In teenstelling met sy opset demonstreer States die skeiding tussen werklikheid en fiksie. Hy demonstreer dit in die vorm van die skeiding tussen politiek en literêre skryf" (1988:9).

3.2.2.4 "Goosen se nuwe boek vat drienks, dit rook, dit vang slang"
" Die Suid-Afrikaan : Junie 1990

(i) Jeanne Goosen se boek Ons is nie almal so nie is die fokus van hierdie bespreking.

Die bespreking word voorafgegaan deur 'n aanhaling uit die boek. Onmiddellik word die situasie waaroor die boek gaan, gegee. Sy (De Jong) begin haar bespreking deur daarop te wys dat hierdie boek Goosen se "eerste vol lengte roman na twee novelles en 'n bundel kortverhale" is - dus 'n "plasing" binne Goosen se oeuvre: middelpuntsoekend.

Lesers en ook resensente raak, sê De Jong, subjektief deur die stereotipering, vooroordele, verbloemde ironieë, noodleuens en die gewone strawes en angste van voorstedelike submiddeklas Afrikaners wat in die boek voorkom. Hierdie subjektiviteitsaffect word deur die verteltechniek veroorsaak. "Die verteller," sê De Jong, "is 'n voorskoolse meisie, Gertie, wat oor ongeveer twee jaar se insidente berig asof sy, net soos haar ma Doris en dié se vriendin, Mavis, aan die kombuisstafel sit en klets. Die insidente word losweg met beromp van oorgange verbind sodat die leser vernutster word om albei agter die storie of agter motiewe of 'n idee aan te lees."

De Jong beseef dat die boek "'n vertelkuns" is. Die 'werklikheid' word deur die ervarings en persepsies van 'n jong kind beleef. "Die effek is een van 'n onopgesmukke, onmodieuse superrealisme: 'n oorverligte perspektief wat verduidelik dat dit hier om die 'werklikheid' gaan en dat 'werklikheid' gekodeer is" (1990:33). Sy identifiseer die taal van die verteller (die kind) in die boek as "'n perfekte herhaling van die destydse anglicistiese Afrikaans". Die verteltegniek van die verteller word as baie uitvoerig bestempel. Daar word dan ook geïllustreer hoe hierdie verteltegniek "uitvoerig" is.

- (ii) Daar word ook opgemerk hoe die haat vir die swartmense, Mavis en Tank, die Rooie en die Roomse in die verteller, Gertie, deur haar pa en ander grootmense ingekweek is. Gertie se pa is 'n ondersteuner van Malan se "goewerment". Malan se goewerment het die apartheids-sisteem geïnisiëer en dit as wet gekonstitusioneeliseer.

Plek-plek haal De Jong passasies uit die boek aan waarin hierdie rassistiese haat uitgebeeld word. Uit bladsye 54-55 haal sy 'n passasie aan wat oor die 'kaffers' gaan: "Eenkeer het my ma vir my pa 'n stuk voorgelies van 'n klomp kaffers wat by Langa op die stasie op die trein geklim het. Voordat hulle in die trein is, het die conductor vir hulle gesê dat hulle nie meer in daardie deel van die trein mag sit nie, want dit is nou vir wit mense 'Waarom mag kaffers nie meer in ons trein ry nie, Ma?' vra ek. 'Omdat hulle wit kinders se kles afeny.

sê my pa" (1990:33).

Sy haal ook bladsy 45 aan waarin die 'vuiligheid' van die Roomse bevestig is: "'Dorothea," sê hy, 'ek sien hulle bou nou aan hier bo by die Roomse kerk. Ja, Satan sorg goed vir sy dissipels. Jy moet tog nie laat die kind daar gaan speel nie. Jy weet die Roomse". Dör die 'kleurlinge' haal De Jong aan (bladsy 51): "'Die kleurlinge het juis aimal toring,' sê my ma, 'dis hulle spoeg wat so vol kieme is'" (1990:33). Die verteltegniek is subtiel.

- (iii) De Jong meen dat die 'werklikheid' uit die stereotipering voorkom soos van bv. 'Kaffers,' die 'Roomse' en Jode. Apartheid, besef De Jong, word deur die wedergebore Kerk as 'n onbevraagtekenbare norm aangepas. Sy merk ook op dat die onmenslike as normaal en onbelangrik in die boek voorgestel word: "honger bruin kinders staan", volgens die verteller, "op dieselfde vlak as koue hoender of slaap met jou ore op die soorwiele" (1990:34). Die Afrikaners aan die ander kant praat, deur die verteller, van "boeder" en koffis, "order", "dining saloons" en die "menu" (1990:34).

- (iv) De Jong merk ook ironie in die boek: "Omdat daar wens die vertelperspektief nooit geïnterpreteer word nie, is die ironiese gevolgtrekkings dié van die leser. Ironie dien in Ons is nie aimal so nie die doel om lesers na hulself as apartheidsprodukte te laat kyk" (1990:34).

Die boek word ook as 'n humoristiese boek in Afrikaans

geïdentifiseer. "Ons is nie almal so nie is 'n baie humoristiese boek", sê De Jong, " - moontlik een van die vernuftigste stukke humor in Afrikaanse romanskryfwerk" (1990:34). Dit, meen De Jong, word veroorsaak deur tipering, komiek, die banaliteite van die werklikheid "en die groot verteltaient" (1990:34). Die herkenning van die leser as 'n Afrikaner, as 'n "mens", verskerp ook die humor van die boek.

Daar word ook ingesien dat die verteller net 'n slagoffer van die situasie is. Sy het teen die werklikheid wat aan haar voorgestel is, geen verweer nie omdat sy geen ander ken nie. "Daarom kan sy hoogstens irrasioneel reageer", sê De Jong, "deur Barney te wil byt en dan later 'n prediker inderdaad te byt. Binne so 'n sosiopsigiese struktuur is oplossing noodwendig ontvlugtings in 'n irrasionele utopia" (1990:34).

Taalgebruik in hierdie boek is nog vasgebonde aan die tradisionele literêre ideologieë. "Goosen se unieke gebruik van Afrikaans in hierdie roman is nie 'n modernistiese protes teen 'literatuur', of 'n populistiese/ideologiese protes teen die poëtiese en akademiese tradisie wat nog steeds so 'n groot rol speel in die GAL (Groot Afrikaanse Letterkunde) nie" (1990:34). "Vanweë die feit dat taalgebruik in hierdie boek geen protes daarteen voer nie, is daar "geen ontspanning aan die sosiokulturele en sosiopolitiese produktiwiteit (...) van sy taal nie" (1990:34).

- (v) De Jong meen dat hierdie boek as sosiale dokument gelees moet word omdat ook die "hiperrealistiese verteltegniek" vra om so 'n leeswyse. Sy verduidelik hoe die apartheidsregeringstelsel van D.F. Malan die onderdrukking van ander rasgroepe ingekweek het: "In die mate waarin die Afrikaner deur Engelse onderdruk voel, enige gewetenskwellings; trouens, hy sien dit nie as onderdrukking nie, maar as reg en selfs plig. Hy regverdig homself met daardie soort volksintellektualiteit wat herkenbaar is as die Afrikaner se moralistiese argumentasiewyse" (1990:34). In hierdie verband sien De Jong ook die verband tussen chauvinisme, seksisme en apartheid. "Dit is die onvermoë van die onderdrukke vrou", besef De Jong, "om self 'n sosiale bewussyn (en gewete) te ontwikkel" (1990:34).
- (vi) De Jong beskou Ons is nie almal so nie as 'n uitbreiding van Gossens se oeuvre. In Om n mens na te boots identifiseer De Jong die spanning tussen alledaagse banale en vervreemdende werklikheid en in Ons is nie almal so nie die uitwerking van die intellektuele en politiese wyse. "Toegeges dat Jeanne Gossens moontlik met hierdie nuwe boek wil opnou om 'n 'oeuvre' te lê", meen De Jong, "is hierdie spanning weer daar, hierdie keer as die onvermydelike gevolg van 'n onoplosbare vervreemding tussen Gertie en die wêreld wat veronderstel is om naer werklikheid te wees".
- 3, sien hierdie boek as die banaleste boek in Afrikaans: "Dit 'vat drienas, dit rook, dit vang slange in die

heining, dit besoek heldersienendes en nandpalmlesers".

- (vii) Hierdie boek eksperimenteer, volgens De Jong met die alledaagse en die gewone van die Afrikaner. Die boek is ook eiesoortig en nuut in die Afrikaanse prosa. Dit is 'n boek vir mense of "'people's book', waarin subkulture (....) die 'people' word, waarin hierdie mense terselfdertyd dié mense, die eie self, die eie geneus en die Afrikaner-werklikheid word" (1990:40). De Jong meen dat hierdie boek die eerste "people's book" in Afrikaans is. "Die roman is 'n skryfeksperiment", sê De Jong,, "waarin die skrywer naer eie individualisme en sosiale identiteit teenoor mekaar uitspeel" (1990:40).

Die bespreking eindig met 'n terglustige "aanbeveling": "Ons is nie almal so nie word ten sterkste aanbeveel vir: alle gewone Afrikaanse mense met st 6 of onder, alle literator-akademici wat vergeet het dat hulle pa's skryfwerkers was, almal wat polities geëmansipeer is en vergeet het waarvan, alle bewonderaars van Johannes Kerkorrel, alle liefhebbers van Dies Bridges en alle Suid-Afrikaners wat vra: Hoe was (is) apartheid moontlik?"

Daar word geëindig met 'n beklemtoning: "Genie hierdie boek geniet en agterna skuldig voel nie. Ons is almal so. Dit is geheel en al nuwe skryfwerk in Afrikaans" (1990:40).

3.2.4 KRITIESE PRAKTYK BY MARIANNE DE JONG (SAMEVATTING)

Marianne de Jong se praktyk toon die volgende aspekte:

3.2.4.1 Binne die "nuwe paradigma" word die volgende aangetoon:

- (i) Ideologiekritiek, (ii) Feminisme, en in minder mate (iii) Dekonstruksie.

- (1) Ideologiekritiek: Aspekte van die Ideologiekritiek kom voor in amper elke resensie wat in hierdie studie ontleed is. 'n Aspek wat veral voorkom is die sosiaal-politiesgerigte teksopvatting: Die politieke opset van Suid-Afrika word by die bespreking van 'n boek betrek. 'n Voorbeeld hiervan het in die verskillende resensies in hierdie studie voorgekom. Goosen se Loudond word as "een van die mees politieke boeke" in Afrikaans beskou: "Vaak word 'n daad as dit nie meer in terme van bestaande diskursiewe ordes van filosofiese, politieke, literêre psigologiese betekenis verstaanbaar is nie In Loudond blyk die simpton m.i. uit die oorheersende rol van die Suid-Afrikaanse - van sosiale gemeenskap tot politieke aktualiteit - Dit is in die teks altyd reeds opgevang in die dialektiek van parodie en ekstase, dislokasie en utopie" (1987:16).

De Jong beweer (in haar States of Emergency-resensie) byvoorbeeld dat die boek eerlik moes gewees het om die werklikheid uit te beeld. "As States eerlik was met sy intellektuele opset, sou hy tog moes aanset by die punt waar gevra word: wat is die werklikheid self? Ook die

wreedste, mees onmiddellike politiese realiteit bereik my deur middel van kodes en die moment wanneer ek daarvoor begin skryf, kodeer ek dit weer eens - hoe bereik ek dan die werklikheid deur middel van skryf" (1988:9).

De Jong merk in Goosen se Ons is nie almal so nie dat die werklikheid uit die stereotipering soos van bv. 'Kaffers', die 'Roomse' en 'Jode' betrek. Sy besef ook dat apartheid deur die Wedergebore Kerk as 'n onbevraagtekenbare norm aangepas word.

- (ii) Feminisme: 'n Aspek wat veelal voorkom is die afkeuring van patriargie. In haar Loucoond-resensie, byvoorbeeld, merk De Jong hoe die patriargie beveg word: "Aggressie verklaar ook die feministiese inslag van die boek Die 'Loucoond' kan in die slot as teken van die vroulike, die vroulike as teken van biogeneties ingeboorde, magsbestande oervermoëns gelees word. So 'n feministiese leeswyse vind sy effek as stelling teen die man in die kritiek op 'n embleem van Suid-Afrikaanse manlike kontrole" (1987:17).

Die vroulike voornaamwoordsvorme word ook in haar diskors uitdruklik op die manlike bevoorreg. 'n Voorbeeld hiervan is die volgende: "Uit hierdie perspektief druk die spreker haar/sy vernouding met haar/homself haar/sy liggaam word vir haar/hom gemaak om s/hy geolaas word" (1989:25 en 26).

- (iii) Dekonstruksie : 'n Paar veronderstellingen van

dekonstruksie word soms in haar resensies gebruik om tradisionele teksopvattinge (in die teks) te ondermyn. In die Monsterverse-resensie word aangedui hoe fantasie die poësie van grensoorskryding maak. Binne hierdie grensoorskryding merk De Jong dat die "logosentriese onderskeidings" opgehef word (1985:15). Sy eindig haar Monsterverse-resensie byvoorbeeld soos volg: "Enige literêre teks dekonstrueer homself omdat die fiksionele waardes wat dit voorhou, op 'n vervlegting van ander waardes of tekens berus. Die onderbou wat by Stockenström en ander gevestigde en belangrike eietydse Afrikaanse digters om dekonstruksie vra, is die vervlegting en interafhanklikheid van 'outonomie' en literêre stelsel" (1985:18). Haar States of Emergency-resensie is vol dekonstruktiewe warkewyses. Volgens haar word die dekonstruksie-kode in States of Emergency nie as 'n werkwyse aangewend nie, "maar as die vooraf uitgedinkte sin van alles wat vertel word" (1988:9). Daar word oor Lourens ook so gesin: "Lourens staan egter op 'n punt anderkant écriture: die selfreferensiële teks wat programmaties différance wil wees en wat daarom 'n selftransgressie is" (1987:15).

3.2.4.2 Binne die "ou paradigma" kon die volgende aspekte in De Jong as kritiese praktyk voor: Waardebepaling.

By die bespreking van André P. Brink se States of Emergency word die ook o.a. as "swaartjige en sentimentale fiksie" beskouer omdat dit "leer en vervulling" belooft (1988:9).

3.2.4.3 Binne die pre-outonomieparadigma die volgende: Daar is in die Monsterverse-resensie nog sprake van die tematiese en opbou van die bundel: "Die formule wat Monsterverse tematies en tegnies sou kon saamvat en wat sy retorika beskryf, is visie, fantasie en samehangend hiermee, digterskap" (1985:4). Hierdie uitspraak veronderstel, myns insiens, die samewerking tussen vorm en inhoud.

3.2.4.4 AANSLUITING TUSSEN TEORIE EN PRAKTYK BY DE JONG

Daar is in De Jong se kritiek duidelike spore van die literêre teorieë wat sy voorstaan. Dit het by die analise van haar resensies duidelik geword. Daar moet nietemin toegegee word dat daar 'ander' spore van die formalistiese en "preformalistiese" teorieë is. Daar is in die Monsterverse-resensie nog sprake van die tematiese en tegniese opbou van die bundel: "Die formule wat Monsterverse tematies en tegnies sou kon saamvat en wat sy retorika beskryf, is visie, fantasie en samehangend hiermee, digterskap" (1985:4). Daar word ook waardebepalend gewerk: André P. Brink se teks States of Emergency word as "swakkerige en sentimentale fiksie" beoordeel omdat dit "sin en vervulling" belooft (1985:9).

Daar word ook middelpuntsoekend gewerk. In haar resensie oor Goosen se Ons is nie almal so nie begin De Jong haar bespreking deur daarop te wys dat hierdie toe Goosen se "eerste vollengte roman na twee novelles en 'n bundel kortverhale" is - dus 'n "plasing" onder Goosen se oeuvre, wat 'n middelpuntsoekende suggestie dra. Hierdie

spore van formalistiese teorieë verbreek die verhouding tussen die kontemporêre teorieë wat sy voorstaan in naar kritiese praktyk.

Daar moet ook bygevoeg word dat De Jong die nuwe teorieë soms op 'n eng en baie preskriptiewe manier toepas, veral in haar Monsterverse- en haar Louboond-artikels. Daar is, nietemin, 'n oorstemming tussen die teorieë wat sy voorstaan en die kritiese praktyk daarvan. In al die resensies wat in hierdie studie bespreek is, is daar duidelike beware teen die formalistiese modelle se opvattinge. Daarteenoor word die nuwe modelle se beginsels voorskriftelik goedgekeur.

Die verhouding tussen literatuur en die werklikheid word altyd beklemtoon. In haar bespreking van Brink se States of Emergency, Goosen se Louboond en ook Ons is nie almal so nie, word deurentyd aangetoon hoe die werklikheid eksplisiet betrek is. Hierdie benadering stem ooreen met 'n aspek wat sentraal in De Jong se teorieë staan.

Joan Hambidge is een van die vurige kritici van die tradisionele teoretiese benaderings in die Afrikaanse literêre sisteem. Sy het deelgeneem aan die opkoms van poststrukturealisme as 'n 'oortuigingskrag' in die Afrikaanse literêre sisteem in die tagtigerjare. Sy is teoretikus, kritikus, oesent, digter en resesent.

Hambidge 'verteenwoordig' 'n onderskeidende Afrikaanse poststrukturealisme wat sy 'fondament' meer op Barthes se literêr-filosofiese tradisie baseer as op die ander poststrukturealistiese figure. Elke kontemporêre literatuurbenadering wat as 'gebruiklik' voorgestel word, word vanuit Barthes se teoretiese standpunt beïlg.

Sy het 'n baie invloedryke bedrae gelewer tot die vestiging van die nuwe literatuurbenaderings in Afrikaans. Die volgende word uitgesonder: "Heil die Leser: die relevansie van die Resepsie-Estetika" (1983), "n Herwaarderung van Jukstaposisie" (1984), "Hoe om nie n roman te ontleed nie" (1984), "Literêre relativiteit" (1984), "Errance Joyeuse" (1984), "Marilyn Monroe foto in blou: 'n dekonstruksie van die gesig as fototeksa" (1986), naar ongepubliseerde PhD-verhandeling: Die weterone - n dekonstruksie ondersoek (1984), Psigoanalise en lees (1989) onder vele ander geskrifte in die literatuurteorie. Afgesien van die teoretiese werke het sy ook baie digbundels gepubliseer.

3.3.1 TEORIE

3.3.1.1 Hambidge se werk begin by en bevraagteken die tradisionele teksopvattinge se bevestiging van een sentrale betekenis wat in die formele strukture van die teks herwin moet word (sonder die aktiewe samewerking van 'n leser). In haar artikel "Heil die Leser: die relevansie van die Resepsie-Eстетika" (1983) begin haar pleidooi vir die inagneming van die leser se insette by die skepping van 'n teks.

Die literêre teks is vir haar "'n artefak wat eintlik eers bestaansreg kry wanneer die leser deur die leesaksie ('the act of perception') dit verander tot estetiese objek" (1983:81). Die Resepsie-Eстетika word, vanweë werkwyse, daarvan as toepaslik in waarde toegeneem. "Ten spyte van die kort bestaan van die Resepsie-Eстетika", sê Hambidge, "kan daar reeds verskillende skole of vertakings aangetoon word". Naas die seminale werk van Jauss en Iser word Barthes se S/Z - an essay (1970) en Le Plaisir du texte (The pleasure of the text, 1974) as "tersaaklike bydraes" gesien. In die VSA word ook verskillende denkrigtings aangetref, byvoorbeeld die psigo-analitiese kritiek van Norman Holland en David Bleich. Vanuit 'n meer poststrukturealistiese perspektief: is o.a. Stanley Fish en Alter Benn Michaels ter sake.

Na die voorstelling van die Resepsie-Eстетika met sy "strominge", word, deur middel van Barthes se werk, die relevansie daarvan aangedui. Jan Mukarovsky, die

Tsjeggiëse Strukturalis, word as die hoeksteenlegger van die Resepsie-Eстетika beskou. "Hy het", beweer Hambidge, "die belangrikste ides van Tynjanov, 'n Russiese Formalis, uitgebrei en veral beklemtoon dat 'n immanente studie van die letterkunde onmoontlik is" (1983:81).

Barthes se siening van lisible en scriptible tekste word as belangrik in hierdie konteks geplaas. "In aansluiting met Mukarovsky se siening, gebruik Barthes die konsepte lisible (readerly) en scriptible (writerly) Ook word die konsepte aangepas in elke studie: soos ek dit net, beteken die readerly teks 'n literêre teks wat toeganklik is vir die leser - en die leser dekodeer dit soos die skrywer dit bedel (?) het. M.a.w. die leser volg die konvensionele roetes soos aangetoon op die literêre padkaart. Die writerly teks is natuurlik te vind in Barthes se S/Z (1974), oftewel semiologiese ekskursie Honoré de Balzac se verhaal Sarrasine wat in 1830 gepubliseer is" (1983:81).

Hambidge wil in hierdie geval die ooreenkomste tussen Mukarovsky se werk en dié van Barthes aantoon: "Nou sien ek dat enige persoon wat hierdie studie gelees het onmiddellik die verband tussen Mukarovsky se artefak/estetiese objek en Barthes se readerly/writerly teks sal sien" (1983:81).

Hierdie resepsie-estetiese ondernemings van Hambidge het, soos die werk van Barthes self, ontwikkel tot dekonstruksie.

3.3.1.E In die artikel "Kritiese kantaantekeninge by P.H. Roodt se 'Geleentheidstukke'" (1984) brei Hambidge naars resepsie-estetiese ondernemings tot die dekonstruksie-model uit. Alhoewel sy ontken dat sy die resepsie-estetiese teksopvatting nog gebruik, kan ons 'tekens' daarvan opmerk. "Leser en teks", sê sy byvoorbeeld, "kan nie geskei word nie - die teks verskaf sekere aanwysings en die leser 'vul' tog die teks in op 'n manier waarop hy/sy dit goedvind" (1984:59).

Hambidge bedoel dat die teks nie as 'n objektiewe entiteit beskou word nie: "Die teks is 'n fenomenologiese gegewe - wat bestaansreg verkry deur die leser se (tussentrede) ..." (1984:60). Die leesaksie word as 'n bydrae tot die skepping van die teks beskou. Die kritiese praktyk, wat self 'n leesaksie is, is een van "be-teken-is ges". "Die kritiese praktyk", beweer Hambidge, " - soos ek dit nou in 1984 sien - is een van be-teken-is ges. Om aan die teks status en bestaansreg te verleen: maar terselfdertyd definieer dit ook jouself, die leser. Ek omskryf myself in terme van die teks; nie net die teks word deur my beskryf nie. Jaws/leser is dus nie 'n leesaksie nie meer te sêk nie Lees is 'n poel tussen betrokke-wese en gedistansieerde-wese; tussen ek (hier) en teks (daar)" (1984:58).

Die "teks" is nie "werklik" voordat die leser die "omgelees" het nie: "Die leser sonder tog struktuur/wa. Die teks is nie "werklik" nie - anders nie voordat die

leser dit van artefak tot estetiese objek(te) ongelees net nie" (1984:61).

Hambridge bepleit hier - soos ons dit ook by De Jong gesien het - die bondige vernouing tussen teorie en die kritiese praktyk daarvan. Sy merk in P.H. Roodt se artikel 'n afstand, 'n diskrepansie tussen teorie en praktyk. "Noodwendig bly daar 'n afstand", sê sy, "tussen teorie en praktyk in hierdie artikel: die teorie is nie deurskyn nie; dit bly vaag -" (1984:63).

- 3.3.1.3 Die benadering om die teks as 'n komplekse gebeurtenis voor te stel, word verder in die artikel "Literêre Realiteitswêreld" (1984) uitgebrei. Die teks word as 'n interteks beskou, die leesaksie as 'n probleem gesien.

"Agter die teks", sê Hambridge, "skuil, dus, ander tekste Inderdaad, ja, wil ek skryf, maar byvoeg: agter die teks skuil ook die werklikheid as teks" (1984:34). Die werklikheid as (deel van die) teks word verder beklemtoon: "n mens kan dus die teks ook lees as 'n komplekse proses van falsifisering/fiksionalisering. Ek sou egter eerder die werklikheid as teks by betrek dit lees as 'n verslag van 'n gevoelige mens wat iets probeer sê van 'n traumatiese ervaring" (1984:34).

Die teks is nie 'n onveranderlike objek nie; dit is altyd soepel. "Vir my", sê Hambridge, "gaan dit om literêre relatieweheid: saamre my reaksie teen die Een & Finale & Korrekte Betekenis. Literêre relatieweheid. Die teks as probleem. Die leser as mede-skrywer. Wetenskap, wêreld,

leser, etc. kodes wat kan verander. 'n Paar van my domes" (1984:34).

3.3.1.4 Die artikel "Die bourgeois kritikus" bevestig die oortuiging van hierdie studie: daar word in die kritiese praktyke van die gekose figure 'n projeksie van die teorieë wat hulle voorstaan verwag. As daar nie so 'n verhouding is nie, dan is hulle bourgeois-kritici. Noodwendig? Of net "oneerlik"?

"Tot dusver", sê Hambridge, "het ek dit andersyds teen die literatore wat meen teorie is onnodig, esoteries, verwarrend of 'ongeldig'. So 'n literator is as't ware 'n contradictio in terminis, want die oomblik wanneer jy begin kritiseer, of beoordeel, teoretiseer jy teen wil en dank. Hierdie (soort) literator, oftewel die bourgeois kritikus, is vasgevang in die greep van 'n reeds uitgediende model. Andersyds het ek dit teen die literator wat wél binne die moderne paradigmas opereer sonder om dit by die politiese denkklimaat aan te pas" (1984:60).

Waardeoordelings, die beroepe op persoonlike smaak, en die sensurering van tekste word as attribute van die bourgeois kritikus na vore gebring. "Waardeoordelings, die gebruik van goed/sleg", sê Hambridge, "is inherent deel van die maatskappy. Die bourgeois kritikus gebruik egter die waardeoordelings asof dit absolute is wat nooit kan of gaan verander nie, staan nooit krities teenoor sy begrippeapparatuur nie, en glo vas dat een interpretasie

beter is as 'n ander een (verkieslik natuurlik sy eie een) ... Vir die bourgeois kritikus is geen boek ooit goed genoeg nie - alles moet en kan altyd beter sodat 'n mens selfs kan praat van die 'could do better'-instelling, die skool-meesteragtige houding wat sê die teks 'slaag nie heeltemal' nie" (1984:79).

Hambidge meen dat indien die bourgeois kritikus wel teoretiese modelle wil gebruik, gebruik hy/sy uitgediende modelle. "Indien/as die bourgeois kritikus wel teoretiese modelle gebruik", sê Hambidge, " - is dit gewoonlik die reeds uitgediende strukturalistiese paradigmas wat myns insiens sedert 1968 geldigheid verloor het" (1984:82).

Dit sal baie interessant wees om te gaan kyk of hiërdie attribute van die bourgeois kritikus nie in haar kritiese praktyk ook voorkom nie.

Die idee van die leser as medeskapper van 'n teks word verder in die artikel "Die skisofreniese kritikus" ontwikkel. "Die leser van 'n literêre teks is ... medeskepper van die roman/drama/gedig" (1988:104) bevestig Hambidge haar standpunt.

Tekste soos die metaroman, meen sy, is afhanklik van die leser se kreatiewe interaksie met die skrywer omdat die leser in daardie soort teks eksplisiet uitgenooi is om deel te neem aan die lessaksie. John Barth se Loom in the Funhouse word as 'n voorbeeld van die teks uitgekies wat afhanklik is van die leser se kreatiewe interaksie. "En die sogenaamde metaroman", beweer Hambidge, "(...) is

sy/haar interpretasie net so belangrik as dié van die selfbewuste, vooropgestelde ek-verteller. In John Barth se Lost in the funhouse moet die leser saam-lees, saam-skryf, aan die artefak. Die teks is afhanklik van die leser se kreatiewe interaksie met die ek-verteller of 'skrywer' (1985:64).

Die kritikus is nie daar om die korrekte interpretasie van die teks te verseker nie – soos dit die aanneme was by die tradisionele literatuurbesonderings. Die kritikus is 'n medeskepper, medeskrywer van die teks. "Dit is 'n oppervlakkige aanneme", meen Hambridge, "wat die kreatiwiteit van die kritikus/teoretikus ontken. Want skryf is skryf. Die kritikus skryf nie net oor ander tekste nie – hy/sy is eweneens kreatief wanneer 'n bepaalde literêre-teoretiese probleem of aspek behandel word" (1985:64).

Benedens die plesier, jouissance, wat die teks kan verskaf (volgens Barthes, byvoorbeeld) kan die teks, so meen Hambridge, ook angewak. "In teenstelling tot Roland Barthes se jouissance-lesse poneer ek tekstuele angewak. En dat net om kreatiwiteit vereis" (1985:65).

Die vraag is nou: hoe kan die teks angewak? "Indien die teks die sekerhede van die leser ondermyn en nou/naar psigologies onseker maak, is daar sprake van tekstuele angewak. Eersyds verkies ek 'n teks waarin die finale betekenis uitgestel word: die soort teks wat vernieuend, 'n skaakspel tot gevolg het. Elke keer begin 'n mens

weer" (1985:65).

- 3.3.1.5 By die bespreking van T.T. Cloete se digbundel Jukstaposisie word 'n Dekonstruksieleeswyse verkies en gebruik. In hierdie artikel ("'n Herwaardering van Jukstaposisie" (1984) stel Hambidge die dekonstruksie-leesstrategie as "'n nuwe leesstrategie binne die Afrikaanse literatuurkritiek" voor. Volgens Hambidge het "die Dekonstruksie-kritiek 'n nuwe en meer aanvaarbare 'paradigma' bekend gestel: die gebruik van wetenskaplike of kwasi-wetenskaplike begrippe is alles goed en wel mits die leser die beperking hiervan insien Konsepte soos 'struktuur', 'interafhanklikheid', 'essensie', 'betekenis', is mites - dit word deur die leser op die teks geponeer en sou die teks 'n struktuur hê, beweer Macherey, dan moes dit reeds bestaan net voor die teks geproduseer is" (1984:7).

Die ander belangrike siening wat sy na vore bring, is dat teorie sy eie teks skep (en miskien omgekeerd). "Die verhouding teks en teorie", sê Hambidge, "beweeg altyd hand aan hand. Nuwe teoretiese modelle nou altyd lynreg verband met ontwikkelings binne die literatuur. So byvoorbeeld is dit opvallend dat die Dekonstruksiekritiek in staat is om die metateks of metaroman te kan akkommodeer (...). 'n Kritikus wat sou probeer waag om 'n postmodernistiese teks te lees met 'n soliede pragmatiek-benadering, sou gewoon die kern van die teks misluk" (1984:7). [Die vraag is of 'n teks 'n "kern" het!].

In hierdie artikel skyn Hambridge die werkwyse van die Amerikaanse Dekonstrueerders te verkies bo die van Derrida. Veral J. Hillis Miller en Geoffrey Hartman word dikwels aangehaal om 'n standpunt te bevestig. Die kritiek teen die Westerse lees tradisie word byvoorbeeld deur Hartman se standpunt versterk: "Soos Hartman dit stel: Deconstruction, as it has come to be called, refuses to identify the force of literature with any concept of embodied meaning and shows how deeply such logocentric or incarnationist perspectives have influenced the way we think about art ..." (1984:8). Verder sê sy: "Grense tussen gedigte in 'n bundel word afgebreek - trouens 'n hele oeuvre kan aanhoudend teruggevind word in die kodes van die teks - dit het veral J. Hillis Miller en natuurlik Derrida al op voortreflike wyse geïllustreer" (1984:8).

Hambridge beklemtoon haar verwerping van die idee van die een, korrekte, sentrale betekenis. "Vir my", beweer sy, "moet die leser in sy produksie van die teks tot tekstualiteit onseker bly - my/sy moet as 't ware die 'metode' bevraagteken in 'n soort against method' - benadering. Die gevolg is 'n critique. Elke teks is 'n model van homself - hiermee word vooropgestelde lees opgehef. Konsepte soos 'essensie', 'betekenis', 'waarheid', 'inhoud', 'intensie', 'bewussyn', verskaf gewoon probleme vir die dekonstruktivistiese leser Die leser as produseerder van die teks (....) tree in interaksie met die teks soos die verskil tussen 'teks' en 'kritiese opmerkings' nie duidelik skeibaar is nie"

(1984:8). Roland Barthes word - soos telkens by Hambidge - aangehaal om die standpunt te staaf: "Roland Barthes het dit miskien die beste opgesom toe hy geskryf het dat dié soort instelling soos volg werk: 'To pursue the reading of the texts - its dissemination is not truth'" (1984:8).

- 3.3.1.6 Die leesstrategie van dekonstruksie word ook in haar PhD-proefskrif uitgebrei. In hierdie tesis, Die metaroman - 'n dekonstruksie-ondersoek sluit Hambidge spesifiek aan by die Franse Poststrukturalise, nl. Jacques Lacan, Julia Kristeva en Roland Barthes en ook in die algemeen by die sogenaamde "hermeneutiese mafia".

Die idee van 'n teks as 'n objektiewe gegewe word van die begin verwerp: "daar is geen objektiewe teks nie - net ons interpretasie daarvan" (1984:4). Soos dit nou duidelik is, is die 'teks' afhanklik van die interaksie van die leser vir sy bestaansreg. Verder word die teks as 'n interaksie van ander 'tekste' beskryf. "Tussen die teks en die leser", beweer sy, "verdwyn afstand: lees ek / vergeet ek" (1984:2). Roland Barthes word opnuut aangehaal om hierdie standpunt te ondersteun: "This I which approaches the text is already itself a culmination of other texts, of codes which are infinite or, more precisely, lost (whose origin is lost)" (1984:2).

Die teks kom tot stand in 'n proses: die leser soneer die strukture wanneer hy die "teks" lees. Die teks gaan "intertekstuele raaisies aan met ander tekste" (1984:160).

Die werkwysa van dekonstruksie word in hierdie tesis breedvoerig bespreek. Anders as by die resepsie-estetika word beweer dat die teks nie die manier van lees bepaal nie. "Die teks", sê Hambridge, "bepaal nie noodwendig die manier van lees nie, want die leser kan teen die intensie inlees. Die verskil tussen teks en leser (....) is nie so maklik skeibaar in die 'free play of language' nie. Ook lees die leser nie om 'insigte' te verkry of om 'analises' van 'n teks te maak nie. Hy lees dikwels om die beperkinge van konsepte en begrip bloot te stel" (1984:62).

Die betekenis kan nie in 'n teks vasgepen word nie. Die teks neem vorm aan as 'n mosaiek van aanhalings uit ander tekste. En omdat die leser aan die skepping van die teks deelneem, moet ons liever van tekstualiteit ('n proses) praat eerder as teks ('n entiteit).

Hambridge herbevestig ook die feit dat daar geen praktyk sonder teoretiese aannames is nie. "Selfs 'n soort 'natuurlike, intuitiewe' metode", sê Hambridge, "is op 'n groot hoeveelheid aannames gebaseer - hulle is net meer implisiet en moeiliker om te formuleer". Sy nes ook vir Young aan om die siening te versterk: "There is no possibility of a 'non-theoretical' criticism" (1984:65).

Verder word daar aangedui noedat ook in die Afrikaanse literêre sisteem nog aan die tradisionele teksopvattinge vasgehou word. J.P. Smuts se hoe om 'n roman te lees en Ronel Joubert se profekrif literêre evaluering en die

huidige stand van die Afrikaanse literêre kritiek: 'n Onderzoek na aspekte van die literêre kritiek van die sesiger- en sewentigerjare word as bewysstukke gebruik.

Hambridge meen dat die titel van Smuts se boekie 'n absoluutistiese sienswyse prefigureer. Na aanleiding van passasies uit die boek bewys Hambridge dat Smuts tradisioneel-strukturalisties ingestel is. Ook Johi se benaderingswyse word geanaliseer en bevog. Sy besluit eindelik: "Om dus die waarde van die sg. nuwe paradigma (...) te negeer, is om vas te klou aan 'n wêreldbeeld wat reeds 'n mite is" (1984:83).

"E" draai die tekens om en om", sê Hambridge. "Dis Geoffrey Hartman wat al keer op keer daarop gewys het dat die tekens binne ons westerse leeservaring ook omgedraai, op sigself gedraai kan word. Daar word aanvaar dat die teken wys heen, na iets toe. Die teken kan egter ook afgebreek of omgedraai word veral ná Barthes se S/Z (...). Is die dekonstruksie ingestel op die stertruin van 'signifiers' (...) in plaas van die enkellynige teken waarmee die konvensionele literatuur werk. Dekonstruksie in al sy vorme en toedeesings verwerp heelte en voor-die-nat-lingende uitdruke oor die literatuur". Die Pluraliteit van die leeservaring word belangriker gesê as die fascistiese poging om alles te reduseer tot eenheid en saamhang" (1984:15).

3.3.1.7

Die dekonstruksie-praktiek van Geoffrey Hartman - en van die Amerikaanse dekonstruërende word in die artikel

"Errance Joyeuse" (1985) verder bespreek en aanvaar. Die twee aspekte waaroor daar besin word, is misreading (Bloom se term) en errance joyeuse. "Ek is 'n voorstaander van hierdie errance joyeuse, van misreading", sê Hambridge.

Hambridge redeneer dat daar nie van een sentrale korrekte betekenis gepraat kan word nie aangesien elke lees 'n misreading is. "Die strewe na 'n (een) korrekte betekenis" sê sy, "is 'n besonder paradoksale kwessie: 'n finale, korrekte, afgehandelde interpretasie ontken ek. Want elke interpretasie kan herhaaldelik verander, 'verbeter' word. En selfs die 'verbetering' is net 'n illusie - want dit kan geresulteer word deur 'n volgende, deur 'n volgende, deur 'n volgende En dit is wat misreading beteken" (1985:30).

3.3.1.8 In die artikel "Intertekstualiteit versus inter-tekstualiteit" besin Hambridge verder oor die konsep intertekstualiteit soos dit in literêre studies gebruik word. Van die begin af keer sy Kristeva se gebruik van dié konsep goed. "Die konsep intertekstualiteit is gesont deur die Engelsegebore literatuurteoretikus en linguïes Julia Kristeva Kristeva se konsep van intertekstualiteit word gereeld in literatuurondersoek gebruik. Ook in 'n aantal resente artikels binne die Afrikaanse letterkunde is daar verwys na Kristeva en 'inter-tekstualiteit', hoewel die gebruikers gewis 'n ander betekenisinhoud aan die konsep toeken as Kristeva wat binne 'n semiologiese en Marxistiese tradisie skryf"

(1985:35).

Ander mense se opvattinge oor intertekstualiteit word in die artikel bespreek, maar met Kristeva se opvatting daarvan as 'n toetsstelsel. "Dit lyk dan vir my uiteindelik noodsaaklik", sê Hambidge, "om Kristeva se konsep te definieer en ook ander teoretiese standpunte oor die kwessie (....) te betrek ten einde die verskille te ontleed tussen Kristeva se intertekstualiteit en genoemde (d.w.s. Bloom, Van Boheemen, Derrida, et al) teoretici se inter-tekstualiteit" (1985:35).

Die gebruik van dié konsep in die Afrikaanse literêre stelsel word ook in die artikel bespreek. In die bespreking word dié wat nader aan Kristeva se standpunt kom, goedgekeur.

Hierdie konsep word ook bespreek in die ander artikel, "'Marilyn Monroe foto in blou': 'n dekonstruksie van die gedig as fototeks" (1986). Julia Kristeva se standpunt word weer as fondament gebruik. "In hierdie bespreking wil ek egter die verhouding woordteks:fototeks in oënskou neem. My metode is dekonstruerend - ek gaan intertekstualiteit (soos Kristeva dit gebruik) betrek en die 'outonomie' of 'selfgenoegsaamheid' van die gedig ondermyn" (1986:68).

Soos uit die vorige aanhaling duidelik is, besoreen Hambidge die uitgangspunte van dekonstruksie wat die outonomie van die teks ontken. Die standpunte van dekonstruksie word hiervoor gebruik. "Elke bydrae in die

Yale-manifesto is anti-outonomisties", sê Hambridge. Geoffrey Hartman se standpunt word gebruik om die standpunt te onderstreep. Dekonstruksie word as 'n metode beskou wat die outonomieit in sy geheel beveg. "Om dus outonomisties na die gedig te kyk", sê Hambridge eindelik, "is onmoontlik: agter hierdie teks skuil ander woordtekste en fototekste" (1986:79).

- 3.3.1.9 In die artikel "Criticism, Inc." (1988) skets Hambridge die nuttigheid van die moderne literatuurteorie. In Barthes en Kristeva se gebruik van die konsep jouissance sien sy die ondermyning van die teks.

Hambridge besef ook dat die superieure status van die skrywer op dié van die Kritikus afgebreek word in die teorieë van bv. Harold Bloom, Roland Barthes, Susan Sontag, e.a. "Kritiek en skryf daarvan", beweer Hambridge, "is vir hierdie teoretici 'n ander vorm van letterkunde" (1988:59).

Bloom se intertekstuele relasies van 'n teks en Barthes se siening daarvan word na vore gebring as baie belangrik. "Bloom beklemtoon by name dat daar geen tekste is nie, maar alleen intertekstuele relasies bestaan. Die teks word gedefinieer in terme van ander tekste: trouens 'n teks kry alleenlik sy ontstaan en bestaanreë vanweë die 'anxiety of influence', die ewige oorlogvoering tussen digters. Digters is reeds hul vaderdigters en uit ons verwringing ontstaan nuwe" (1988:60).

Oor Barthes se omdraai hiertoe sê sy: "vir Barthes is die

teks eweneens nie 'n afgeslote, outonome eenheid nie. Sy verdeling van tekste in lexias of segmente ondermyn die sentrale eenheid van die teks wat vir die New Critics uiteraard van belang was" (1988:67).

- 3.3.1.10 In haar resente artikels en veral haar jongste boek: Psigoanalise en Lees (1989) betrek Hambridge Psigoanalise as 'n model waardeur van die tradisionele teksopvattinge ontslae geraak kan word. Hierdie boek sentreer in Freud se teorieë: hoe hulle tans deur ander teoretici bygebring en toegepas word.

Volgens Hambridge ontken die moderne psigoanalise die konvensionele kritiek se siening van 'n struktuur, van betekenis en interpretasie. "Die psigoanalise", sê Hambridge, "beklemtoon dat betekenis op vele vlakke gelyktydig werkzaam is. Psigoanalise – en meer spesifiek die Jungiaanse model – is een van onvolledigheid. So gesien, is die argetipe dan 'n onvoldoende of gebroke voorstelling van die bewussyn se soeke na eenheid" (1989:132).

Die interaksie tussen die leser en die teks by die skepping daarvan word ook beklemtoon: "Die skrywer skep 'n teks uit sy/haar gepersoniseerde onbewuste. Die leser kom in interaksie met die teks; en die teks met die leser, sodat Bloom se dictum uiters tersaaklik word: daar is geen teks nie, net onseelf Binne die psigoanalise is daar dus eerder sprake van 'n intertekstuele onbewuste en nie van 'n sluitende teks nie. Dit wat ons sien as

teks/leser/skrywer berus op voorstellings of aannames" (1989:134).

Binne die psigoanalise beklemtoon Hambridge ook die interaksie tussen die kritiese teks en die kreatiewe teks. "Die literêre teks", sê sy, "word saam met die kritiese teks gelees. Die kritiese teks staan dus nie in 'n superieure verhouding tot die kreatiewe teks nie, omdat daar voortdurend interaksie plaasvind tussen die tekste. Hierdie verhouding herinner sterk aan J. Hillis Miller se 'parasite-host' - model" (1979:28).

Die psigoanalise-model verwerp ook die chauvinistiese stereotipes. Hambridge meen dat 'n radikale lezing van Freud die opposisionele stereotipes van manlik/vroulik, normaal/waansinnig ontf. Hulle word as inadekwaat beskou. Om verder die opposisionele stereotipes te aanvaar en te gebruik is volgens Hambridge om die teks te verkrag. "'n Aanvaarding van manlike leesnorme", beweer sy, "as wesende korrek en tydelos, moet eerder as 'n verkragting van 'n teks beskou word. Hierteenoor moet daar ruimte wees vir 'n vroulike interpretasie van 'n teks wat nie per se as minderwaardig of sekondêr beskou moet word nie. Nog minder behoort 'n feministiese lezing weer op eie-eigensie te word as 'n superieure of intelligente lezing van 'n teks. Omdat dit dan net soos in 'n fallo-sentriese lezing staatmaak op die transcendentale waarde van strukture wat Derrida en Lacan bevraagteken" (1989:167-68).

Psigoanalise-modelle verwerp fonosentrisme, logosentrisme en veral fallosentrisme. "Die aanvaarde stel norme", sê Hambridge, "vir die lees van 'n teks moet dus bevraagteken én verwerp word sodat daar eerder 'n graphilezing as 'n epilezing gemaak word" (1989:69).

Met ander woorde, die psigoanalities-feministiese benadering wil die kortsigtigheid en die eensydigheid van die chauvinistiese kritiek ontmasker en verwerp. Soos die gewone feminisme, steun dit die vryheid van die teks en die meerduidigheid van betekenis.

Die psigoanalise, soos ander kontemporêre literatuurbenaderinge, erken die dinamiek van die teks. Dit word nie as 'n statiese entiteit met een sentrale, vaste betekenis beskou nie. Die teks word niervolgens deur "repressie in sowel die skrywer as die leser, in werking gebring" (1989:127). Die teks is dus uit die bewustelike en onbewustelike uitinge saangestel. "Psigoanalitiese leeskritiek is ingestel op die wyse waarop die teks saangestel is: die teks agter die teks, as't ware. Die paradoksale aard van die literêre teks as samestelling, nl. dat dit eensyds bewustelik funksioneer en andersyds ook onbewustelike uitinge bevat, deel dit gelyk aan die struktuur van die droom" (1989:91).

Freud se psigoanalitiese teorieë, soos hulle deur Lacan, Derrida, Barthes et al ontgin word, word in die boek bespreek. "Vir Derrida", sê Hambridge byvoorbeeld, "is dit deurgaans belangrik om die ontologiese status van

spraak te bevraagteken - en selfs te verwerp. Spraak, argumenteer Derrida, is nie - trouens in 'Freud and the scene of writing' verwys Derrida selfs na die hallusinasie van spraak én skrif" (1989:47).

Die teks word nie as 'n strukturele entiteit beskou nie. Die inset van die leser kan nie onderskat word nie. "Die teks 'het' dus nie 'n struktuur nie", sê Hambridge, "die leser plaas 'n struktuur op die teks en 'n analise steur as't ware die samehang van die gedig" (1979:53).

Daar Hambridge die psigoanalise-leesmodel ook as haar model aanvaar het, spel sy eksplisiet uit: "Die psigoanalitiese leesmodel word dan ten slotte nie alleen 'n model nie, maar ook my model, wat alreeds die subjektiewe aard van so 'n benadering aantoon" (1979:5).

Die psigoanalitiese leesmodel ontken volgens Hambridge die bestaande orde of opvattinge: "Selfs wanneer daar meegedoen word ten opsigte van 'n benadering wat gevolg word, dink individuele verskille steeds" (1979:17).

3.3.2 SAMEVATTING

Joan Hambridge se teoretiese spektrum omvat verskillende kontemporêre teksopvattinge. Daar word byvoorbeeld oor die resepsie-estetika, die feminisme, semiotiek, psigoanalise, deonstruksie en die poststrukturealisme besin. Soos dit in die bespreking van haar teoretiese geskrifte duidelik geword het, dek deonstruksie 'n groot deel van haar teoretiese spektrum.

Wat baie belangrik is, is dat die ou teorieë sterk aangeval word sonder enige erkenning dat hulle bruikbaar kan wees. Hulle word aangeval en verwerp. Dit sal interessant wees om vas te stel of hierdie teorieë in die teorie sowel as in die praktyk verwerp word. Hieronder stel ons ondersoek daarna in.

3.3.3

KRITIESE PRAKTYK

"Tot dusver het ek dit andersyds teen die literatore wat meen teorie is onnodig, esoteries, verwarrend of 'ongeldig'. So 'n iterator is as't ware 'n contradictio in terminis, want die oomblik wanneer jy begin kritiseer of beoordeel, teoretiseer jy teen wil en dank. Hierdie (soort) iterator, ofteewel die beurseuse kritikus, is vasgevang in die greep van 'n reeds uitgediende model. Andersyds het ek dit teen die iterator wat wel sinnen die moderne paradigmas opereer sonder om dit by die politieke denkklimaat aan te pas" (Hambidge, 1984:80).

Versal uit hierdie sennaling is Hambidge se standpunt oor die verhouding tussen teorie en praktyk baie duidelik. Hierdie soort verbintenis sal in haar kritiese praktyk getoets word. Sy is veral gegoliesorensent. Die kause uit haar vele resensies is alom volig gemaak twee resensies gaan oor 'n boek wat deur al die gekose figure geratenseer is, en die ander twee is gekies om die onmiskenbare verhouding tussen teorie en praktyk daarop te toets.

3.3.3.1

"monsterverse is 'n gebeurtenis in taal"

(Die Transvaler: 20.02.1985 p.2)

- (i) Hierdie bespreking van Stockenström se digbundel Monsterverse begin met 'n oorsig van Stockenström se vorige publikasies: digbundels, prosaromans en 'n drama. Daar word beweer dat die bundel Monsterverse nie vergeet gaan word nie. Dié bundel se status word met dié van Van Wyk Louw se Tristia vergelyk. Hierdie bundel word dus as 'n baie belangrike bundel beoordeel. Daar kom ook, volgens Hambidge, in die bundel taalontginning voor.
- (ii) Die bundel word verder as 'n "eenheidsbundel" getipeer: "Die gedigte speel in so 'n mate op mekaar in dat 'n mens ook dié bundel sou kon lees asof dit een lang gedig met 20 onderafdelings is" (1985:2). Die resensent gaan voort deur te illustreer hoe die gedigte op mekaar inspeel.
- (iii) Die kunsteoretiese opvattinge, (soos by Opperman, bedoel die resensent) word opgemerk. "Net soos Stockenström in Uitdraai besig is met 'n vernuftige parodiëring van die Afrikaanse plaasroman", so Hambidge, "'speel' sy met bestaande kunsteoretiese opvattinge in Monsterverse. D.J. Opperman se siening van die digter wat homself vereenselwig met sy onderwerp, word hier konkrêet gedemonstreer" (1985:2).

Die bundel word ook as 'n "ryk geskakeerde bundel" gesien. Daar word verwys na "die briljante metaverse" (1985:2).

'n Deurlopende "motief" in die bundel word gekonsepteel. Hierdie deurlopende motief word gesien as 'n beklemtoning

van die eenheidsbeginsel in die bundel.

- (iv) Ten laaste wend die resensent naar tot waardebeoordeling: "Stockenström kan dig", sê die resensent; en verder word die bundel en die digter aangeprys: "Gewis 'n indrukwekkende oksimoron" (1985:2). Die bundel bevat "intellektuele poësie" maar "opsetlike banale verse". Ten slotte: die bundel verdien "gewis én seker" die Luyt-prys (1985:2).

3.3.3.2 "Nie net 'n gewone ' storie" (Beeld : 1988)

- (i) Hierdie resensie behandel André P. Brink se roman Die eerste lewe van Adamastor. Die teks, veral die vertelperspektief, word as postmodernisties getipeer, daarom begin die resensent haar bespreking deur Brink se teks met ander "postmodernistiese" tekste te vergelyk. Dit klink asof die resensent hierdie beskrywing van Brink se teks as baie belangrik beskou omdat nie baie kritici dit as tipies postmodernisties karakteriseer nie. "In 1981 het Erica Jong se Fanny verskyn", begin Hammond se bespreking, "ofte wel Fanny - Being the True History of the Adventures of Fanny Hackabout-Jones. Daar is onmiskenbaar gewys op die ooreenkomstigheid met John Cleland se Fanny Hill (1749), maar die kritici het na my wete die komplekse vertelperspektief al is Henry Fielding se Tom Jones, wat ingelyks in 1749 vir die eerste keer verskyn het, uitgewys" (1988:8).

By aanpak van Erica Jong en André Brink word/die "vertellings" in hulle tekste aanwend. "Want met die

eerste lees van Brink se Die eerste lewe van Adamastor word 'n mens oombliklik getref deur die komplekse vertelperspektief, oftewel: 'n ouktoriële verteller poseer as die 'skepper' van die verhaal en beteken selfs dat hy nie oral op sy woord geneem moet word nie" (1988:8). In hierdie verband word p.58 van die teks as voorbeeld aangehaal. Verder sê die resensent: "Ook waarsku dié vertelinstansie deur middel van voetnote dat die leser asseblief nie moet vooruitblaai nie: 'in 'n verhaal kom elke ding op sy tyd en plek' (p.60)" (1988:8). Die ooreenkomst tussen Brink se teks en Tom Jones word aangetoon: "Soos in Tom Jones word hoofstukke ook van titels of vernaalopsommings voorsien" (1988:8).

Hambidge beweer dat "'n paar Puriteinse lesers" vir hoofstuk 21 instemmend sal knik omdat dié speelse vertelperspektief baie voorkom. Die resensent beweer dat hierdie spel met die leser 'n tipiese postmodernistiese styl is. "Sowel Jong se Fanny as Brink se Die eerste lewe van Adamastor is postmodernistiese tekste", beweer Hambidge uiteindelik, "dit wil sê, tekste wat hul fiksionele status voortdurend aan die leser propageer. So gesien, sou 'n mens dan beslis kon aanvoer dat die eerste postmodernistiese tekste in die 18de eeu geskryf is" (1988:8).

- (ii) Linda Hutcheon se A Poetics of Postmodernism: History, Theory and Fiction (1988) word as 'n belangrike bron oor postmodernistiese aspekte uitgewys. Tussen hawies boveel die resensent Hutcheon se ander twee boeke aan: hulle is

twee tekste waarna ek al verwys het" (1988:8).

- (iii) Leserbetrokkenheid word volgens die resensent in postmodernistiese tekste veronderstel. Brink se twee tekste: Die eerste lewe van Adamastor en 'n Oomblik in die wind word as tekste aangedui waarin die leser met die " storie " identifiseer. By ander postmodernistiese tekste kan die lesers, volgens die resensent, onbetrokke, afstandelik en bewus van ironie bly. "Want moderne lesers", beweer Hambidge, "weet narratoloë te vertel, kan niks vertel as daar geen 'dash of irony' aanwesig is nie" (1988:8).

Intertekstualiteit word ook in hierdie teks (Die eerste lewe van Adamastor) bemerk: "die leser wat die 18de eeuse romankonvensies herken en 'n Oomblik in die wind as oorteks sien, word ten slotte dubbel geboei" (1988:8).

Die vermenging van "die selfkommentariërende verhaal" (in metatekste soos Kennis van die aand, Gerugte van reën en Die muur van die pes en die regstreekse verhaal in 'n Oomblik in die wind) word in hierdie teks opgemerk. "Waar die metastrukture dikwels in eersgenoemde tekste 'n bietjie hinderlik was", verduidelik sy, "omdat té veel op die skrywende verteller se rekening geplaas word, vind ek die enoering in Die eerste lewe van Adamastor oortuigend. Die teks is vir my ten slotte besonder gestruktureer" (1988:8).

- (iv) Die resensent meen dat die skrywer van hierdie teks 'n verhaal geskep (sic!) het wat Hutcheon as

"historiographic metafiction" tipeer. Die teks is uit die "poeiende Adamastor-legende" geskep (1988:8). J.M. Coetzee se Foe word met Die eerste lewe van Adamastor vergelyk op grond van die herskrywing van 'n bekende gegewe. "By Brink se teks", sê Hambidge, "vind daar 'n ondersoek plaas na die 'genuine unconscious which was repressed by history' soos Jameson dit stel in The Political Unconscious (....) Veral die 'double-voicing' van die ouktoriële verteller in Die eerste lewe van Adamastor dwing bewondering af. Die verskillende transformasies van verteller en karakter word met soveel oorspronklikheid ontgin dat 'n mens beslis die woord virtuoso dié teks mag opeis" (1988:8).

Die resensent meen dat die skrywer alles goed hanteer het. "Die optrede van die verteller én sy ontrekking uit die verhaal (....) word besonder vernuftig gehanteer" sê die resensent byvoorbeeld (1988:8). Verder belig die resensent hoe die inskripsies op die oerteks Derrida se lesing van Freud, "Freud and the scene of writing" in Writing and difference, betrek.

Ten slotte word die teks se sosiale kommentaar ook beklemtoon: "Die eerste lewe van Adamastor lewer snydende kommentaar op kolonialisasie en die witman se onbegrip vir die Afrika-kultuur. Dit word ook 'n aanklag téén rassisme (ons het hier 'n swart Adam en 'n wit Eva) en 'n mens vind hiermee dan bewys dat postmodernistiese tekste nie 'n blote woordspeling is nie, maar beslis felle sosiale kommentaar kan lewer" (1988:8).

3.3.3.3

"Eerste vroulike perspektief op geweld,
onderdrukking" (Beeld: 26.3.90)

- (1) Die bespreking gaan oor Jeanette Ferreira se bundel kortverhale Die mamies, die papoies, die homajies, die katjies (1990).

'n Geskiedkundige, historiese en sintetiese vertrekpunt word gebruik: "In die begin van die jare tagtig het Jeanette Ferreira gedebuteer met 'n poësiebundel: Maar een mens saam is. Toe kom 'n sterk novelle: Sitatie om 'n rewolusie; 'n knap gekonstrueerde teks wat bewys het dat Ferreira eerder prosateur as digter is. Pas by Taurus (Ferreira het begin by Perskor, toe kom Human en Rousseau aan die beurt: nou is dit Taurus) het 'n bundel kortverhale verskyn: Die mamies, die papoies, die homajies, die katjies" (1990:8).

Daar word beweer dat Ferreira se tekste al nou meer "committed" raak wanneer haar uitgewers al hoe meer "n gebolusseerde kloutjie" kry. Haar vorige tekste, meen die resensent, het meer oor lijdde gegaan, maar haar jongste bundel handel oor die "struggie" (1990:8).

Ferreira word as 'n goeie skryfster voorgestel: sy "kan 'n storie goed konstrueer Sy het net dikwels die heelalinhale om 'n bietjie in 'n soeter-as-stroop te sit". Die kortverhaal "Vrouedole" word as 'n illustrasie van die skryfster "se verneem en met verskillende motiewe te kan werk" uitgesonder (1990:8).

Dat die bundel kortverhale oor die "struggle" handel, word beklemtoon: "In hierdie sewestuks vind die leser 'n duidelike bemoeienis met die 'struggle'. Die titel slaan op 'n liedjie: 'Die mummies, die pappies, die oeties, die sussies, die hondjies, die katjies, is almal tesame in die struggle' (1990:8).

Hambidge meen dat Ferreira se bundel kortverhale 'n "bietjie over the top" is. Die erkenning waarmee elke verhaal afsluit, net voordele en ook nadele:

"Vanselfsprekend wil dit meehelp aan die interpretasie van die teks, want die moderne literatuurwetenskap leer ons dat die voorblad, flapteks, foto's, motto's en erkennings funksioneer as sub-tekste. Sommige lesers sal ook voel dat hierdie erkennings pretensieus is; ander sal aanvoer dat die skryfster uit noorsê-gevoluenis, die tipiese dilemma van die wit skrywer wat nie daar was nie, en nou sy eiertjie wil kom lê" (1990:8). Die resensent meen dat met die erkennings 'n verteller geskep word wat fiksionaliseer: " 'n verteller wat ons al vertellende ingryp op die werklike 'ervaring' (1990:8).

Die foto's wat elke verhaal voorafgaan illustreer, volgens die resensent, dat alles wat ons in die verhaale lees "waar" is en dat nulle gebeurtenisse is wat met iemand gebeur het. Die vryheidsliedjie word herken as dié wat in die Kaapse opstande van 1985 gesing is. Die vertelperspektief in hierdie teks verraa "iets van die persoon wat dit geskryf het" (1990:8).

Deur die vertelperspektief sluit Ferreira, volgens die resensent, by die postmodernisme aan. Die fiksionele aspek van die storie en die spel met intertekstualiteit in die teks sluit by die postmodernisme aan. "Blote reportage is die verhale nie", sê Hambidge, "hulle word omgetower in komplekse, meervlakkige vertellings wat nie in een sitting uitgelees word nie" (1990:8).

Die verhaal "Cabane!" word as die sterkste in die bundel beskou. Die redes hiervoor is dat (i) met hierdie verhaal Ferreira aansluit by die grensliteratuur in Afrikaans "wat tot dusver net vanuit 'n manlike perspektief weergegee is", en (ii) in hierdie verhaal vind ons "dan 'n feministiese perspektief op seks en geweld" (1990:8).

Hierdie bundel word dan as 'n "verdienselike" bundel gesien weens sy verteltegniek wat eksperimenteel is, en weens die vroulike perspektief op geweld en onderdrukking. Hierdie bundel sal en kan 'n feministiese debat ontlok, beweer die resensent.

Hambidge meen dat hierdie bundel 'n bydrae lewer tot die literatuurwetenskap: "Die twee strominge binne die Afrikaanse letterkunde, naamlik die postmodernisme teenoor die politiek-betrokke teks word ewensens verstaan met mekaar. Hiermee word die holruggeryde argument dat 'n mens nie oor die 'struggles' in postmodernistiese terme kan skryf nie, ten slotte verkeerd bewys" (1990:8).

3.3.3.4 "Vermaaklik en Onstellig" (Beeld: 13.08.90)

- (i) Heel aan die begin van die bespreking word Jeanne Goosen se teks Ons is nie almal so nie (waardeur hierdie resensie gaan) as 'n skreiende teks getipeer. Dit is naamlik "'n leeservaring wat 'n mens enersyds laat lag", sê Hambidge, "en andersyds hewig ontstel oor die mense wat geskets word" (1990:8).

Hierdie teks, soos ander Goosen-tekste: Om 'n mens na te boots en Louoond, handel oor menslike eensaamheid en isolasie. "Die skryfproses hef eensaamheid tydelik op" (1990:8).

- (ii) Behalwe dat die boek as 'n "pocket" uitgawe is, word hierdie boek vir lees aanbeveel. "Die teks is bedoel "vir almal om te lees op die bus, die trein, 'n kafee Bedrieglik toeganklik en terselfertyd ingewikkeld". Die boek is "larger than life" - en alledaags gewoon. "En tog as 'n mens literêr lees, word jy nie teleurgestel nie" (1990:8).

Die foto van Sandra Prinsloo op die boek se omslag versterk, volgens die resensent, die teks se voorstelling van die werklikheid. Die vertellerperspektief is die van 'n voorskoolse meisie, Gertie. Die rede vir so 'n perspektief is om die idee van 'n bevange en korrekte interpretasie van die teks te ontken: "Die kind as verteller word net soos die swaakbinnige binne die verbeeld as 'n outsider betoëp die kind is primêr onbevange luisteraar en verteller, wat nog nie deur die

leuen aangetas is nie, maar andersyds ook bevange verteller omdat hy/sy nie altyd korrek kan interpreteer nie" (1990:8). Die sekstoneel tussen Doris en Bernie word as 'n voorbeeld hiervan gesien om die kind se onbegrip van wat werklik gebeur te beklemtoon.

- (iii) Die soeke na "Ware Liefde" is 'n mite, beweer die resensent, wat dié teks dekonstrueer. Daar word ook bespreek hoe die realiteite van die oorlog en werkloosheid in die teks te berde kom. Die resensent suggereer dat Goosen op 'n verbluffende wyse met werklikheid en nabootsing werk: "die kind suig (...) aan haar sigarettelkiers en uncle Tank se wanvoorstellings het hom in die tronk laat beland" (1990:8).

Hiervan is die soort vertelling het ook 'n wins: om "die diskrepans wat ontstaan tussen die kind se vertel van soos-dit-is en die leser se insig in die verwoestende realiteit" (1990:8). 'n Voorbeeld is die rassistiese terme wat die pa gebruik en wat die kind later oorneem. Hambridge bewys ook die kind se ontwikkeling van naïewe waarnemer tot ontgogelde afloerder, en dit word as baie belangrik in die boek beskou: "Aanvanklik glo die kind die ouers se bedrog, sul waardes, maar wanneer daar geïmp word oor die apie (...), besef sy 'n mens kan nie op grootmense peil trek nie" (1990:8).

- (iv) Die politieke implikasie van die boek word ook ogterg. Die titel van die boek self het, volgens die resensent, 'n politieke implikasie. Die boek, meen Hambridge, "gee insig

in die ontwikkeling van apartheid" (1990:8).

- (v) Hambidge merk ook in hierdie boek die persoonlike blik op 'n jong kind se ontwikkeling. Sy vind ook dat die boek "briljant geskryf" is (1990:8). Die spel met die werklikheid, wat in die boek opgemerk word, hou tot die einde vol.

Hambidge beweer ook dat hierdie teks die verband tussen chauvinisme en fascisme blootlê. Ten slotte word die boek as 'n "vermaaklike boek" getipeer. "Terselfdertyd", sê Hambidge uiteindelik, "is dit ook 'n ontstellende boek as 'n mens die destruktiewe patrone uitlig. Neem liefs 'n drienk as jy dit lees" (1990:8).

3.3.4 KRITIESE PRAKTYK BY JOAN HAMBIDGE (SAMEVATTING)

In Hambidge se praktyk kom aspekte van die verskillende "paradigmas" voor: die "nuwe paradigma", en die "ou paradigma".

- 3.3.4.1 Die aspekte van die "nuwe paradigma" wat voorkom, is die volgende: (i) resepsie-estetika, (ii) feminisme, (iii) ideologiekritiek en (iv) dekonstruksie.

- (i) Resepsie-estetika: Leserbetrokkenheid word in Brink se Die eerste lewe van Adamastor, volgens Hambidge, verag. Die eerste lewe van Adamastor word as 'n postmodernistiese teks geïdentifiseer. Hambidge verag leserbetrokkenheid by die lees van Brink se Die eerste lewe van Adamastor.

- (ii) Feminisme: Die aspek van feminisme wat voorkom is die

vrou as die skrywer van 'n boek oor geweld en onderdrukking. Die boek waarna verwys word, is Jeanette Ferreira se Die mummies, die pappies, die hondjies, die katties. Die kortverhaal "Vrouedele" in hierdie bundel word gesien as 'n illustrasie van die skryfster "se vermoë om met verskillende motiewe te kan werk" (1970:8).

Hambidge beweer ook dat die boek Ons is nie almal so nie (Goosen) die verband tussen chauvinisme en fascisme blootlê. Hambidge vereis dat die leser die chauvinisme en fascisme moet minag.

- (iii) Ideologiekritiek: Die betrek van die sosiaal-politieke opset van 'n boek word altyd opgemerk. Die titel van Jeanne Goosen se Ons is nie almal so nie het volgens Hambidge 'n politieke implikasie. Die boek gee insig in die ontwikkeling van apartheid (1970:8). Hambidge meen dat die lesers die politieke implikasie van die boek moet in ag neem.

Andre P. Brink se Die eerste lewe van Adamastor lewer volgens Hambidge 'anydende kommentaar op kolonisasie en die witman se onbegrip vir die Afrika-kultuur. Dit word ook 'n aanlag teen rassisme (...) (1928:8).

- (iv) Dekonstruksie: Die intertekstualiteitsaspek word in die bespreking van Brink se teks (Die eerste lewe van Adamastor) geneem: "Die leser wat die 18de-eeuse roman-konvensies netjies en 'n Omval in die hand as vertekst sien, word ten slotte dubbelsinnig" (1928:8). Hierdie teks, Die eerste lewe van Adamastor, word as 'n

postmodernistiese teks getipeer: "Die eerste lewe van Adamastor is postmodernistiese teks, dit wil sê, tekste wat hul fiksionele status voortdurend aan die leser propageer. So gesien, sou 'n mens dan besluit kon aanvoer dat die eerste postmodernistiese tekste in die 18de eeu geskryf is" (1988:8).

3.3.4.2 Die enigste aspek van die "ou paradigma" wat in Hambidge se kritiese praktyk skyn voor te kom, is waardepeiling.

Stockenström se bundel Monsterverse word as 'n "indrukwekkende oksimoron" beoordeel. Die bundel bevat "intellektuele poësie maar "opsetlike banale verse" in die bundel word ook aangetoon. Ten slotte: die bundel verdien "gewis én seker" die Luyt-prys (1988:2).

3.3.5 AANSLUITING TUSSEN TEORIE EN KRITIEK BY HAMBIDGE

Die kritiese praktyk by Hambidge vertoon twee belangrike neigings: (i) alhoewel nuwe teoretiese benaderings "teoreties" voorgestaan word, word nulle nog nie in die kritiese praktyk volledig vasgelê nie, en dus word (ii) die nuwe teoretiese benaderings toegepas net waar nulle deur die teks vereis word.

Hambidge verwerp die outonadiesbenaderings in haar teoretiese geskrifte maar nulle bly nog ingelyf in haar kritiese praktyk. Daar word nog soms sinteties, en waardepeilend gewerk.

Die waardepeiling kom in die bespreking van Stockenström se bundel voor: "Stockenström van dig" en: "gewis 'n

indrukwekkende oksimoron (1985:2).

Leserbetrokkenheid en intertekstualiteit word byvoorbeeld, in verband met die lees van André P. Brink se teks, Die eerste lewe van Adamastor aanbeveel.

Die betrek van die politiese werklikheid word ook in tekste aangedui. 'n Voorbeeld hiervan is die volgende kommentaar oor Brink se Die eerste lewe van Adamastor: dit "lewer snydende kommentaar op kolonialisasie en die witman se onbegrip vir die Afrika-kultuur. Dit word ook 'n aanklag teen rassisme (....) en 'n mens vind hiermee dan bewys dat postmodernistiese tekste nie 'n blote woordspeling is nie, maar beslis felle sosiale kommentaar kan lewer" (1988:8). Verder word ook Ferreira se Die mummies, die pappies, die hondies, die karkies beskou as 'n bundel wat oor die "struggle" handel. Nietemin, word hierdie projeksies van die nuwe teoretiese benaderings meermale vermeng met die werkwyses van die outonomiebenaderings.

Die volkome ooreenstemming tussen teorie en praktyk is nie in Hambidge se werk sigbaar (merkbaar) nie. Dikwels word die nuwe teorieë aanbeveel maar die kritiese praktyk verloor hierdie onderneeming: die werkwyses van die outonomiebenaderings word nog gebruik. Teorieë wat voorgestaan word, is nie altys die wat in die praktyk geprojekteer word nie. Die projeksie van die nuwe teorieë word deur die werkwyses van die ou teorieë vertroesel.

Gerrit Olivier" se literêre "uittogte" skyn die tradisionele teoretiese benaderings enersyds in te sluit, maar hulle ook andersyds aan te val. Hy vermy 'n duidelike omskrewe 'kategorisering' soos die ander gekose figure. Baie van sy geskrifte is ook aanvalle op ander persoonlikhede sonder 'n duidelike aanduiding of die aanval teen die persoon of teen sy literatuurteorieë is. Die demonstrasie van die nuwe-in-aksie kom nie, soos by ander gekose figure in hierdie studie, duidelik voor nie.

('n) Teksopvatting(s) wat teoretici kan 'bevry' om alle teorieë, tradisioneel en kontemporêr, in die literatuurstudie te kan akkommodeer - solank hulle sosiaalgerig is - blyk sy voorkeur te geniet. Hy beklemtoon nistemin die nut van die kontemporêre teorieë. Oorneersend in sy teoretiese opvatting(s) is die beklemtoning van die onmiskenbare verhouding tussen literatuur en die maatskappy. Op hierdie manier begewe hy hom in 'n teoretisering wat sy belangstelling in letterkunde en sy liefde (drif) vir politiek verbind. Baie van sy geskrifte ondersoek ander teoretici se sieninge oor literatuur en die maatskapp.

Olivier het baie in hierdie verband gepubliseer. Van die publikasies behels die volgende: "Oor literatuurgeskiedenis: Cicero en Kanne Meyer" (1931), "Aandekeninge oor fiksie, waarheid in kennis van die same" (1933), "Literatuurgeskiedenis: Ideaal of werklikheid?"

(1982), "Resensie-Kunne 1" (1984), "Resensie-Kunne 2" (1984), "1986: "Die Afrikaanse literatuur" (1987), "Die 'in memoriam' van 'n vergange era" (1987), "J.C. Kannemeyer, D.J. Opperman en die tradisie" (1989), en vele ander.

Bo en behalwe die paar bogenoemde publikasies in die "nuwe paradigma"-verband, het Olivier ook baie gepubliseer bv. Ongerymhede, Praat met die ANC, "Aan watter kant van die struggle is jy?" en "Is alle poësie dan suiwer ideologie?". Van dié baie publikasies, stel hierdie studie veral belang in dié waar die direkte verband met die "nuwe paradigma" die opvallendste blyk.

Watter bydrae lewer Olivier dan tot die sogenaamde "nuwe paradigma"? Hoe staan Olivier in verband met sy intellektuele "gemeenskap" (d.w.s. die ander gekose figure in hierdie studie)? Antwoorde op hierdie vrae word hieronder gesoek.

3.4.1 TEORIE

3.4.1.1 Olivier gee nie per se 'n voorkeur aan 'n bepaalde soort benadering op 'n ander nie. Vir hom kan enige benadering "korrek" wees as dit in 'n bepaalde situasie bruikbaar is.

Wat belangrik is vir 'n benadering is die beklemtoning van die onmiskenbare verhouding tussen literatuur en die werklikheid.

In die artikel, "Oor die literatuurgeskiedenis: Oloete en

Kannemeyer" (1981) wys Olivier op twee verskillende benaderingswyse tot die literatuurgeskiedenis by Cloete en Kannemeyer. Dit is die tradisionele geskiedskrywing en die kontemporêre geskiedskrywing. "Twee opvattinge oor die literêre geskiedskrywing staan hier teenoor mekaar: die Kannemeyer-opvatting wat beliggaam is in die boek, en die Cloete-opvatting. Albei het bestaansreg en 'n funksie. Kannemeyer se werk is 'n literatuurgeskiedenis in die tradisionele sin, soos wat ons dit ken by Dekker, Antonissen, Knuvelder en talle ander. 'n Mens kan dit jammer vind dat Kannemeyer geen teoretiese verantwoording van sy werkwyse gee nie, maar dit beteken hoegenaamd nie dat sy werkwyse onduidelik is nie Vir 'n gesprek oor die metodes van die historiografie en van die literatuurstudie in die algemeen is Cloete se opmerkings waardevol. Solank ons nie vergeet nie dat Kannemeyer se boek die vollecigste en bruikbaarste literatuurgeskiedenis is waaroor ons beskik en die hoogtepunt van die tradisionele geskiedskrywing in Afrikaans" (1981:41).

Hierdie standpunt handnaaf hy in die daaropvolgende artikel oor die debat rondom J.C. Kannemeyer se Geskiedenis van die Afrikaanse Literatuur. Hy wil nie die kontemporêre opvatting van geskiedskrywing op die tradisionele bevoorreg nie. "Die meningsverskil", se Olivier, "oor die waarde van Kannemeyer se boek het minder met "tradisionele" of moderne opvattinge te make as met 'n ander, meer grondliggende verskil in benadering." Cloete

openbaar homself as 'n fundamentalistiese, outoritêre denker oor die literatuur en die literatuurgeskiedenis.

Terwyl die sogenaamde "relativiste" (....) ruimte laat vir verskillende metodes van literêre geskiedskrywing, meen hy dat daar vir Kannemeyer se boek geen plek meer is nie Die vraag is hoe Cloete se benadering versoen moet word met die "relativisme" van die sg. resepsie-estetika van wie hy, sy bedenkinge ten spyte, baie idees oorneem. Ontologiese definisies van die literatuur is in stryd met die sosiale en literêre dinamiek wat die resepsiestudie graag gerespekteer wil sien" (1982):195). In hierdie geval lyk dit asof Olivier teen Cloete se toepassing van die moderne geskiedskrywing is. Wat wel die geval is, is dat Olivier nie die moderne opvattinge so die tradisionele opvattinge wil bevoorreg nie.

Omdat die outonomie-opvattinge die werklikheid in die teks fiksionaliseer en die verhouding tussen die teks en die realiteit probeer ondermyn, word hulle deur Olivier hieroor bevraagteken en verwerp. "Dit is onder letterkundiges", sê Olivier, "en literêre teoretici die gebruik om 'n literêre werk te beskou as 'n outonome taaluiting, 'n wêreld-in-woorde'. In die geval van die roman impliseer dit meestal verder dat die werk 'n fiksionale geheel vorm, wat 'n mens prinsipieel moet onderskei van wat gewoonlik die wêreld buite die roman genoem word Hierdie opvatting, wat kenmerkend genoem mag word van sg. outonomieskole, het in Suid-Afrika die

veld gewen bo ander moontlike benadering van letterkunde" (1983:10). Met ander woorde, Olivier is teen die outonomieopvatting wat meen dat die werklikheid in die teks nie getoets moet word aan die werklikheid daarbuite nie. Sy standpunt hieroor is dat die "waarheid van waardes" in die teks getoets kan en moet word. "Hoewel die literêre werk dus geen waarheid hoef te bevat in die sin dat 'n volgenoue 'kontrole' aan die sinwaglik waarneembare wêreld kan plaasvind nie", beweer Olivier, "word daar altyd vir die literatuur 'n eiesoortige vorm van 'waarheid' opgeëis Voorlopig noem ek hierdie waarheid die waarheid van waardes en idees, in teenstelling met die waarheid van feite" (1983:10).

In hierdie verband wend Olivier die sieninge van die Renaissance en die taaihandelinge aan om die kortsigtigheid van die outonomieopvattinge bloot te stel. Hy sê: "Om te laat sien dat 'n meer genuanseerde (en verdraagsamer) perspektief moontlik is, onderneem ek ekskursies na die poëtika van die Renaissance en die filosofie van taalhandelinge. Hieruit sal blyk dat 'n ooreenstemming met 'outonomie en 'fiksionaliteit' as veronderstelde wesenkenmerke van die literatuur moeilik verdedig kan word" (1983:10).

Die leser, wat 'n belangrike rol in die kommunikasiesituasie speel, is vir Olivier die faktor wat die onderskeid tussen fiksionele en nie-fiksionele diskoers waarborg. Die leser sal die "waarheid" "in die groter strukture en patrone" van die boek soek (1983:11). Die reaksie van elke leser sal dus verskillend wees: "Van leser tot leser", sê Olivier, "sal die reaksie verskillend kan wees: iemand wat die besetting persoonlik beleef het, sal moontlik heftiger op onjuiste inligting daaroor reageer as 'n twintigste leser. Gevoigtrekking: selfs indien 'n leser 'n mededeling in 'n roman as 'n bevestigende taalhandeling opvat, geld die reëls vir sulke taalhandelinge (....) nie noodwendig in nulle volle krag nie" (1983:11).

Teen die 'outonomie'-opvatting word die politieke en maatskaplike opvatting van die leser aangewend. By die lees van Andre P. Brink se Kennis van die aand sal die leser die politieke aktualiteit kan herken en dit binne die maatskaplike opset lees. "Die sg. 'wêreld-in-woorde van Kennis van die aand", sê Olivier, "bevat soveel verwysings na 'n onmiskenbaar merkbare politieke aktualiteit dat die tipe 'estetiese genoegdoening wat die 'outonome' kunswerk geassosieer word, deur die aktualiteit bedreig word - dit is alrens die negatiewe bewoording waardeur 'n mens kan kom indien jy literatuur met fiksie" identifiseer. Die verwysings na die politieke werklikheid

is in Kennis van die aand geen agtergrondinligting of 'waarskynlikheidsomkleding' nie, hulle maak dit vir die leser van die boek - en miskien meer nog: 'n Droë wit Seisoen - amper onmoontlik om die werk net as verhaal te lees" (1983:11).

Olivier konstateer dat hy geen sin in die outonomieteksupvatting kan sien nie: "Dat 'n literêre werk outonoom sou wees", sê hy, "is niks meer nie as 'n kritiese postulaat, wat as uitgangspunt dien vir 'n ergosentriese analise. Fiksie is op sy oërt geen vasstaande eienskap van 'n teks nie, dit berus op leeskonvensies, wat uiteraard 'n strategiese spel kan speel soos Multatuli in Max Havelaar" (1983:16).

- 3.4.1.2 "Dit het dringend noodsaaklik geword om die nuwe teoretiese paradigma, die nuwe basisveronderstellings verbonde aan die nuwe paradigma, en die nuwe terminologiese apparaat voortvloeiend uit die nuwe paradigma, met geesdrif onder die gewone mense in te dra. Op weg na 'n omvattende benadering moet ook diegene om wie dit volgens die resepsie-estetiese insigte sowenai handel - die resipiënte - op die hoogte gebring word van sy nuut-geformuleerde verantwoordelikheid en plig om ter wille van die literatuurwetenskap en die algemene menslike vooruitgang 'n so adequaat moontlike estetiese konkretisering van literêre artefakte te bewerkstellig" (1984:30).

Die boostaande aanhaling lui Olivier se formele

teoretisering binne die moderne literatuuroopvattinge in. Soos dit daarin duidelik is, wil Olivier die lesers oor die sogenaamde "nuwe paradigme" oriënteer. Olivier beklemtoon ook die noodsaaklike duidelikheid oor die resepsie-estetika. Hy wil nê dat die resipiënte van letterkunde bewus moet wees van dié benadering se "verantwoordelikheid en plig ter wille van die literatuurwetenskap en die algemene menslike vooruitgang" (1984:30).

Olivier redeneer dat geen literatuurbenadering outonoom kan wees nie: dit sluit by ander vakgebiede aan. Belangriker: elke benadering "staan in 'n wêreld waarin daar daagliks gruwelikheid plaasvind wat met ons taalsubtiliteite en tekste en kodes geen rekening hou nie, en daarom kan dit sekerlik nie ... gesien word van die politieke keuses in die breedste sin van die woord nie" (1984:37). Hierdie siening van Olivier stem heeltemal ooreen met die aksente van die ideologiekritiek.

Olivier kondig 'n siening aan wat literatuur as 'n maatskaplike produk beklemtoon; 'n siening wat literatuur en die werklikheid saamsaak. Met ander woorde, Olivier vereis "die gepolitiseerdheid van die letterkunde in die breedste sin, oor die denksaakde waarop die beoefening van literatuurkritiek en -teorie berus, kortom, oor alle fasette van die verhouding tussen literatuur en politiek" (1987:7). Olivier wil dus die literatuur as deel van die mens se verhouding tot die politiek sien.

Hy verwerp die outonomiebenaderings omdat binne die benaderings dit onmoontlik is "om die sosiaal-politieke funksie van literatuur sinvol te betrek" (1987:8). Olivier stel sy standpunt soos volg: "Dit lyk vir my dus noodsaaklik om 'n debat te begin - 'n debat wat geensins 'n poging sou wees om iets van Van Wyk Louw se 'nasionaisme', wat hy nooit kon versoen met die realiteite van hierdie land, in ere te herstel nie, maar dit as gegewe feit aanvaar dat 'n meerderheidsregering sowel prakties as moreel die basis sal moet wees van enige toekomstige bedeling - 'n debat wat geskied met verwysing na die swart politiek, hom self ondergeskik stel aan die strewe na 'n demokratisering van die Suid-Afrikaanse samewerking" (1987:10).

'n Teks moet met sy eie tyd saamgeknop word, en sy "intensies" moet ook bekryk word. Olivier dink dat die benadering met 'n sosiale-politieke inset in die Afrikaanse literêre stelsel so ingevoer kan word: "Ek wil kortliks dinge noem waaroor daar met insig, met vrug nagedink en geskryf kan word. Die idee van Afrikaans as afsonderlike literatuur en die 'opkoms' van 'n nasionale literatuur is histories vervleg met apartheidsdenke wat die soewereiniteit van die 'volk' - politiek, geografies en sosiaal - as gegewe aanvaar. Of om dit anders te stel: die koppeling van volk en taal, wat onder andere uit die 19de-eeuse Romantiek voorkom, is sentrale veronderstelling van die Afrikaanse Literatuurgeskiedenis - of ons nou daarvan hou of nie" (1987:10).

Om dan waardevol te wees, moet die Afrikaanse kritiek verband hou met kritiese benaderings soos die ideologiekritiek, literatuursosiologie, resepsie-estetika, ens. Olivier sê: "daar is tans al 'n hele arsenaal van kritiese beskouings - 'sosiologies', 'marxisties', 'resepsie-esteties', 'ideologiekrities' - wat die verbondenheid van die individuele teks aan sosiale en politieke kodes as uitgangspunt neem, en die literatuur sien as deel van die mens se verhouding tot die politiek" (1987:10).

Olivier beskou Dekonstruksie wel as deel van die sg. "nuwe paradigma". Sy "besware" teen hierdie benadering blyk die volgende te wees: hierdie benadering beklemtoon nie die belangrikheid van die verhouding tussen literatuur en die werklikheid nie: "Alles begin en eindig in taal, hoor 'n mens die dekonstruktiviste sê. Wat word presies hiermee bedoel? Binne 'n dekonstruktivistiese benadering is verwysing na die werklikheid immers net skynbaar, daarvolgens begin en eindig alles in taal (....) Dit lyk vir ons asof 'n mens Derrida se werk moet beskou as 'n radikale leesstrategie (....) maar nie as 'n wetenskaplike sisteem wat deur almal op tekste toegepas moet word as nulle in die mode wil wees" (1984:32).

Olivier is teen die dekonstruktiewe siening van werklikheid as teks gekant. Hy meen dat die werklikheid daarmee tot teks gedekonstrueer word. Hy glo verder ook dat die werklikheid "net as 'n 'sisteem van tekens' beperk

word. Sy bedenking oor dié siening spel hy verder soos volg uit: "As ook die politieke werklikheid niks anders as 'n 'teks' is nie, kan 'n mens nie tussen verskillende 'tekste' diskrimineer nie; dan is wat ek 'wil hê' ewe geldig, want slegs tekstuele 'konstruksies' van 'n werklikheid waarvan nie een van ons kan weet wat dit 'werklik' is nie" (1984:37).

3.4.1.3 Die oorheersende belangstelling by Olivier is of die benadering die werklikheid betrek of nie. As die benadering die werklikheid betrek en dit op die voorgrond plaas, dan is dit toepaslik.

In die artikel "Die verval van die storie" (1989) beweer Olivier dat die outonomiebenaderings sowel as die moderne teksopvattinge albei gebruik kan word by die betrek van die werklikheid in die literatuurstudie. Hy stel hierdie standpunt soos volg: "'n Mens kan na 'n teks kyk as 'n 'outonome' taaluiting, 'n 'woordwêreld' met 'n interne eenheid, soos wat dit sedert die jare vyftig in Afrikaans die gewoonte geword het; of jy kan dit beskou as 'n web (....), 'n ding wat slegs in relasie met ander tekste betekenis het en waarin die moontlikheid van 'n finale, sluitende betekenis dus uitgeskakel word. Omdat die literêre vorme altyd lewensbeskoulike implikasie het, kan elk van hierdie benaderings na verskeë filosofiese uitgangspunte herlei word. Die siening van die teks as geslote genese kan byvoorbeeld teruggevoer word na die oortuiging dat die werklikheid 'n orde of patroon het, of

dat die literatuur by gebrek daaraan 'n ordening in die chaos kan/moet aanbring. Op die oog af impliseer die tweede benadering dat dit onmoontlik is - of miskien voorbarig mag wees - om die werklikheid te struktureer. Natuurlik is nie een van die twee sienings absoluut nie. Maar hulle maak wél 'n groot verskil aan die manier waarop 'n leser 'n teks benader" (1989:7).

Dit is duidelik dat Olivier die nut van albei teksopvattinge registreer. By die betrek van die werklikheid in die literatuurstudie is albei benaderings, volgens Olivier, bruikbaar.

Wat belangrik is vir Olivier, is taal: "Taal dra al die ander diskoerse met hom mee: die beriggewing oor politieke onrus, die verslag van marteling, die graffiti op straat. En dit blyk dat die skrywer sy bedoelde verhaal nie afgrens van alles wat om hom gebeur nie" (1989:7). Uit hierdie aanhaling blyk dit dat Olivier nog van 'n "bedoelde verhaal" praat.

Hierdie verbintenis tot die allesopvattendheid van die taal kom ook in baie van Olivier se ander geskrifte voor. Hy beklemtoon in 1984 byvoorbeeld dat "die werklikheid deur ons talig gestruktureer word en dus alleen taal 'n 'bestaan' verloor" (1984:137). In sy artikel "Aan watter kant van die strugle is jy?" (1990), versterk hy die standpunt soos volg: "Taal staan in 'n simboliese verhouding tot die werklikheid, altyd: dit is nie 'n onskuldige of onversigtige, neutrale medium waardeur die

realiteit in sy onvervalste vorm aan ons geurgegee word nie" (1990:50).

Die onmiskenbare verhouding literatuur-werklikheid beklemtoon hy weer eens in die pasgenoemde artikel: "Dit spreek vanself dat mense wat sterk oor politieke verandering voel, sal wil hê dat die letterkunde daartoe sy bydrae lewer. Het iemand besware daarteen? Sulke kuns moet aangemoedig word - maar dan met die besef dat die heel eiesoortige probleme wat op hierdie gebied bestaan, nie geïgnoreer kan word nie" (1990:49).

Olivier verwerp standpunte wat nie die sosiaal-politieke funksie van die letterkunde beklemtoon nie, aldus sy aanval op ander figure. Figure wat saam met hulle teorieë "onttroon" is, is byvoorbeeld Brink, Opperman, van Wyk Louw, Kannemeyer en Hambidge.

Hy glo byvoorbeeld dat Opperman geen teorieë ontwikkel het oor die rol van die letterkunde in 'n groter verband nie. "Vir Opperman", beweer Olivier, "was die Afrikaanse literêre 'n vanselfsprekende milieu vir die ontblooiing van sy aansienlike talente Sy reaksie was om, al was dit eintlik skoorvoetend, die getere te maak wat 'n minimum aanvaarbaarheid en sielrus in 'n Afrikaanse en oorwegend nasionalistiese georiënteerde gemeenskap kon waarborg" (1987:35).

Die literatuurkritiek moet die Afrikaner-nasionalistiese paradigma verlaat en verwerp omdat dit "nie meer 'n

geldige paradigma vir die toekoms" is nie (1989:108-109). "As 'n mens voorstander is van nie-rassige demokrasie as toekomstige staatkundige bedeling vir Suid-Afrika", sê Olivier, "word 'n ontleding vereis van die manier waarop jou vakgebied ideologies en institusioneel deel was en is van 'n groter politieke geheel 'Ideologiekritiek' is 'n proses wat volgens Ricoeur (....) berus op die wete dat die kritikus homself nooit heeltemal van ideologie kan losmaak nie, dat volledige kennis en dus 'n 'ideologievrye' standpunt vir geen mens bereikbaar is nie, en dat die kritikus se vraagstelling altyd vervleg is met die prosesse waardeur ideologie gevorm word" (1989:108-109).

- 3.4.1.4 In sy PnD-proefskrif, N.F. Van Wyk Louw: Literatuur, Filosofie, Politiek, beweer Olivier dat Van Wyk Louw teorieë ontwikkel het oor die rol van die letterkunde in 'n groter verband.

In sy geskrifte het Van Wyk Louw ook oor die maatskaplike vraagstukke besin: "Die emosionele kern van Van Wyk Louw se bemoeienis met die Afrikaner", sê Olivier, "sy politiek en kultuur en literatuur, is by 'n besorgensie oor die voortbestaan van die volk in die jare dertig die oortuiging dat die 'volledige menslikheid' alreeds binne 'n volk aangetref word, of die wil van die volk sonder meer; in die jare vyftig die 'realistiese en die 'algemeen-geldige' van die nasionalisme" (1988:423).

Olivier wys nietemin op tekortkominge in Van Wyk Louw se

literatuurteoretiese, politieke en filosofiese standpunte. Aangesien Van Wyk Louw die outonomiebenaderings "voorgestaan" het, het dit ook 'n inwerking gehad op sy siening van die verhouding tussen literatuur en werklikheid. Olivier stel dit so: "Dit kom egter duidelik na vore dat Van Wyk Louw se volstrekte isolasie van die literêre teks as 'wêreld-in-woorde' dit vir homself byna onmoontlik maak om verder oor die 'waarheid' te praat - of om dit breër te stel: oor die komplekse verband tussen die teks as taaluiting en as sosiale handeling met verskynsels daarbuite. Nog 'n probleem is dat Louw elders alle verbande wat tussen die teks en ander sosiale verskynsels gesien mag word, uit die staanspoor verwerp as uitvloeielsels van 'n misplaaste kousaliteitsbeginsel" (1988:186).

Hierdie beweerde isolasie van die literêre teks by Van Wyk Louw skryf Olivier aan Van Wyk Louw se geloof in die "waarheid" toe: "'n Geloof in die 'waarheid' van literatuur verkeer op gespanne voet met die siening van 'n teks as 'n volstrekt outonome 'wêreld-in-woorde', sê Olivier in hierdie verband. Olivier regverdig die siening van 'n noue verband tussen teks en die werklikheid. "'n Kunstwerk kan immers slegs as 'waar' beskou word met verwysing na iets quite hom, en die 'waarheid' kan bowendien verskillende vorme aanneem: dit kan empiries wees (met verwysing na 'n faktieke bestaande situasie in die werklikheid), of struktureel (die werk maak soos die Aristoteliaanse tragedie patrone in die werklikheid

sigbaar) of lewensbeskoulik van aard (die waarheid van die tesse, soos Gabriël (1975) dit noem Trouens, 'n onvermydelike stap in die interpretasie van 'n teks is om dit met 'iets' daarbuite in verband te bring" (1988:183-184).

In hierdie verband sien Olivier die fiksionaliteit van die teks op hierdie manier: "Met fiksionaliteit kan logies nooit bedoel word dat die teks nie na die wêreld daarbuite refereer in die mate waartoe alie taalgebruik dit doen nie, wat wel bedoel kan word, is dat die teks in beginsel nie na 'n situasie of temporele opeenvolging van gebeurtenisse verwys nie. 'Wêreld-in-woorde' is 'n handige, maar ook misleidende metafoer" (1988:182).

Olivier merk ook die tekortkominge van die outonomebenaderings in Van Wyk Louw se "pendulieteorie" aan, "Die pendulieteorie", se Olivier, "is gedaseer op die beskouing van die literatuur as outonome sisteem met sy eie interne dialektiek van reaksie en teenreaksie. Dit is verwant aan die formalistiese geskiedsbeskouing soos geformuleer deur Tynjanov, en omdat dit berus op die siening van die literatuur as selfaangedrewe sisteem, leef dit so minder gespanne voet met die outonomiebenaderings as ander historiese paradigmas waarin faktore outside die literatuur ook betrek word. So 'n teoretiese veronderstelling gee nie genoeg rekening van die misserwerking tussen die literatuur en sosiale of politieke faktore nie" (1988:252/).

Hy (Olivier) gee toe dat Van Wyk Louw wel met die politiek van sy tyd geworstel het. Die probleem met Van Wyk Louw se politieke siening is, volgens Olivier, die feit dat hy meer oor die Afrikaners se voortbestaan en die volksnasionisme se bevoorregting besin as oor ander rasse se vraagstukke. "In die jare dertig", sê Olivier, "was die strewe van 'n volk na aparte voortbestaan vir hom gesetel in die mistieke 'volksgees', die 'bloedsbesef' (....) die hunkering na 'volkswording' wat tot uitdrukking kom in die wil, die geloof en die daad" (1988:432). Verder sê Olivier: "Die ingewikkelde vraag na die voortbestaan van 'n volk kom in byna al Louw se politieke geskrifte aan die orde. Die identifikasie met die lotgevalle van die Afrikaner, die bekommernis om sy veiligheid en voortbestaan, bly die belangrikste emosionele basis vir sy bemoeienis met die politiek" (1988:42).

Van Wyk Louw se besorgdheid oor volksnasionisme het, volgens Olivier, gelei tot sy voorstelling dat verskillende rasse en 'volke' in Suid-Afrika nie sou kon saamsmelt tot 'n Suid-Afrikaanse volk nie. Sy vrees was dat "die Afrikaner sy identiteit sou kon verloor in 'n Engelssprekende of swart geneel, of erger nog: 'toegevoeg' sou word of deel word van 'n 'volksbreedte'" (1988:419). Olivier beweer ook dat Van Wyk Louw segregasie voorgestaan het. Hy toon aan hoe Van Wyk Louw oor die kweesie van die "naturel" (swartmanse) gerekenhet het. "In 'n brief van 22 Junie 1939", sê Olivier, "laat

Van Wyk hom uit oor 'n kwessie wat in dié jare al hoe dringender begin raak het: die sogenaamde 'naturellevraagstuk'. Met verwysing na die feit dat die 'naturel' in die toekoms deur middel van onderwys sosiaal en kultureel vordering sal maak, stel hy dié vraag: 'Is ons enigste redding dan nie 'n volkome segregasie, al is dit teen watter koste aan geld of moeite; dat ons twee nasies, 'n blanke en 'n swarte naas en nie deurmekaar in hierdie land laat groei nie?' (1988:400).

Olivier beweer uiteindelik dat alhoewel Van Wyk Louw oor demokrasie en demokratiese waardes praat, "(doen) dit geen afbreuk aan die keuse wat hy reeds gedoen het nie, naamlik dat hierdie land 'n 'multi-nasionale staat' is waarin verskillende volke op grond van billike gebiedskeiding hulle heel afsonderlik moet uitwerk. As 'n mens aan apartheid as oplossing glo, kan jy inderdaad daarin slaag om tegelyk 'n nasionalis en 'n liberale denker te wees!" (1988:416).

Na hierdie blootstelling van die tekortkominge in Van Wyk Louw se teorieë meen Olivier dat sy (Van Wyk Louw se) teoretiese opvattinge in die sogenaamde "nuwe paradigma" min aanvaarbaar is. "Die twintigste-eeuse literatuurwetenskap", beweer Olivier, " bied min ondersteuning vir Van Wyk Louw se hunkering na 'n "natuurlike" en teorievrye leesproses. Soort De Saussure (1916) weet ons dat taaltekens slegs in verhouding tot ander tekens, d.w.s. binne 'n semiotiese netwerk,

betekenis het - 'n beskouing wat later deur Derrida (1974) 'gedekonstrueer' sou word tot 'n ontkenning van enige logosentrisme of 'aanwesige' betekenis (....)" (1988:165-166).

Aangesien Van Wyk Louw se teoretiese opvattinge "min aanvaarbaar is" vir die moderne literatuurwetenskap, verkies Olivier die kontemporêre literatuurteorieë. "Pas in die laat jare sewentig", sê Olivier terug, "ontstaan daar kritiek teen die outonomiebenadering wat aan sowel die bydrae van die leser tot die totstandkoming van 'n 'estetiese objek' (....) as aan die verband van die teks met sosiale, politieke en ideologiese 'kodes', verbykyk ter wille van 'n konsentrasie op 'objektief' aanwysbare elemente van die teks. Die verskyning van die resepsie-estetika, die semiotiek, die marxisme, dekonstruksie en meer onlangs 'ideologiekritiek' in die Afrikaanse literêre debat dui op 'n behoefte om die grondslae van die gekanoniseerde benaderings te heroorweeg of nuwe benaderings bekend te stel" (1988:146).

Aangesien Van Wyk Louw met die maatskaplike vraagstukke geworstel het, is dit vir Olivier in hierdie verband merkwaardig omdat hy die sosiaalgerigte benaderings in literatuur voorstaan. "Ten spyte van alle kritiek op die teenstrydighede in Van Wyk Louw se denkbild", sê Olivier, "is daar in sy opstelle aanknopingspunte te vinde vir iets wat vandag nog noodsaakliker is as wat dit vyftig of vyf-en-dertig jaar gelede was: 'n poging om die

tragedie waarin ons leef, te begryp. Dit is my oortuiging dat ons tot 'n nuwe begrip kan kom slegs deur sekere elemente in sy denke pertinent en finaal van die hand te wys" (1988:38).

3.4.1.2

SAMEVATTING

Uit die bostaande het dit duidelik geword dat Gerrit Olivier aan die kontemporêre teorieë voorkeur gee bo die ou teoretiese benadering. Van hierdie kontemporêre teorieë is die sosiaaigerigte teksopvattings, veral die Ideologiesekritiek en Literatuursosiologie, oorheersend in sy teoretiserings.

Elke teoretiese standpunt by Olivier beklemtoon die onmiskenbare verhouding tussen literatuur en die "werklikheid". Met ander woorde, die sosiale insigding van die literatuur is 'n oorheersende aspek van Olivier se literatuurteoretiese benadering. Dit sal baie belangrik en interessant wees om na te gaan of sy kritiese praktyk ook van hierdie toedrag van sake getuig.

'n Betwisbare verskynsel by Olivier is die feit dat hy soms nie duidelik standpunt oor die ou benaderings stel nie. Dikwels val hy fullie aan, maar soms oewestig hy dat nulle gebruik kan word. Jan spyte van hierdie onduidelike standpunt, neem Olivier onbetwisbare standpunt in teen die ou benaderings. "Maar aan daar vandaag gewerk kan word." so Olivier, "is die opbou van 'n literatuurbeskouing wat genoeg ruimte bied vir 'n beskrywing van die politieke en

ideologiese dimensies van die letterkunde sonder om die spesifieke geaardheid van die literêre teks in die slag te laat bly." (1988:450).

3.4.2 KRITIESE PRAKTYK

Olivier, soos ander gekose figure in hierdie studie, bevestig dat elke praktyk teorie veronderstel. "Elke studierigting bevat", sê Olivier, "'n teoretiese komponent alleen al omdat 'n denkende verstand daarmee gemoeid is, elke waarneming van die studie-objek het teorieë nodig om te bepaal watter feite van belang geag sal word" (1988:32).

Ons verwag dus in Olivier se kritiese praktyk ook tekens van die literêre teorie waaroor hy voorsiening maak. 'n Volkome ooreenstemming tussen teorie en praktyk is dus in sy werk te verwagte.

3.4.2.1 "'n Strengte intellex, hewige emosie" (Die Burger: 03.05.84).

- (i) In hierdie resensie is Olivier besig om Wilma Stockenström se digbundel Monsterverse te resenseer. Die bespreking begin met 'n opmerking dat daar "streng opgeboude, intellektuele gedigte met 'n hewige emosionele basis" is. Die resensent beweer verder dat die sintaksis van die gedigte hoë eise aan die leser stel: "dit is dikwels tot breekpunt gespan, met baie inversies, enjambements en woordkombinasies soos 'kongreke monde' (1984:39).

Hierdie bundel word met naer (Stockenström se) vorige

bundel vergelyk. Sy word dan aangeprys oor hierdie bundel vir haar "tegniese beheersing", "die adekwaatheid van segging en die rykdom van beelde". Dan, impressionisties, word alles opgesom: "Dis poësie wat die leser met elke herlees beloon en 'n resensent toereikend laat voel" (1984:21).

- (ii) Daar word na 'n "sleutelpassasie" wat in gedig no 14 bevind is, verwys. Hierdie gedig word dan analities beskou om hierdie bewering te staaf.

Gedig no 44, wat "verstegnies voortreflik sy beslag kry" net "nagmerrie-agtige beside" (1984:21). Daar word dan met klem van 'n "belangrike motief" in die bundel gepraat. Die eerste en die laaste gedig in die bundel word uitgewys as gedigte waarin hierdie "motief" van "die dood" beklemtoon word. (Die plote term "motief" kom uit die ou paradigma).

Die resensent beweer ook dat Stockenström se voorstelling van menswees tot by die diere-ryk, die plantewêreld en die geologie reik: "In reaksie op die mens se gewerkaf kry ons die vereenselwiging met diere, met 'monsters'" (1984:21). Die resensent merk ook dat die begrip 'monster' assosiasies het "met alle verdruktes, met almal wat 'n minder aanstellerige wêreld wil bewoon" (1984:21).

- (iii) Die ontluistering van die mens as "die swapper van leegheid", word in verskillende gedigte aangedui, byvoorbeeld gedigte 15, 5, 56 en 22.

Daar word ook gepraat van die "motief van steriliteit" wat in die bundel, naas ander motiewe, voorkom.

Die resesent beweer verder dat by Stockenström die "emosies" meervoudig kom. "Naas hierdie wrang sienings kom daar dikwels momente van ontroering en deernis voor" (1984:21). Vir 'n aangrypende verwoording van die menslike geringheid in Afrikaans, beweer die resesent, moet ons tot by Iristia teruggaan. Die bundel Monsterverse herinner die resesent dus aan Van Wyk Louw se bundel Iristia omdat ook daarin gedigte onder "n lossen noemer" saamgegroeper word. Monsterverse se "motiewe" word ook met dié van Iristia vergelyk. Besondere kenmerke van Monsterverse word ook teen die agtergrond van Iristia gesien. Iristia vorm dus 'n agtergrond om Monsterverse te kan verstaan. "Teen die agtergrond van Iristia", beweer die resesent, "dijk besondere kenmerke van Monsterverse. Waar Van Wyk Louw in die menslike geskiedenis na 'tekens soek, is dit die verraderlike alledaagse en alles 'dewemens' die mens wat hier ontgin word" (1984:21).

- (iv) Die resesent merk ook op dat Monsterverse sterker 'lokaal' geblyntoor is as Iristia "maar die n lokaaliteit gelies met realisme en eksotisme waaruitte die mens nimmerom staan" (1984:21).

Die ander aspek in Monsterverse wat die resesent aan Iristia herinner, is die streeke na 'n veroude oeslaan. Gedigte 48, 50 en 26 word gebruik om te bevestig dat in

Stockenström geen gevoel van metafisiese geborgenheid is nie.

Met die verwysing na die laaste versreël van gedig no 22 word dan verwys na Stockenström se vermoë om die emosie deur sintaksis te breek. "Dit is naar vernaamste verstegniese talent", sê die resensent, "om deur middel van hervattings, die afwisseling van kort en lang sinne en die spanning tussen versreël en 'n dramatiese toon hoorbaar te maak" (1984:21).

Die resensent beweer ook dat die afwisseling van verhewe en 'gewone' taal vir die besonder en bewoë stem sorg. Uiteindelik word daar besluit: "'n Hele studie sou daaraan gewy kan word, soos trouens aan die hele bundel" (1984:21).

3.4.2.2 "Die verval van die storie" (Vrye Weekblad Boeke/Books, Lente 1989)

- (i) In hierdie artikel/resensie bespreek Olivier Koois Frinsloo se kortverhaalbundel Die hemel help ons.

Die bespreking word voorafgegaan deur 'n teoretiese uiteensetting oor die twee verskillende teksopvattinge wat volgens Olivier deur prof Johan Degenaar voorgestel is.

Die eerste siening is dié waarin 'n teks as 'n "outonome taaluiting, 'n woordwêreld met 'n interne eenheid" beskou word. Die ander beskou 'n teks as " 'n web (...)", 'n ding wat slegs in relatie met ander tekste betekenis het en waarin die moontlikheid van 'n finale, sluitende

betekenis dus uitgeskakel word" (1989:7).

By hierdie twee sieninge besin Olivier oor hoe die werklikheid (die "lewensbeskoulike") geïmpliseer en betrek word. "Die siening van die teks as geslote geheel", sê Olivier, "kan byvoorbeeld teruggevoer word na die oortuiging dat die werklikheid 'n orde of patroon het, of dat die literatuur by gebrek daaraan 'n ordening in die chaos kan/moet aanbring. Op die oog af impliseer die tweede benadering dat dit onmoontlik is - of miskien voorbarig mag wees - om die werklikheid te struktureer" (1989:7).

Olivier beweer dat geeneen van dié benaderings absoluut is nie, maar "hulle maak wel 'n groot verskil aan die manier waarop 'n leser 'n teks benader" (1989:7). In die siening van die teks as 'n web ontdek Olivier "die verval van die storie".

- (ii) Aan die hand van Aristoteles en Edgar Allan Poe se uitgangspunte word daar bevestig dat 'n storie 'n begin, 'n middel en 'n einde moet hê. "Baie moderne tekste", beweer Olivier, "sou volgens hierdie kriteria nouliks as 'verhaal' kon kwalifiseer" (1989:7). Kees Prinsloo se teks "Die hemel help ons" word as voorbeeld gegee van 'n teks wat nouliks as "verhaal" kan kwalifiseer. Die verhale in Prinsloo se teks "word nooit voltooi nie, maar opgeneem in die groter geheel van die teks".

Olivier bewys verder dat die vernale in Prinsloo se teks geen "outonome" tekste of "woordwêreld" is nie: "Die

vertelde storie is slegs een fragment van 'n hele netwerk van tekste, wat onder andere briewe, dokumente, koerantberigte, programnotas en foto's bevat" (1989:7). Hy merk verder op dat die skrywer nie 'n klassieke verhaal konstrueer om die verhale van alles waaraan dit ontleen is, af te grens nie.

- (iii) Olivier besin ook oor waarom die skrywer die "verhale" so voorgestel het: "Is dit omdat die ervaring waaroor geskryf word, nog te indirek of te rou is? Is dit omdat hy van mening is dat die wêreld soos hy dit beleef, ongeorden en chaoties is, nie vatbaar vir die soort greep wat 'n "storie" is nie? Ek dink daar is 'n insiggewender antwoord op dié vraag" (1989:7).

Deur middel van twee kortverhale in die teks, die verhaal "And our fathers that begat us" en die titelverhaal, "Die hemel help ons", toon Olivier hoe die idee van 'n klassieke verhaal verval.

Die man wat as skrywer in die verhaal optree, ens Koos Prinsloo, stem ooreen met die man wat as die skrywer van die hele bundel aangekondig word: Koos Prinsloo. Olivier sê dat hierdie verhaal dan as "n verkapte outobiografie beskou kan word" (1988:7). Hy merk verder twee basiese "lyne" in dié verhaal: 'n beskrywing van die man se besoek aan Newcastle en "n reeks dokumentêre tekste wat betrekking het op die geskiedenis van sy ouers en voorouers" (1989:7).

Olivier beweer dat die verhaal "And our fathers that begat us" gelees kan word as 'n bekentenis van onmag op verskeie vlakke. Hy beweer ook dat daar geen versoenende motief is tussen "verlede en hede, die wêreld van die ouers en die situasie van die kind nie. En hierdie gefragmenteerdheid kom op tektatuele vlak na vore in die uiteenloopenheid van tekste" (1989:7).

In die verhaal is daar nie 'n "ek" wat sy bestaan in taal kan stel nie "om daarvan 'n geordende 'verhaal' met 'n begin, middel en einde te maak nie" (1989:7). Om hierdie rede kan hierdie 'verhaal' nie as 'dokumentêr' beskryf word nie. Vir die 'verhaal' "And our fathers that begat us" beweer Olivier, kan daar geen onderskeid tussen "fiksie" en "dokument" gemaak word nie: "elke teks in die netwerk het gelyke status in dié opsig dat dit 'n greep in taal op die 'werklikheid' en die eie ervaring is, en nie een van hulle verdien voorrang bo die ander nie" (1989:7).

Olivier merk 'n soortgelyke situasie in die verhaal "Die hemel help ons". Hierdie verhaal wil nie vlot nie omdat politieke gegewens die "verloop" van die 'verhaal' vertraag. Alhoewel die skrywer die berigte oor politieke onrus op die skerm wil probeer verontagsaam, kom dit weer en weer in sy skryfdaad. Die 'verhaal', beweer Olivier, eindig met 'n liefdesverhaal; maar ook in hierdie liefdesverhaal "dwing die politieke omstandighede van die land al hoe meer punte om die gesoektes te domineer" (1989:7). Hierdie berigte oor politieke onruste vertraag

die skryfdaad van die skrywer en bring dit self mettertyd tot stilstand.

- (iv) Mense met 'n konserwatiewe literêre smaak, merk Olivier op, sal van die verhaal "Die hemel help ons" hou omdat hulle meen dat hulle hier met 'n "gepolitiseerde" karakter in die verhaal te doen het. Tog sien Olivier dié karakter nie as "gepolitiseerd" nie: "hy voer 'n redelik gerieflike burgerlike bestaan en probeer 'n storie skryf wat oor liefde handel. Sowel die storie as die skryf van die storie word deur die politiek ingeneem, en die belangrike feit is dat die politieke gegewens nie deur die bewussyn van die skrywer die verhaal binnekom nie, maar deur die woordverwerker.

Olivier veronderstel die vraag waarom die skryf van die liefdesverhaal deur die politieke omstandighede in die wiele gery word. "Die rede hiervoor lê nie in die gepolitiseerheid of die skuldgevoelens van die skrywer nie, maar in die feit dat hy met taal besig is.

Hy beweer dat taal ander diskoerse met hom meedra: die politieke onrus, die marteling, ens. Die skrywer kan dus nie sy verhaal van alles wat om hom gebeur, afgrens nie. Hy verklaar dat die teks altyd oor die werklikheid (moet) gaan omdat dit in taal gekonstitueer is.

Die teks kan nie die werklikheidsgebeure verontagseem nie. Die teks sal die gebeure rondom hom ook betrek en uitpoeis. "In Die hemel help ons" word daar nie oor die skryf

geskryf nie: die stryd vind in die teks self plaas, die teks beliggaan die stryd, sê Olivier uiteindeelik.

3.4.2.3 "Werklike onmag sou tog tot stilte lei" (Die Suid-Afrikaan: April 1989)

- (1) Die bespreking van Joan Hambidge se digbundel Geslote Baan, word deur 'n historiese verklaring voorafgegaan. "Vanaf 19 Julie tot 16 Augustus 1987", sê Olivier, "het Joan Hambidge deur Nederland en Skandinawië gereis. Aan hierdie ervaring het ons die tweede afdeling van haar vyfde digbundel, Geslote Baan, te danke - reeks gedigte, elk voorsien van 'n datum en op enkele uitsonderings na ook van 'n geografiese aanduiding, waarin daar in 'n "sirkel" gereis word" (1989:48).

Daarna rig die waardetepaling hom op die bundel. Die "sirkel" in die bundel is "slim" maar "erg oppervlakkig" (1989:48). Die twee "Versies"-gedigte word gekies om hierdie beoordeling te versterk. Daar word ook van 'n "tema" in die bundel gepraat: "Hambidge se een volgehoue tema is die soeke na poësie. Ter wille van die poësie word 'n Europese reis onderneem; ter wille van die poësie word 'n geliefde agtergelaat" (1989:48).

Sprake van onmag en frustrasie word ook in die bundel opgemerk. (Onmag en frustrasie ontstaan, volgens die resensent, omdat "Europa nie meer sy geheime 'verklap' nie (bl. 14); omdat 'n stad soos Helsinki nie 'deeg' kan word nie (22); omdat die digter versreëls 'verlo (23); omdat voorstellings haar ontgrip (29); ensovoorts, ensovoorts"

(1989:48). Daar word ook verwys na die feit dat die digter se verwysings in die bundel veelsaggender is as haar poësie.

- (ii) Hierdie bundel word as swak beskou weens sy "verliteratuurheid en beheptheid met die poësie" (1989:48). "As die afspraak met die poësie misluk", beweer hy, "soos wat hier op alle vlakke gebeur, moet die afspraak met die leser miskien ook gekanselleer word" (1989:48).

Bedigte oor die gedig wat nie vorm wil aanneem nie, het volgens die resensent, iets "weg van 'n paradoks en 'n pose" (1989:48). Waar lê die paradoks en die pose in die bundel? "Die paradoks", beweer Olivier, "lê daarin dat ook die digterlike onmag en vertwyfeling opeënd verwoord moet word op so manier dat die weerstande waaroor die digter hom bekla, in die gedig self voelbaar is of oorkom word Die pose van sulke gedigte hang daarmee saam dat die onmag waaroor geskryf word, 'n gewaande of oorwonne of getematiseerde onmag mag wees, maar nooit werklike onmag nie. Werklike onmag lei tot stilte, of, indien 'n mens in Stockholm nie 'n gedig kan skryf nie, tot byvoorbeeld 'n boottog na 'Stockholm' (1989:48).

- (iii) Daar word ook van "groot gedigte" in die bundel gepraat. Hierdie groot gedigte het ontstaan "uit 'n gevoel van onmag ten opsigte van die nalaaterrige woord" (1989:48). Die onmag van die bundel word met Opperman se "Oud-digter" en Van Wyk Louw se "Miskien moet jy lewer klaarmaak vir

sterwe" vergelyk. Oor hierdie onmag beweer die resensent: "Die onmag van Geslote baan is egter helaas nie gefundeer nie, maar pynlik aanwesig in byna elke gedig" (1989:48).

Die resensent beweer verder dat elke gedig tot 'n oppervlakkige teoretiese dagboek aantekening verskrimpel. Hierdeur word die "geslote baan-motief" nie verdoesel nie: "dat ons hier met fassiele maakwerk te doen het" (1989:48).

Hambidge se versreëls het, volgens die resensent, geen spanning nie en dus kan hulle "sonder enige verlies aan betekenis in prosavorm borgeskryf word" (1989:50).

Die poësie wat "close to intellectuals drives" bly en die wat "often dangerous" is word in die bundel aangedui maar hulle klink, volgens die resensent, "onvanpas".

Deur die ooreenstemming met poësie wat "tot oppervlakkige vernuffies, tot skelette in plaas van gedigte" (1989:50) lei, parodiër die digteres haarself" beweer die resensent. In vergelyking met die digteres se vorige bundel merk die resensent 'n "ontstellende agteruitgang" in die bundel.

3.4.2.4 "Ons is inderdaad almal so" (Vrye Weekblad: 27.07.90)

Die beskreking van Jeanne Goosen se teks Ons is nie almal so nie begin met 'n beskrywing van die uiterlike voorkoms van die boek. "Ons is nie almal so nie" is gepubliseer in pocket-formaat met op die buitsblad 'n kombinasie van

helderrooi, wit en swart en 'n foto van - as ek dit nie mis het nie - Sandra Prinsloo: dié Sandra aan wie die boek vermoedelik ook opgedra is" (1990:15).

Hierdie boek, beweer die resensent, lyk soos die "verstrooiingslektuur wat 'n mens by enige boekkafee te koop kan kry" (1990:13). Daar word ook opgemerk dat die populêre aanbod onmiddellik in die vertelling sigbaar is: dit streef nie opsetlik na "'n 'dieper' betekenis of simboliese konnotasies nie" (1990:15).

Die "adembenemende vaart van die verhaal" word vanaf die eerste sin deur die resensent opgemerk. Die konteks waaroor die boek gaan, word kortliks opgesom.

Die wêreld van die boek word, beweer die resensent, deur die skrywer nie net in die beskrywing ingesê nie, maar ook in die dialoog, "dat 'n mens die karakters nêr langs jou kan hoor praat" (1990:15).

Die "hunkering na geluk" van die verskillende karakters in die boek word ook genoem en Doris word as die sterkste verteenwoordiger daarvan uitgewys. "Terwyl naar man", merk die resensent op, "tevergeefs probeer om hom op te werk in die spoorweë word Doris usherette by die Victoria-bioskoop - naai poging om aan 'n patriargale konteks te ontsnap, met behulp van ant navis en uncle Tank" (1990:15).

Gertie, die jong kind in die boek, is die verteller van die storie. Omdat sy 'n jong kind is, is sy van die

grootmense se geneime uitgesluit en haar vertelling bly "grotendeels beperk tot 'n halder en onmiddellike beligting van die daaglikse" (1990:15).

Deur middel van hierdie vertellersperspektief, beweer die verteller, skryf die skrywer weg van die tipiese "literêre procédés waardeur 'sin' en 'betekenis' gevestig word" (1990:15). Hierdie doelbewuste vasklou aan die oppervlak werk teen 'n beheptheid met "dieper" betekenis. Hieroor word die boek as "'n opvallende onsimboliese en onmetaforiese boek" met heelwat ironie ervaar (1990:15).

Beryl Bainbridge se motto verraa, volgens die resensent, 'n ander dimensie: "skryf word dus voorgestel as bevestiging van die eie bestaan, as selfvertroosting, ook miskien as 'n manier om jouself en jou eie roots te verken" (1990:15).

Die resensent beweer ook dat Gertie se 'jolly' langsaamernand in die vertelling verlore gaan: "Eers verloor sy haar pa, wat 'n norske en klaerige ou man word. magtelose uitgelewer aan sy asemagompie; dan sien sy hoe haar ma kateties op soek gaan na onwykende 'galm' saam met die rlamogante Bernie" (1990:15). Die resensent meen ook dat Gertie se verlies sy hoogtepunt bereik: net toe haar ma en Bernie saam in die bed betrap is.

Verder beskryf die resensent die afstand tussen Doris en Gertie na haar pa se dood. Doris word 'n "seker", 'n godsdienstige fanatikus. Sy (Doris) neem haar afskeid van

die alledaagse lewe in "'n groteske trance van wartaal" (1990:15).

Daar word getoon hoe Doris alles probeer het maar geen uitkoms vind nie; sy raak uiteindelik 'n dwaper. Die resensent beweer dat die gesinslewe wat in die boek uitgebeeld word 'n brose sfeer is "wat van binne uit verbrokkel, die onvervuldheid van mense wat nie bo hulle eie vasgevangenhoud uitstyg nie" (1990:15). 'n Sosio-politieke dimensie wat gekoppel is aan die titel word ook deur die resensent in ag geneem. "Die woorde 'Ons is nie almal so nie'", beweer hy, "word gebesig deur Doris wanneer sy vir die vertrekkende Kleurlingbure, wat deur apartheidswetgewing uitgeskuif word, 'n koek aanbied wat hulle nie wil aanvaar nie" (1990:15).

Die resensent besei dat die res van die teks inderdaad bevestig dat "ons" almal so is: "Sonder dat dit gesê of gesê hoef te word, beliggaan die vertelling die konteks van rassevooroordeel waarin apartheid sy ontstaan gehad het. Daar is sprake van 'n nuwe 'goewerment', van Malan wat die 'kaffers' en die 'hotnots' sal 'vasvat' (55), van swartes wat kinders se kale afsny en wraak gaan neem op Bloedrivier (93-94)" (1990:15).

Hierdie gegewe, sê die resensent, is verregaande sentimenteel. Hierdie instelling van apartheid het 'n effek op Gertie gehad: sy verloor Gregory, met wie sy altyd deur die gransdraad gesis het.

Die boek Ons is nie almal so nie vergestalt vir die

resensent twee belangrike aspekte: (i) dit is 'n meesterlike vertelling, en (ii) dit herskep die "land van herkoms": "'n land van manlike neerskappy en drome, 'n land waar die verontmensliking van rassevooroordeel tot in die vesel van die daaglikseheid deurdring (1990:15).

3.4.3 KRITIESE PRAKTYK BY GERRIT OLIVIER (SAMEVATTING)

Soos by Hambidge en De Jong, ontbloot Olivier se kritiek die verskillende "paradigmas" in sy praktyk.

3.4.3.1 Die "nuwe paradigma": Aspekte wat voorkom is (i) Ideologiekritiek en (ii) Dekonstruksie.

- (i) Ideologiekritiek: In elke resensie wat bespreek word, is daar altyd 'n aanduiding van hoe die sosiaal-politieke in die boek betrek is. By die bespreking van Koos Frinsloo se Die hemel help ons toon Olivier dat hy 'n teks nie in die werklikheidsgebeure verontagsaam nie. "In 'Die hemel help ons' word daar nie oor stryd geskryf nie; die stryd vind in die teks self plaas, die teks beliggaa die stryd". Olivier beweer ook dat taal ander diskoerse met hom meedra: die politieke onrus, die marteling, ens.

'n Sosio-politieke dimensie wat aan die titel gekoppel is, word deur Olivier - in sy bespreking van Goosen se Ons is nie almal so nie - in ag geneem. Die woorde 'Ons is nie almal so nie' word gebesig deur Doris wanneer sy vir die vertrekkende Kleurlingbure, wat deur apartheidswetgewing uitgeskruif word, 'n kosk aanbied wat hulle nie wil aanvaar nie" (1990:15).

- (ii) Dekonstruksie: Die aspek van dekonstruksie wat in Olivier se kritiese praktyk voorkom, is die kwessie van intertekstualiteit. In sy bespreking van Koos Prinsloo se Die hemel help ons verklaar Olivier dat die verhale in Prinsloo se teks geen "outonome" tekste of "woordwêreld" is nie: "Die vertelde storie is slegs een fragment van 'n hele netwerk van tekste, wat onder andere briewe, dokumente, koerantberigte, programnotas en foto's bevat" (1989:7).

3.4.3.2. Die "formalistiese" aspekte wat gebruik word, is (i) waardebeoordeling, (ii) sintetiese benadering, en (iii) impressionistiese benadering.

- (i) Die waardebeoordeling: Joan Hambidge se bundel Geslote Baan word as "swak" beskou weens sy "verliteratuurdheid en beheptheid met die poësie" (1987:48). Die "sirkel" in die bundel is "slim" maar "erg oppervlakkig" (1989:48).

- (ii) Sintetiese benadering: Die bespreking van Stockenström se bundel Monsterverse begin met 'n opmerking dat daar "streng, opgeboude, intellektuele gedigte met 'n newige emosionele basis" is (1984:31).

Daar word ook gepraat van die "motief van steriliteit" wat in die bundel, naas ander motiewe, voorkom.

In Hambidge se bundel Geslote Baan word daar van 'n tona in die bundel gepraat: "Hambidge se een voorgedrukte tona is die soeke na poësie" (1989:48). (Dus: vaste sentrale betekenis).

- (iii) Die impressionistiese benadering: Daar word nog impressionisties gewerk. Oor Stockenström se bundel Monsterverse sê Olivier: "Die poësie wat die leser met elke herlees beloon en 'n resensent toereikend laat voel" (1984:24).

Die idee van eenheid, patroon en tegniek in die bundel kom nog baie voor. Daar word nog van "sleutelpassasies" in gedigte gepraat (Gedig no 44 in Monsterverse) wat "verstegnies voortreflik sy beslag kry", het "nagmerrie-agtige beelde" (1984).

- 3.4.3.3 Die pre-formalistiese teksoopvattingaspek wat in Olivier se praktyk voorkom, is die genetiese teksoopvatting. By die bespreking van Goosen se teks Ons is nie almal so nie, word 'n vertellersperspektief onderskei waarmee die skrywer wegbeweeg van die tipiese "literêre procédés waardeur 'sin' en 'betekenis' gevestig word" (1990:15).

3.4.4 AANSLUITING TUSSEN TEORIE EN PRAKTYK BY OLIVIER

Die aspekte wat hoofsaaklik in Olivier se kritiese praktyk voorkom is dié van die formalistiese (en soms pre-formalistiese) paradigmas alhoewel teorieë wat ny voorstaan ook hier en daar betrek word. Daar word dikwels impressionisties en tematies te werk gegaan, sodat dit in die ontleding van sy resensies duidelik geword het.

Die bewering dat Hambidge se "beneptheid met poësie" gelei het tot "oppervlakkige vernuifies, tot skelette in plaas van gedigte" bewys dat Olivier 'n soort "diepte" en formele "struktuur" en "opbou" van 'n gedig verwag eerder as wat by Hambidge die geval is. Dit is nie die enigste tekens van die estetiek van die "ou paradigma" nie; daar is baie wat dwarsdeur al vier resensies duidelik voorkom. Daar word nog byvoorbeeld van 'n bundel se "tema" gepraat: "Hambidge se een volgehoue tema is die soeke na poësie" (1989:48); een "transendentale" middelpunt, sentristies "present".

Waardebepaling kom nog baie in die resensies voor. Die waarde van tekste word dikwels aan die hand van Opperman of Van Wyk Louw gemeet of verstaan: "Baie groot gedigte het ontstaan uit 'n gevoel van onmag ten opsigte van die halsstarrige woord; dink maar aan Opperman se "Oud-digters" of Van Wyk Louw se "Miskien moet jy liever klaarmaak vir sterwe", beweer Olivier byvoorbeeld in sy bespreking van Hambidge se bundel Geslote baan. (Die hele konsep "groot" is tipies van die ou paradigma se beneptheid met "masterpieces"). 'n Ander voorbeeld tref ons in sy bespreking van Stockenström se bundel Monsterverse "In Afrikaans moet 'n mens tot by Tristia teruggaan vir so 'n aangrypende verwoording van die menslike geringheid. Heelwat meer dinge in Monsterverse herinner aan Tristia: die saamgroepeer van gedigte onder 'n losse noemer (...), die bedaaarde elegiese toonaard:" (1984:21).

In die Monsterverse-resensie word ook 'n struktuuridee geprojekteer: "die bespreking begin met 'n opmerking oor "streng opgeboude, intellektuele gedigte met hewige emosionele basis" (1984:21).

Hierdie werkswyses van die outonomiebenadering domineer in Olivier se kritiese praktyk. Tekens van die nuwe teoretiese benadering wat hy voorstaan, kom minder voor.

'n Voorbeeld hiervan is die beklemtoning van die verhouding tussen literatuur en die werklikheid – 'n aspek wat in al sy resensies voorkom. Die siening van 'n teks as 'n web word met verwysing na Koos Prinsloo se Die hemel help ons uitgebeeld. Jeanne Goosen se teks vergestalt ook vir Olivier die land van "ons" herkoms: "'n land waar die verontmensliking van rassevooroordel tot in die verzet van die daaglikseheid deurdring" (1990:15). Die ontkenning van 'sin' en 'betekenis' (of "dieper" betekenis) word beklemtoon. Die vertellingsperspektief in Goosen se teks, beweer Olivier, versterk hierdie siening: "Sodoende skryf Goosen weg van die tipiese literêre procédés waardeur 'sin' en 'betekenis' gevestig word" (1990:15).

Origens kan dus nie gesê word dat daar geen vernouing tussen teorie en praktyk in Olivier se werk is nie. Wat wel die geval is, is dat daar dikwels 'n diskrepansie is tussen teorie wat hy voorstaan en die kritiese praktyk daarvan. In teorie verwerp Olivier die outonomiebenaderings, maar in die praktyk kom die

werkwyses daarvan nog voor.

Die pre-formalistiese teksopvattingaspek wat in Olivier se kritiek voorkom is die genetiese teksopvatting.

HOOFSTUK 4 : SAMEVATTEND

- 4.1 Die "nuwe paradigma" het sy verskyning in die Afrikaanse literêre sisteem gemaak en gaandeweg, vanweë die vrugbaarheid daarvan, die steun van die literatuurwetenskaplike gemeenskap gewen.

Maar: die Afrikaanse literêre sisteem het nog nie die "nuwe paradigma" prakties volledig beleef nie. Teoreties is die "nuwe paradigma" gevestig, maar in die praktyk inderdaad nog nie.

Kommerwekkende hiate, laegtes en misverstand ontstaan - om André Brink se woorde te gebruik (1982) - wanneer 'n beduidende verskuiwing in die literatuur nie deur 'n vernuwing van kritiese modelle of prosesse gevolg of vergesels word nie.

Soos die kritiese praktyk van die gekose figure in hierdie studie toon, het die kritiek nie werklik voldoende "bygehou" in die vorme en verskyninge binne die Afrikaanse literêre sisteem sedert die tagtigerjare nie.

- 4.2 Die Afrikaanse literêre sisteem is in bepaalde opsigte baie stroef.

Die feit dat die "ou paradigmas", t.w. die "formalistiese paradigmas" (en ook "pre-formalistiese paradigmas") in die kritiese praktyk nog voorkom, is 'n bewys van die konserwatisme van dele van die Afrikaanse sisteem. "Paradigmas" wat 'nuut' in die literêre sisteem voorkom, word soms met minagting en ander voorbehoud behandel. Daar is 'n

gevoel dat die status quo gehandhaaf moet word. Die ou bestel waarin die literêre gemeenskap se denklogika beskerm word, word altyd as betroubaar geag.

Sodra 'n teksopvatting in die sisteem aanvaar is, is dit baie onveilig en onwenslik om dit te laat vaar. Die feit dat die "ou paradigmas" se werkwyse nog deur van die toonaangewende figure in die "nuwe paradigma" gebruik word, bewys hoe stroef die literêre sisteem is (of alternatief suggereer dit dat nuwe teorieë nie pas by doelstellings soos resensering en analise nie?)

Sterk gevoelens om die waardes en norme - uit die kultuur se oogpunt - teen enige inbreuk te handhaaf, bly 'n beslissende rol speel in die stroefheid van die sisteem. Die aanvaar van die nuwe orde skyn die gelowe en die identiteit van die literêre gemeenskap te bedreig.

Die konserwatisme van sekere lede van die Afrikaanse literêre sisteem sal die Afrikaanse literêre sisteem van ander sisteme kan isoleer as dit nie in orde gebring word nie.

By die ontlading van die vier resensies vir elke gekose figuur (wat van 1984 tot 1990 strek) is daar nistemin tekens dat die sisteem baie onseker en onwilling is, omdat selfs in die onlangse resensies daar nog vasgehou word aan die werkwyse van die "ou paradigmas".

4.3 Die "nuwe paradigma" is as bruikbaar en waardevol in verskillende literêre sisteme wêreldwyd sowel as in die

Afrikaanse literêre sisteem bewys. Dat daar nog in die Afrikaanse literêre sisteem 'n gedraai binne die "ou paradigma" voorkom is nie regverdigbaar nie.

Die nuwe paradigma kan aan die eise van kritiek voldoen, maar die werkwyse van die gekose figure in hierdie studie kan dit nie oral oortuigend bewys nie.

Om dus die winste van die "nuwe paradigma" in die Afrikaanse literêre sisteem te isoleer, is nie maklik nie, want in Afrikaans bly dit dikwels vassteek in teorie.

Die wetenskapspraktyk in die Afrikaanse literêre sisteem moet opnuut op 'n nuwe paradigmadiese basis gevestig en verwerf word om die status van normale wetenskap, gepaardgaande met die sistematiese "raaiseloplossing" (Bert Olivier se woord (1990)) binne die relevante wetenskapsveld te verseker.

4.4 Dit blyk nietemin dat die gekose figure die vernouing tussen die teorieë wat hulle voorstaan en die praktyk daarvan probeer verseker. Die probleem is dat hierdie teorieë baie voorskriftelik en soms op 'n baie eng manier toegepas word.

Die vernouing tussen teorie en praktyk word alreeds dikwels nog in die terminologie en konvensie van die "ou paradigma" gestel.

Die remedie vir hierdie tendensie is om die woordgebruik, terminologie en die konvensie van die ou teoretiese benadering te ondergrawe en die nuwe teoretiese

benaderings se eie terminologie en konvensie aan te pas.

Die gekose figure se strewe om die nuwe teorieë ook in hulle kritiese praktyk te probeer aanwend - alhoewel hulle nie oral goed daarin slaag nie - is vir hierdie studie kernbelangrik: dit beklemtoon die onbetwisbare behoefte aan 'n ferm korrelasie tussen teorie en praktyk.

- 4.5 Die Afrikaanse literêre sisteem moet vrysinning en insiklik tot verandering wees. Die nuwe paradigma moet volledig in die kritiese praktyk aanvaar en gebruik kan word.

- 4.6 'n Teorie kan ongerymd wees, nie omdat dit onjuis is nie, maar omdat die bewysstukke daarvan besoedel is. Die egtheid van die nuwe teorieë (in hierdie studie) word dus bedreig omdat die wetenskapspraktyk van dié figure wat hulle voorstaan, in hoë mate nog in die raamwerk van sommige ou teoretiese benaderinge pas.

AANGEHAALDE EN GERAADPLEEGDE LITERATUUR

- BELSEY, CATHERINE 1980 Critical Practice.
Londen: Methuen.
- BOOTH, W.C. 1979 Critical Understanding.
The Powers and Limits
of Pluralism. Chicago en
Londen: University of
Chicago Press.
- BRADBURY, MALCOLM 1970 Contemporary Criticism.
en PALMER, DAVID Londen: Edward Arnold.
(reds.)
- BRINK, ANDRE P. 1982 "Dor woord en wêreld, ek
en jy". In: Grove, A.P.
1982. Beeld van
Waarheid. Kaap/Pretoria
Johannesburg: Human en
Rousseau.
- 1984 "Kunne?". In: Stat,
Jg. 2 nr 4, September.
- 1985 "Transgressions: a
quantum approach to
literary deconstruction".
In: JLS/TLA/(3) Julie.
- BRUSS, ELIZABETH W. 1982 Beautiful Theories. The

- spectacle of discourse
in contemporary
criticism. Baltimore of
Londen: The Johns Hopkins
University Press.
- CORTI, MARIA 1978 An Introduction to
Literary Semiotics.
Trans Bogat, Mandelbaum,
A. Bloomington en
Londen: Indiana
University Press.
- DOETZEE, AMPIE 1984 Marxisme en die
Afrikaanse Letterkunde.
Kasselsvlei: Kempen
Uitgewers.
- EDWARD, DAVID 1977 "The Sociology Literary
Response". In: Routh,
Jane en Wolff, Jemet.
1977. The Sociology of
Literature: Theoretical
Approaches. Staffordsh-
hire: University of
Keele.
- CULLER, JONATHAN 1976 "Beyond Interpretation:
The Prospects of Contem-
porary Criticism". In:

Comparative Literature,
nr. 28.

- DAVIS, R.C. AND 1989 Contemporary Literary
SCHLEIFER R. (reds.) Criticism. Literary and
Cultural Studies.
Tweede Uitgawe Londen en
New York: Longman
- DE JONG, MARIANNE 1981 'n Leesgesentreerde
ondersoek na sosio=
politieke elemente in die
poesie aan die hand van
enkele gedigte van Wilma
Stockenström.
Ongepubliseerde MA tesis.
Grahamstad: Rhodes
Universiteit.
- 1983 "'n Kritiese beskouing
a van die standverskille
tussen teks en leser,
veral by literatuuronder=
rig". In: Maian, C.
(red.) 1983.
Letterkunde en Leser.
Durban: Butterworth.
- 1983 "Is Iser relevant?" In:
b Saval-Kongressretrate.

- 1983 "Die blootgestelde leser
c Wolfgang Iser se model
van die interaksie
tussen teks en leser I".
In: Standpunte 164.
Derde Reeks Jg. 36 nr. 2
April.
- 1983 "Die blootgestelde
leser: d Wolfgang
Iser model van die
interaksie tussen
teks en leser II". In:
Standpunte 165. Derde
Reeks Jg. 36 nr. 3 Junie.
- 1985 "Monsterverse -
'monsters' van 'n
literere diskoers". In:
Standpunte 180
Jg. XXXVIII
:6 Desember.
- 1986 "Die liefdesgedig as sy
eie onmoontlikheid: die
konstruksie van 'n fenomenologiese
betekenis konvensie". In:
Senohal, Jan (red.) Teks.

Leser Konteks.

Johannesburg: Perskor.

1987 "Riffaterol: repliek
a op Dr Ia van Zyl ter af=
sluiting". In: Tyd=
skrif vir Letterkunde,
XXV:1.

1987 "Kritiek as staats=
b teater". In: Stet,
Jg. 4 nr. 3 Maart.

1987 "Loudoond: libido as
c politiek". In: Stet.
Jg. 5 nr. 1 Desember.

1988 "Die diskoers as ideolo=
a giese eenheid of ook:
wat het die Afrikaanse
literatuur met Konfyt=
blikkernie te doen?"
In: Stet, Jg. 5 nr. 2
April.

1988 "Die boek maak
b onseurdagte stelling".
In: Die Vaderland:
26.9.1988.

1989 In Ander Afrikaanse Let=

terkunde. Marxistiese
en sosiaaigerigte Teks=
opvattings in Afrikaans.
 Pretoria: RGN.

1989 "Introduction". In:
 JLS/TLW Jg. 5.

1990 "Goosen se nuwe boek vat
 drienks, dit rook, dit
 vang slange ...". In:
 Die Suid-Afrikaans
 Junie.

DE MAN, PAUL

1979 "Semiology and
 Rhetoric".
 In: Harari, Josue V
 (red.). 1979. Textual
Strategies.
Perspectives in
Poststructuralist
Criticism.

DERRIDA, JACQUES

1977 "Limited Inc ...". In:
 a Glyph, Jg. 2.
 1977 "Signatural Event Context"
 b In: Glyph, Jg. 1.
 1987 Writing and Difference.
 Trans Bass, A. London:

Routledge of Kegan Paul.

- 1979 "The Supplement of
Copula: Philosophy Be-
fore Linguistics". In:
Harari, Josue V (red.)
Textual Strategies:
Perspectives in Post-
structuralist Criticism.
- 1981 Dissemination. Trans
Johnson, Barbara.
Londen: The Athlone
Press.
- DU PLOOY, HEILNA 1989 "Kontemporêre
literatuurteorie en die
studie en onderrig van
die Afrikaanse,
Letterkunde". In:
Literator, nr. 1 Jg. 10
April.
- DRIVER, DOROTHY 1982 "Feminist Criticism".
In: Ryan en Van Iyl
(reds.) 1982. An In-
roduction to contempo-
rary Literary Theory.
- EAGLETON, TERRY 1982 Criticism and Ideology.
Londen: Verso.

- FEYERABEND, PAUL 1975 Against Method. Londen:
NLB.
- GROVE, A.P. 1982 Beeld van Waarheid.
Kaap
/Pretoria/Johannesburg:
Human en Rousseau.
- HAMBIDGE, JOAN 1983 "Heil die Leser: die
relevansie van die
Resepsie-Eстетika". In:
Saval-kongresreferate
Junie.
- 1984 "Errance Joyeuse". In:
a Stet, Jg. 3 nr 1 Septem=
ber.
- 1984 "'n Herwaarding' van
b Jukstaposisie". In:
Ensvoort. 'n Tydskrif
vir poësie. Jg. 4 nr. 1
Mei.
- 1984 "Hoe om nis n roman te
c ontleed nie". In: Stet,
Jg. 2 nr. 3 Junie.
- 1984 "Literê relatiwiteit".
d In: Stet, Jg. 2 nr 4

September.

1984 Die metaroman - 'n
e dekonstruksie-ondersoek.

Ongepubliseerde PhD -
verhandeling Grahamstad:
Rhodes Universiteit.

1984 "Die Bourgois Kritikies".
f In: Tydskrif vir
Letterkunde Nuwe Reeks
XXII:1 Februarie.

1985 "Monsterverse is 'n ge=
peurtenis in taal". In:
Die Transvaler:
20.02.1985.

1986 "Marilyn Monroe foto in
blou: 'n dekonstruksie
van die gedig as foto=
teks". In: Senekal,
Jan (red.) 1986. Teks
Leser Konteks.
Jonannesburg: Perskor.

1988 "Nie net 'n gewone
Storie". In: Beeld,
1988.

1989 Psigoanalise en Lees.

Pietersburg: J & J.

1990 "Eerste vroulike
a perspektief op geweld,
onderdrukking". In:
Beeld 26.03.90

1990 "Vermaaklik en Onstei-
b lend". In: Beeld
13.08.90

HARARI, JOSUE V. 1979 Textual Strategies.
Perspectives in
Post-structuralist
Criticism. New
York: Cornell
University Press.

HOLUB, ROBERT C. 1984 Reception Theory: A
Critical Introduction.
Londen en New York:
Methuen.

HUMM, MAGGIE 1986 Feminist Criticism. Wo-
men as Contemporary
critics. Sussex: The
Harvester Press Limited.

IGER, WOLFGANG 1978 The act of Reading. A
Theory of Aesthetic Re-
sponse. Baltimore en

- London: The Johns
Hopkins University
Press.
- JAMESON, FREDERICK 1981 The Political
Unconscious
Narrative as a Socially
Symbolic Act. London:
Methuen.
- JEFFERSON, A. EN 1982 Modern Literary Theory:
ROBEY, D. (reds.) A comparative introduc-
tion. London:
Batsford.
- JOHL, RONEL 1986 Kritiek in Krisis:
Vryheid vir die teks.
Durban: Butterworth.
- LEFEVERE, ANDRE 1987 "Beyond Interpretation
or the Business of
(Re)writing". In:
Comparative Literature
Studies, Jg. 24 nr. 1.
- LIEBENBERG, WILHELM 1988 "Ideologiekritiek". In:
Wienain, Riatette en
Roodt P.H. (reds.).
Teks en Tensens.
Hillcrest: Own Burgess.

- LODGE, DAVID (red.) 1988 Modern Criticism and Theory. A Reader. Londen /New York: Longman.
- MACHEREY, P. 1978 A Theory of Literary production. Londen: Routledge and Kegan Paul.
- MALAN, C. (red.) 1983 Letterkunde en Leser. 'n Inleiding tot Lesergerigte literêre ondersoek. Durban: Butterworth.
- MOOIJ J.J.A. 1985 "Eenheid en veelheid in die literatuurwetenskap". In: Segers, R.T. (red.) Vormen van literatuurwetenskap. 1985. Groningen: Wolters Noordhoff.
- NEWMAN, C. 1985 The Post-modern Aura. The Act of Fiction in an age of inflation. Evanston: Northwestern University Press.
- NOLTE, ELSA 1989 "Die Tekst as intertekst:

- 'n paradoks ('n Mislei=
dende titel)". In:
TLW 1989 Jg. 5 nr. 1
Maart.
- OLIVIER, BERT 1990 "Wanneer Grense vervaag:
die implikasies van die
huidige paradigmaveran=
dering vir die (Afrikaan=
se) letterkunde. ALV -
Kongresreferaat.
- OLIVIER, BERT 1981 "Dor literatuurgeskied=
nis: Cloete en Kanne=
meyer". In: Tydskrif
vir Geesteswetenskappe,
Jg. 21 nr. 1 Maart.
- 1982 "Aantekeninge oor
fiksie, waarheid in
Kennis van die aand".
In: Stet, Jg. 1 nr. 4
Augustus.
- 1984 "Resensie - Kunne 1".
a In: Stet, Jg. 2 nr. 2
April.
- 1984 "Resensie - Kunne 2".
b In: Stet, Jg. 2 nr. 2
Junie.

1984 " 'n Streng intellek,
c hewige emosie". In:
Die Burger: 03.05.1984.

1987 "1986: Die Afrikaanse
a Literatuur". In: Stet,
Jg. 4 nr. 3 Maart.

1987 "Die 'in memorium' van
b 'n vergange era". In:
Die Suid-Afrikaan,
Lente/ Somer nr. 9.

1988 N.P. Van Wyk Louw:
Literatuur, Filosofie,
Politiek.
Ongepubliseerde
PhD-verhandeling.
Johannesburg:
Universiteit van die
Witwatersrand.

1989 "Werklike onnag sou tot
a stilte lei". In: Die
Suid-Afrikaan, April.

1989 "Die verval van die
b storie". In: Vrye
weekblad Beeld, Lente.

- 1990 "Ons is inderdaad almal
so". In: Vrye Week=
blad 27.07.1990.
- ROCKWELL, JOAN 1977 "A Theory of literature
in society: The Her=
meuntic Approach". In:
Routh, J. en Wolff, J.
(reds.) 1977. The So=
ciology of Literature:
Theoretical Approaches.
- ROUTH, JANE EN 1977 The Sociology of Litera=
WOLFF, JANET (reds.) ture. Theoretical Ap=
proaches. Staffordshire:
University of Keele.
- RUTHVEN, K.K. 1985 Feminist Literary Stu=
dies: An introduction.
Cambridge: Cambridge
University Press.
- RYAN, RORY EN 1982 An introduction to Con=
VAN ZYL, SUSAN temporary Literary Theo=
ry. Johannesburg: A.D
Donker.
- SEGBERS, R.T. (red.) 1985 Vormen van Literatuurwet=
enskap. Moderne richt=
ingers en hun modelleer=
ing.

- hede voor teksinteptrasie
- Grondingen: Wolters
Noordhof.
- SENEKAL, J.H. 1983 "'n Tentatiewe raamwerk
vir die eksplisitering
van literatuuropvatting.
In: Sinclair, A.J.L.
(red.) G.S. Nienaber -
'n huldeplyk. Belville:
Universiteit van Wes-
Kaapland.
- SENEKAL, JAN (red.) 1986 Teks Leser Konteks.
Johannesburg: Perskor.
- 1987 Litererepraktys: "wese"
en "waarhede" van 'n nuwe
literere teorie. Bloem-
fontein: Universiteit
van die Oranje-Vrystaat.
- SHUKMAN, ANN 1977 Literature and Semiotics.
A Study of the Writings
of Yu. n. Lotman. Amster-
dam/New York/Oxford:
North Holland Publishing
Company.
- SIN, STUART 1987 "Recent Literary Critic-

- cism". In: *Critical Quarterly*, Jg. 29 nr 3.
- SINCLAIR, A.J.L. 1983 G.C. Nienaber - 'n Hulde=
(red.) biyk. Belville: Uni=
versiteit van Wes-Kaap=
land.
- SULEIMAN, SUSAN EN 1980 The Reader in the Text.
CROSMAN, INGE (reds.) Essays on Audience and
Interpretation. Prince=
ton, N.Y.: Princeton
University Press.
- VISSER, N.W. "Russian Formalism". In:
Ryan en Van Zyl (reds.)
1982. An Introduction
to Contemporary Literary
Theory.
- WEEDON, CHRIS 1987 Feminist Practice and
Poststructuralist
Theory. New York and
Oxford: Basil Blackwell.
- WEIDEMAN, GEORGE 1982 "Die teks as voorbeeld".
Enkele gedagtes oor "be=
trokkenheid" en "univer=
saliteit" in die literat=
uur en die literatuur=

studie". In: Logos
1982.

- WIEHALN, R. 1965 Die Afrikaanse poësie=
kritiek. Kaapstad:
Academica.
- WIEHALN, RIALETTE 1988 Teks en Tendens. Hill=
EN ROODT, P.H. crest: Owen Burgess.
(reds.)
- WIMSATT, W.K. 1970 "Battering the Object:
The Ontological Ap=
proach". In: Bradbury,
M. en Palms, D. (reds.)
1975. Contemporary
Criticism. Londen: Ed=
ward Arnold.
- YOUNG, ROBERT (red.) 1981 Untying the Text. A
Post-structuralist Reader
Boston, Londen en
Henley: Routledge & Kegan
Paul.